శ్రీరస్తు

శ్రీమజ్జయదేవాఖ్యకవివరవిరచితే

చన్ద్రాలోకాఖ్యగ్రన్థే

వ్యుత్పిత్సూనాం సుఖబోధాయ

సంక్షేపతశ్శతార్థాలఙ్కారలక్షణస్వరూపోదాహ

రణప్రతిపాదకః పఞ్చమమయూఖః

శ్రీమన్మహీశూరపురీమధ్యవిద్యోతమానదివ్యరత్న

సింహాసనారూఢ శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రాశ్రితేన

ధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగార్యేణ

విద్వత్పుస్తకసాహాయ్యాత్సంశోధ్య పరిష్కృత్య

మహీశూరపురీ మధ్యవర్తిన్యామ్

విద్యాతరఙ్గిణ్యాఖ్యాయామ్

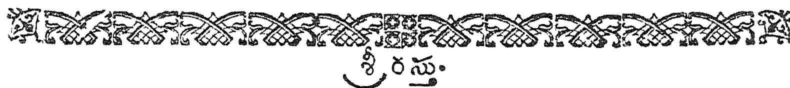
స్వీయముద్రాక్షరశాలాయామ్

విరోధివత్సర చైత్రకృష్ణపఞ్చమ్యామ్

ముద్రాపితో విజయతేతమామ్

ఇదానీమేతన్మూల్యం రూప్యకలాపఞ్చకమ్

౧౮౮౯



శ్రీరస్తు.

శ్రీకృష్ణాయపరమాత్మనేనమః.

బుధరంజనీనామకసంగ్రహవ్యాఖ్యానసహిత

చంద్రాలోకప్రారమ్భః



పరస్పరతపస్సంపత్ఫలాయితపరస్పరౌ ।
ప్రపంచమాతాపితరౌ ప్రాంచౌజాయాపతీస్తుమః ।
అలంకారేషు బాలానామవగాహనసిద్ధయే ॥ లలితః క్రియతే తేషాం
లక్ష్యలక్షణసంగ్రహః ॥ * ॥ ఉపమాయత్రసాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతిద్వయోః ।
హంసీవ కృష్ణతే కీర్తిః స్వర్గంగామవగాహతే ॥ ౧ ॥ — ॥

ఆమరీకబరీభార భ్రమరీముఖరీకృతమ్ - దూరీకరోతు దురితం గౌరీచరణపఙ్కజమ్ ॥—॥ అథార్థాలంకారాణాం మధ్యే ప్రధానత్వాత్ప్రథమముపమానిరూప్యతే - సాచసంక్షేపతోద్వివిధా - పూర్ణాలుప్తాచేతి - తత్రోపమానోపమేయ సాధారణధర్మోపమావాచకానాం చతుర్ణాం ప్రయోగే పూర్ణేత్యుచ్యతే తేషామన్యతమానుపాదానే లుప్తేతి । తత్ర తావదేకేన శ్లోకేన ఉపమాసామాన్యలక్షణోక్తిపూర్వకం తాముదాహరతి ॥ ఉపమాయత్రేతి ॥ అత్ర ప్రథమార్ధం లక్షణం - ద్వితీయార్ధముదాహరణం- ఏవముత్తరత్రాపిప్రాయశః పూర్వార్ధం లక్షణం - ఉత్తరార్ధం లక్ష్యమిత్యవగన్తవ్యం- లక్షణవాక్యం వ్యాఖ్యాయతే - యత్రద్వయోః ప్రసిద్ధోపమానోపమేయయోస్సాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతిసహృదయహృదయాహ్లాదిత్వేన చారుతరంసాదృశ్యముద్భూతతయాభాతి - వ్యంగ్యమర్యాదాం వినాస్పష్టం ప్రకాశత ఇతియత్ - సాఉపమేత్యధ్యాహారేణయోజనా - యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్ - అథోదాహరణం వ్యాఖ్యాయతే - హేకృష్ణతేత

వర్ణ్యోపమానధర్మాణాముపమావాచకస్య చ। ఏకద్విత్ర్యనుపాదానాద్భిన్నా లుప్తోపమాష్టధా ॥ ౨ ॥ తటిద్గౌరీన్దుతుల్యాస్యా కర్పూరన్తీ దృశో

ప్రకీర్తితః హంసీవహాం సాఙ్గనేవ స్వర్గఙ్గాం ఆకాశగఙ్గాం అవగాహతే తస్యాం నిమజ్జతీత్యర్థః-తావత్పర్యన్తం వ్యాప్నోతీతి యావత్ - అత్ర కీర్తేర్హంస్యా సాదృశ్యస్య స్పష్టత్వాదుపమాలక్షణసఙ్గతిః అత్ర హంసీ ఉపమానం కీర్తిరుపమేయం-స్వర్గఙ్గావగాహనం సాధారణో ధర్మః ఇవశబ్ద ఉపమావాచక ఇతి చతుర్ణాముపాదానాదియం పూర్ణోపమా ॥౧॥——॥అవతారికా॥ అథ లుప్తోపమాం లక్షయన్ తద్భేదాన్ సంఖ్యయా పరిచ్ఛినత్తి ॥ వర్ణ్యేతి ॥ వర్ణ్యోపమాన ధర్మాణాముపమేయోపమాన సాధారణధర్మాణాం ఉపమావాచకస్య ఇవశబ్దస్య చేత్యేతేషాం చతుర్ణాం మధ్యే ఏకస్య ద్వయోస్త్రయాణాం వా అనుపాదానాదప్రయోగాత్ - భిన్నా సతీ లుప్తోపమా తథా అష్టవిధా భవతీత్యర్థః - అయమత్ర నిష్కర్షః - ఉపమేయాదీనాం చతుర్ణాం మధ్యే వాచకస్య వా - ధర్మస్య వా ధర్మవాచకయోర్వా - వాచకోపమేయయోర్వా - ఉపమానస్య వా - వాచకోపమానయోర్వా ధర్మోపమానయోర్వా - ధర్మోపమానవాచకానాం వా - ఉపాదానాభావే యథాక్రమం - వాచకలుప్తా - ధర్మలుప్తా- ధర్మవాచకలుప్తా- వాచకోపమేయలుప్తా-ఉపమానలుప్తా వాచకోపమానలుప్తా - ధర్మోపమానలుప్తా - ధర్మోపమానవాచకలుప్తా చేత్యష్టవిధా లుప్తోపమా భవతీత్యర్థః ౨ ॥ అ ॥ తత్రాద్యాంశ్చతురో భేదాన్ శ్లోకేనోదాహరతి ॥ తటిదితి ॥ అస్యార్థః తటిద్గౌరీ విద్యుదివ పీతవర్ణా - ఇన్దుతుల్యాస్యా చన్ద్రసదృశముఖీ - మమ దృశోః కర్పూరన్తీ కర్పూరమివాచరన్తీ - కర్పూరమివ మదీయనేత్రానన్దకరీత్యర్థః - కాన్త్యా స్మరవధూయన్తీ శోభయాత్మానం కామవధూమివ ఆచరన్తీ ఆత్మని స్మరవధూసౌన్దర్యం ప్రకటయన్తీత్యర్థః ఏవంవిధా తన్వీ సున్దరీ - రహః విజన

మఞ్జుమ । కాన్త్యా స్మరవధూయన్తీ దృష్టా తన్వీ రహో మయా ॥ ౩ ॥
యత్తోయేన మేళనం తత్ర లాభో మే యశ్చ తద్రతేః । తదేతత్కాకతాళీ

స్థలే - మయా దృష్టా విలోకితా - అత్ర తటిద్గౌరీత్యత్ర తటిదివ గౌరీత్య
ర్థే విగ్రహే సమాసే సతి ఇవశబ్దలోపాత్ వాచకలుప్తా - అత్ర తటి
దుపమానం గౌరత్వం సాధారణో ధర్మః - తన్వీ ఉపమేయం - ఏతేషా
ముపాదానమస్తి - వాచకస్య తు నోపాదానం - అతో వాచకలుప్తా -
ఇన్దుతుల్యాస్యేత్యత్ర ఇన్దురుపమానం - తుల్యేతి వాచకశబ్దః ఆస్య
ముపమేయం - ఏతేషాముపాదానమస్తి - కాన్త్యాదిసాధారణధర్మస్య
తు నోపాదానమ్ - కాన్త్యా ఇన్దుతుల్యాస్యేతి ప్రయోగాభావాత్ - అతః
ఇన్దుతుల్యాస్యేత్యత్ర ధర్మలుప్తా - కర్పూరన్తీ దృశోర్మమేత్యత్ర క
ర్పూరమివాచరన్తీత్యర్థే విగ్రహే క్విపి సతి కర్పూరతన్వ్యోరుప
మానోపమేయయోరుపాదానమస్తి - సాధారణధర్మవాచకయోస్తు నో
పాదానం - అతః కర్పూరన్తీత్యత్ర ధర్మవాచకలుప్తా - కాన్త్యా స్మరవధూ
యన్తీత్యత్ర కాన్త్యా ఆత్మానం స్మరవధూమివాచరన్తీత్యర్థే విగ్రహే
క్యచి సతి స్మరవధూకాన్త్యోరుపమాన సాధారణధర్మయోరుపాదా
నమస్తి - ఉపమేయస్యాత్మనః వాచకస్య ఇవశబ్దస్య చ నోపాదా
నం - అతో వాచకోపమేయలుప్తా ఏవముపమానలోపరహితాశ్చత్వా
రో భేదాః - తటిద్గౌరీత్యాదినా - ఉదాహృతాః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ఇదానీము
పమానలోపసహితాంశ్చతురో భేదానేకేనోదాహరతి ॥ యదితి ॥ త
త్ర విజనస్థలే - తయా పూర్వోక్తయా తన్వ్యా సహ - మేళనం - మేళ
నం సంఘటనమితి యత్ - తదా మే మమ తద్రతేః తస్యాం రతస్య చ లా
భః ప్రాప్తిరితి యత్ - అవితర్కితసమ్భవం అవితర్కితః అవిచారితః
సమ్భవో యస్య తత్ - అయత్నసిద్ధమిత్యర్థః - తదేతత్ - తస్మైన
తత్సురతలాభరూపం వస్తు కాకతాళీయం కాకాగమనతాళపతనసదృ
శం - కాకకృతతాళఫలోపభోగసదృశం చేత్యర్థః - మయా తన్వ్యా స

హసమాగమ ఇతి యత్ తత్కాకాగమనతాళఫలపతన సదృశమితి సమాసార్థః - మమతస్యేసురతలాభ ఇతి యత్ తత్కాకకృతతాళఫలోపభోగసదృశమితిచప్రత్యయార్థ ఇతినిష్కర్షః తథాచయథా కాకాగమన సమయేతాళఫలపతనం - తథాస్వస్యక్వచిద్గమన సమయే - దైవాత్తస్యైవరహసితస్యావస్థానమితి స్వాగమనం కాకాగమనతుల్యం తస్యాఅవస్థానంచ తాళఫలపతన తుల్యమితి నిష్పన్నం తతః - స్వస్యతస్యాశ్చ సమాగమః కాకాగమనతాళ ఫలపతన సమాగమసదృశ ఇతి ఫలితస్సమాసార్థః - తతః కాకతాళమివ కాకతాళమితీవార్థక సమాసాత్ ద్వితీయస్మిన్నివార్థే ఛప్రత్యయేసతి - కాకతాళీయమితిరూపం - తథాచ పతనదళితం తాళఫలంయథా కాకేనోపభుక్తం తథారహోదర్శనతుభితహృదయాచ తస్యేస్వేనోపభుక్తేతి ఛప్రత్యయార్థః పర్యవసన్నః - తతశ్చ స్వస్యతస్యా సహసంభోగః కాకకృతతాళోపభోగ సదృశఇతి ఫలితార్థః - అత్రఛప్రత్యయగతాఉపమా-తత్రతస్యేసంభోగ ఉపమేయం - అవితర్కితసంభవత్వం సాధారణోధర్మః - ఇవార్థకఛప్రత్యయ ఉపమావాచకః - తేషాం త్రయాణా ముపాదానమస్తి - తాళోపభోగస్యతునోపాదానం - అత్ర ఛప్రత్యయార్థోప మాయాముపమాన లుప్తా - సమాసార్థోపమాయాంతు తస్యేసమాగమ రూపస్య ఉపమేయస్య - అవితర్కితసంభవత్వ రూపసాధారణధర్మస్య చోపాదానమస్తి - కాకాగమనతాళఫలపతన సమాగమరూపోపమానస్య ఇవశబ్దస్యచ నోపాదానం అతస్సమాసార్థోపమాయా ముపమానవాచకలుప్తా - తదేతత్కాకతాళీయమితి జానీహి హేసఖే ఇతి పాఠే ఉభయత్రాపి సాధారణధర్మో నోపాత్తః - తత్పక్షేఛప్రత్యయార్థోపమాయాం ధర్మోపమానలుప్తా -సమాసార్థోపమాయాం ధర్మోపమానవాచకలుప్తా - మిళిత్వా కాకతాళీయమిత్యత్ర లుప్తోపమాశ్చతస్రఇతి

య మవితర్కితసంభవమ్ ॥ ౪ ॥——॥ ఉపమానోపమేయత్వం యదే
కస్యైవవస్తునః । ఇందురిందురివశ్రీమా నిత్యాదావదనన్వయః ॥ ౫ ॥
పర్యాయేణద్వయో స్తచ్చే దుపమేయోపమామతా । ధర్మోఽర్థ ఇవ

సూక్ష్మదృష్ట్యానుసంధేయం - ఏవం తటిద్గౌరీత్యాది శ్లోకద్వయేనాష్ట వి
ధాలుప్తోపమాస్సంగృహీతాః ॥ ౪ ॥........................

అథానన్వయ ముదాహరణపూర్వకం లక్షయతి ॥ ఉపమానోప
మేయత్వమితి ॥ ఇందు రిందురివ శ్రీమానిత్యాదావిత్యాదినాగగనం గగ
నాకారం - సాగరస్సాగరోపమః - రామరావణయోర్యుద్ధం రామ
రావణయోరివ ఇత్యాదిసఙ్గ్రహః-ఏకస్యైవవస్తునః ఉపమానోపమేయత్వ
ముపమానోపమేయత్వవర్ణనమితి యత్ - తదుపమానోపమేయత్వ
వర్ణన మనన్వయః - కాన్తిమత్త్వవిషయే ఇందురేవ ఇందుతుల్యః - నా
న్యస్తత్తుల్యోస్తి - ఏవం వైపుల్యవిషయే గగనమేవ గగనతుల్యం నాన్యత్
విస్తారవిషయే సాగర ఏవ సాగరతుల్యః నాన్యః ఘోరతావిషయే రా
మరావణయుద్ధమేవ రామరావణయుద్ధతుల్యం నాన్యదిత్యేకస్యైవ వ
స్తునః ఉపమానోపమేయత్వవర్ణనాల్లక్షణసంగతిః॥ లోకే హి ద్వయో
రేవ ఉపమానోపమేయత్వయోగ్యతా ఏకస్యతూపమానోపమేయ
త్వం నాన్వేతీత్యనన్వయపదం సార్థకం అనన్వయస్యాప్యర్థస్యవర్ణ
నం సదృశాంతరవ్యవచ్ఛేదేన సర్వోత్కృష్టత్వద్యోతనార్థం అతో
నానుపపత్తిః ... ...

అ ॥ అథోపమేయోపమాం లక్షయతి ॥ పర్యాయేణేతి ॥ ద్వయో
ర్మధ్యే అన్యేనాన్యతరస్య సాదృశ్యముపవర్ణ్య పునరన్యతరేణాన్యస్య
సాదృశ్యవర్ణనం పర్యాయః తేన క్రమేణ ద్వయోరుపమానోపమే
యయోః తచ్చేత్ ఉపమానోపమేయత్వం యది తదా ఉపమేయోప
మా మతాకవిసమ్మతా ॥ఉదాహరతి॥ ధర్మ ఇతి॥ హేరాజన్ ధర్మః అ
ర ఇవ పూర్ణశ్రీః సమృద్ధస్సన్ ప్రవర్తతే తథార్థోపి ధర్మ ఇవ పూ

పూర్ణాః శ్రీ రర్థో ధర్మ ఇవ త్వయి ॥ ౬ ॥—॥ ప్రతీపముపమానస్యో
పమేయత్వ ప్రకల్పనమ్। త్వల్లోచనసమం పద్మం త్వద్వక్త్రసదృశో
విధుః ॥ ౭ ॥ అన్యోపమేయలాభేన వర్ణ్యస్యానాదరశ్చ తత్। అలం

కాశ్రిః త్వయి వర్తతే పూర్ణా తాపవయో స్సర్వోత్కర్షా తుల్యౌ తథార్థధ
ర్మతుల్యః ఏవముభయవ్యతిరిక్తం తృతీయం నాస్తీత్యర్థః అత్ర ప్ర
థమం అర్థధర్మయోరుపమానోపమేయత్వం నుణాయోర్వా పునర్ధర్మా
ర్థయో స్తద్వర్ణనాల్లక్షణసంగతిః ॥ ౬ ॥ — । ... ...

అ ॥ ప్రతీపం పంచవిధం ॥ఉపమానస్యోపమేయత్వవర్ణనం ॥ అవ
ర్ణ్యముపమేయం పరికల్ప్య వర్ణ్యతిరస్కారవర్ణనం ॥ వర్ణ్యోపమేయలా
భేనావర్ణ్యతిరస్కారవర్ణనం ॥ వర్ణ్యేనసహావర్ణ్యస్య సామ్యానిష్పత్తివర్ణ
నం ॥ఉపమేయలాభేన ఉపమానస్య ఆనర్థక్యవర్ణనం చేతి ॥ తత్ర ప్రథమం
లక్షయతి ॥ ప్రతీపమితి ॥ ఉపమానస్య చంద్రాదేరుపమేయత్వ ప్రక
ల్పనమితి యత్తత్ప్రతీపమిత్యర్థః లోకే వర్ణ్యస్య ముఖాదేరుపమే
యత్వం అవర్ణ్యస్య చంద్రాదేరుపమానత్వమితి మర్యాదా। తాముల్లం
ఘ్య ప్రాతిలోమ్యేన వర్ణ్యస్యైవోపమానత్వం అవర్ణ్యస్య ఉపమే
యత్వమితి కల్పనాదన్వర్థా ప్రతీపసంజ్ఞా ॥ఉదాహరతి త్వల్లోచనసమ
మితి హే సుందరి పద్మం త్వల్లోచనసమం భవన్నేత్రతుల్యం తథా విధు
శ్చంద్రః త్వద్వక్త్రసదృశః భవన్ముఖతుల్యః ॥ ౭ ॥ ... ...

అ ॥ ద్వితీయం లక్షయతి ॥ అన్యేతి ॥ అస్యచ్చ తదుపమేయంచ అ
న్యోపమేయం తస్య లాభేన ప్రాప్త్యా వర్ణ్యస్య ప్రకృతస్య అనాదర
స్తిరస్కార ఇతి యత్ తత్ప్రతీపమిత్యర్థః కాన్త్యాదినా అహమేవో
త్కృష్టో నమత్తుల్యో న్యోస్తీత్యభిమానినః ప్రకృతస్య వక్త్రాదేః అ
న్యదప్రకృతం చంద్రాదికముపమేయం పరికల్ప్య తేన ప్రకృతస్య తిర
స్కార ఇతి యత్ తదపి ప్రతీపమితి నిష్కర్షః ఉదాహరతి॥అలమితి॥
హే వక్త్ర హే ముఖ తే తవ గర్వేణ అహంకారేణ అలం కాన్త్యా మ

గర్వేణ తేన క్త్ర కాన్త్యా చన్ద్రో౽భవాదృశః || ౮ || వర్ణ్యోపమేయలాభేన తథాన్యస్యాప్యనాదరః । కః క్రౌర్యదర్పస్తే మృత్యో త్వత్తుల్యాస్సన్తి హి స్త్రియః || ౯ || వర్ణ్యేనాన్యస్యోపమాయా అనిష్పత్తివచశ్చ తత్ । ముధాపవాదో ముగ్ధాక్షి త్వన్ముఖాభం కిలాంబుజమ్ || ౧౦ ||

త్తుల్యో నాస్తీతి గర్వం జహీహి కుతః కాన్త్యా శోభయా భవాదృశః త్వత్తుల్యశ్చన్ద్రః విద్యత ఇతి శేషః అత్రాస్యోపమేయభూతచన్ద్రస్య లాభేన ప్రకృతముఖతిరస్కారవర్ణనాల్లక్షణసంగతిః || ౮ || ......

అ || తృతీయం లక్షయతి || వర్ణ్యేతి || వర్ణ్యం చ తదుపమేయం చ తస్య లాభేన అన్యస్య అవర్ణ్యస్యానాదరస్తిరస్కారో౽పి తథా || ప్రతీపమిత్యర్థః అత్యుత్కృష్టగుణతయా అన్యదుపమేయమసహమానస్య అవర్ణ్యస్య వర్ణ్యముపమేయం ప్రదర్శ్య తిరస్కారో౽పి ప్రతీపభేదపదే నిష్కర్షః. ఉదాహరతి ||క ఇతి|| హే మృత్యో, తే తవ క్రౌర్యదర్పః క్రూరత్వాద్గతో గర్వః క్రౌర్యవిషయే మత్తుల్యో నాస్తీత్యభిమానః కః కిమర్థః? కుతః హి యస్మాత్కారణాత్ త్వత్తుల్యాః క్రౌర్యవిషయే త్వత్సమాః స్త్రియస్సన్తి త్వత్తుల్యానాం క్రూరస్త్రీణాం సంభవాదహమేవ క్రూర ఇతి వృథాభిమానం మా కృథా ఇత్యర్థః అత్ర వర్ణ్యానాం క్రూరస్త్రీణాం లాభేన అవర్ణ్యస్య మృత్యోస్తిరస్కారవర్ణనాల్లక్షణసఙ్గతిః || ... ... || ౯ ||

|| అ || చతుర్థం లక్షయతి || వర్ణ్యేనేతి || వర్ణ్యేన ముఖాదినా సహాన్యస్యావర్ణ్యస్య పద్మాదేః ఉపమాయాః సామ్యస్యానిష్పత్తివచః హమానాభావవర్ణనం చ తత్ ప్రతీపమిత్యర్థః ఉదాహరతి హే ముగ్ధాక్షి చారులోచనే ముధా అసత్యభూతః అపవాదః జనవాదః త్రశ్రూయత ఇతి శేషః కీదృశో౽పవాద ఇత్యత ఆహ || త్వదితి || అంబుజం పద్మం త్వన్ముఖాభం కిల కిలేతి వార్తాయాం పద్మం త్వన్ముఖతుల్యమితి ర్తా శ్రూయత ఇత్యర్థః ముధేత్యనేనానిష్పత్తిరుక్తేతి లక్షణసఙ్గతిః ||౧౦

ప్రతీపముపమానస్య కైముర్థ్యమపి మన్యతే । దృష్టంచేద్వదనం తన్వ్యాః కింపద్మేనకిమిందునా ॥ ౧౧ ॥—॥ విషయ్యభేదతాద్రూప్య రఞ్జనం విషయస్య యత్ । రూపకం తత్త్రిధాధిక్యన్యూనత్వానుభయోక్తిభిః ॥

పంచమంలక్షయతి ॥ ప్రతీపమితి ॥ ఉపమానస్యపద్మాదేః కైముర్థ్యమపిమన్యతే ప్రతీపంమన్యంతె ఉపమేయస్యైవ ఉపమానకార్యకారిత్వా మపమానం కిమర్థమితి వర్ణనమపి ప్రతీపమితికవయో మన్యతే ॥ ఉదాహరతి ॥దృష్టంచెదితి॥ తన్వ్యాః సుందర్యాః వదనం ముఖం దృష్టంచేత్ పద్మేన కిం॥ కిం ప్రయోజనం ॥ ఇందునావాపి కిం కిం ప్రయోజనమిత్యర్థః తన్వ్యాముఖదర్శనేనైవ చంద్రాదిదర్శనజనితనేత్రానందరూపకార్య సంభవాచ్చంద్ర పద్మాదికం కిమర్థ మితి నిష్కర్షః ॥... ... ... ॥ ౧౧॥

॥ అ ॥ అథ శ్లోకేనైకేన రూపకం లక్షయన్విభజతే ॥ విషయీతి॥ విషయస్యోపమేయస్య విషయ్యభేదరంజనం ఉపమానాభేదరంజనం తథా విషయస్య ఉపమేయస్య విషయితాద్రూప్యరంజనం ఉపమానతాద్రూప్యరంజనంచేతి యత్తద్రూపకం తచ్చాధిక్యన్యూనత్వానుభయోక్తిభిః త్రిధా విషయస్యవిషయ్యపెక్షయాధిక్య వర్ణనేన న్యూనత్వవర్ణనేన తదుభయానుక్త్యాచ తద్ద్వివిధమపి రూపకంప్రత్యేకం త్రివిధంభవతీత్యర్థః అయమత్ర నిష్కర్షః॥ విషయిరూపేణ విషయస్యరంజనం రూపకం తచ్చ సంక్షేపతః అభేదరూపకం తాద్రూప్యరూపకంచెతి ద్వివిధం తత్ర యత్ర వపదేనోపాత్తస్య విషయస్య విషయిరూపెణ రంజనం తద్విషయ్యభెదపర్యవసన్నత్వాదభేదరూపకమిత్యుచ్యతె యచ్చ స్వపదోపాత్తయోః విషయవిషయిణోః భేదె ప్రతీయమానేసత్యేవ విషయిరూపేణ విషయస్య రంజనం తత్ తద్ధర్మారోపమాత్రపర్యవసితత్వాత్తాద్రూప్యరూపకమిత్యుచ్యతె తద్ద్వివిధమపి విషయ్యపెక్షయా విషయస్యాధిక్యోక్త్యా న్యూనతోక్త్యాతదుభయా

క్తిభిః ॥ ౧౨ ॥ అయంహిధూర్జటిస్సాక్షాద్యేనదగ్ధాఃపురఃక్షణాత్ ।
అయమాస్తేవినాశంభుస్తార్తీయీకంవిలోచనమ్ ॥ ౧౩ ॥ శంభుర్వి
శ్వమవత్యద్య స్వీకృత్యసమదృష్టితామ్ । అస్యాముఖేందునాలబ్ధేనేత్రా

నుక్త్యాచ ప్రత్యేకం త్రివిధం తథాచ అధికాభేదరూపకం న్యూనా
భేదరూపకం అనుభయాభేదరూపకంచేతి అభేదరూపకంత్రివిధం అ
ధికతాద్రూప్యరూపకం న్యూనతాద్రూప్యరూపకం అనుభయతాద్రూ
ప్యరూపకంచేతి త్రివిధం తాద్రూప్యరూపకం ఏవంసతి రూపకం షడ్వి
ధం భవతీతి పర్యవస్యతి ॥ ౧౨ ॥ తత్ర సార్ధశ్లోకేనానుభయన్యూ
నాధికాభేదరూపకాణి ఉద్దేశక్రమప్రాప్తిలోమ్యేనోదాహరతి ॥ అ
యంహీతి ॥ అయం పురోవర్తీ సాక్షాద్ధూర్జటిః శివఏవ స్వయంధూ
ర్జటిరేవ భూలోకంరక్షితుంరాజాసన్ స్థితఇత్యర్థః కుతః హియస్మాత్
యేనపురః శత్రుపురాణి క్షణాద్దగ్ధాః అతః పురదాహకత్వాదేవ సా
క్షాద్ధూర్జటిరేవేత్యభేదరంజనాత్ న్యూనాధిక్యయోరవర్ణనాచ్చ అ
నుభయాభేదరూపకం ॥ అథ న్యూనాభేదరూపకముదాహరతి ॥ అయ
మితి ॥ తార్తీయీకం తృతీయంవిలోచనంనేత్రంవినా శంభురేవా
యమాస్తేతిష్ఠతి శమ్భురేవాయం ప్రభుస్సన్ ఉదితః కింతు అస్యావ
వస్థాయాం తృతీయలోచనం పరిహృతమితి పూర్వావస్థాతోరాజత్వా
వస్థాయాం న్యూనత్వవర్ణనాచ్చ న్యూనాభేదరూపకం ॥ ౧౩ ॥ అథాధి
కాభేదరూపకముదాహరతి ॥ శంభురితి ॥ శంభుశ్శివఏవ అయం సమ
దృష్టితాం స్వీకృత్య సమదృష్టిస్సన్నిత్యర్థః విశ్వం భూమండలం అవ
తి-రక్షతి కింతు పూర్వావస్థాయాం విషమదృష్టిః ఇదానీం సమదృష్టి
రిత్యభేదదార్ఢ్యాత్ పూర్వావస్థాతః రాజత్వావస్థాయాం సమదృష్టి
స్వీకారేణాధిక్యప్రతిపాదనాచ్చ అధికాభేదరూపకం ॥ అథ తాద్రూ
ప్యరూపకం పూర్వవదుద్దేశప్రాతిలోమ్యేనోదాహరతి ॥అస్యాఇతి॥ అ
స్యాః సుందర్యాః ముఖమేవేందుః చంద్రః తేన నేత్రానందే లబ్ధేప్రా

నం దేశీమిందునా ॥ ౧౪ ॥ సాధ్వీయమపరాలక్ష్మీరసుధాసాగరోదితా। అయం కళంకినశ్చంద్రాన్ముఖచంద్రోఽతిరిచ్యతే ॥ ౧౫ ॥ —— ॥ పరిణామః క్రియార్థశ్చేద్విషయీ విషయాత్మనా । ప్రసన్నేనదృగబ్జేన వీక్షతే

స్తేఽతి ఇందునా చంద్రేణ కిం। కిం ప్రయోజనం ముఖస్యైవ చన్ద్రకార్యకారిత్వాచ్చంద్రో వ్యర్థ ఏవేత్యర్థః అత్ర ముఖచంద్రయోర్భేదే ప్రతీయమానే సత్యేవ ముఖేందునేతి చంద్రరూపేణ ముఖస్యారంజనాదనుభయోక్త్యాచ అనుభయతాద్రూప్యరూపకం ॥ ౧౪ ॥ న్యూనతాద్రూప్యరూపకముదాహరతి ॥ సాధ్వీతి ॥ ఇయం పురోవర్తినీ సాధ్వీ పతివ్రతా అపరా ద్వితీయా అసుధాసాగరోదితా సుధాబ్ధేరనుత్పన్నా లక్ష్మీః అపరాలక్ష్మీరితి భేదే ప్రతీయమానే సత్యేవ సాధ్వ్యాం లక్ష్మీరూపత్వారంజనాత్ అసుధాసాగరోదితేతి న్యూనత్వప్రతిపాదనాచ్చన్యూనతాద్రూప్యరూపకం అధికతాద్రూప్యరూపకముదాహరతి॥అయమితి॥ అయంపురోవర్తీ ముఖచంద్రః ముఖమేవేందుః కళఙ్కినః కళఙ్కసహితాచ్చంద్రాదతిరిచ్యతే అతిశేతే అతిశయితోభవతీత్యర్థః అత్ర ప్రసిద్ధచంద్రస్తు కళంకీ ముఖచంద్రస్తు నిష్కళంక ఇతి విషయ్యపేక్షయా వర్ణ్యస్యాధిక్యవర్ణనాదధికతాద్రూప్యరూపకం ॥ ౧౫ ॥ —— ॥ అథపరిణామంలక్షయతి ॥పరిణామ ఇతి॥ విషయీ ఉపమానం విషయాత్మనా ఉపమేయాత్మనా ఉపమేయైక్యేనేతి యావత్ క్రియార్థశ్చేత్ ప్రకృతకార్యార్థః స్యాద్యది పరిణామాలంకార ఇత్యర్థః యత్ర విషయీ ప్రకృతకార్యోపయోగిత్వేన నిబద్ధస్సన్ స్వస్వరూపేణ తత్కార్యకరణసామర్థ్యాభావాత్ తదర్థముపమేయాత్మతామపేక్షతే తత్ర పరిణామాలంకార ఇతి నిష్కర్షః ॥ఉదాహరతి॥ ప్రసన్నేనేతి ॥ మదిరే మత్తే ఈక్షణే యస్యాస్సాంగనా ప్రసన్నేన నిర్మలేన దృక్ లోచనమేవ అబ్జం తేన వీక్షతే స్వకాన్తం పశ్యతీత్యర్థః అత్ర ప్రధానస్య ఉత్తరపదార్థస్య అబ్జస్య వీక్షణ కార్యాన్వయః ప్రాప్తః సచ పద్మస్య స్వ

సుదిరీక్షణా ॥౧౬॥ — ॥ బహుభిర్బహుధోల్లేఖా దేకస్యోల్లేఖ ఇష్యతే । స్త్రీభిః కామోఽర్థిభిస్స్వర్ద్రుః కాలశ్శత్రుభిరైక్షి సః ॥ ౧౭ ॥ ఏకేన బహుధోల్లేఖోప్యసౌ విషయభేదతః । గురుర్వచస్యర్జునోఽయం కీర్తౌ భీష్మ

రూపేణ సమ్భవతి అచేతనస్య వీక్షణకర్తృత్వాసమ్భవాత్ అతస్స్వవీక్షణోపయోగసిద్ధయే పూర్వపదార్థలోచనాత్మనా పరిణామాపేక్షణాల్లక్షణసఙ్గతిః అత్ర విషయిణో విషయాత్మనా పరిణామ ఇత్యన్వర్థసంజ్ఞా ॥ — ॥ అథోల్లేఖః ॥ స చ ద్వివిధః ఏకస్యానేకైరనేకధోల్లేఖనరూపః ఏకస్యైకేనైవానేకధోల్లేఖనరూపశ్చేతి తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ బహుభిరితి ॥ ఏకస్య వస్తునః సౌన్దర్యౌదార్యాద్యనేకధర్మవిశిష్టస్య బహుభిరనేకైః గ్రహీతృపురుషైః బహుధా కామకల్పతరుత్వాదిబహుప్రకారైః ఉల్లేఖాముద్ఘాటనాముల్లేఖః ఉల్లేఖాఖ్యోఽలఙ్కారః ఇష్యతే కవిభిరఙ్గీక్రియతే ॥ ఉదాహరతి ॥ స్త్రీభిరితి ॥ సః సౌన్దర్యవితరణపరాక్రమశాలీ రాజా స్త్రీభిః కాముకీభిః కామో మదనః ఐక్షి మదనత్వేన దృష్ట ఇత్యర్థః తత్సౌన్దర్యమోహితాభిస్తాభిస్సురతాభిలాషాదయం కామ ఏవేతి తర్కిత ఇతి నిష్కర్షః తథార్థిభిః స్వర్ద్రుః కల్పతరురైక్షి కల్పతరుత్వేన దృష్టః తథా వితరణజనితతృష్ణాపరవశైరర్థిభిః అయం కల్పవృక్ష ఏవేతి తర్కిత ఇత్యర్థః తథా శత్రుభిః కాలఐక్షి యమత్వేన నిశ్చిత ఇత్యర్థః తదీయతీవ్రప్రతాపజనితభయపరవశైః శత్రుభిరయమన్తక ఏవేతి తర్కిత ఇతి నిష్కర్షః అత్ర ఏక ఏవ సౌన్దర్యౌదార్యప్రతాపవిశిష్టో రాజా స్త్రీప్రభృతిభిస్సురతాభిలాషాదిహేతునా కామత్వాదిబహుప్రకారైరుల్లిఖిత ఇతి లక్షణసఙ్గతిః ॥ ౧౭ ॥

అథ ద్వితీయం లక్షయతి ॥ ఏకేనేతి ॥ అత్ర ఏకస్యేత్యనుషజ్యతే ఏకేనైవ గ్రహీత్రా ఏకస్య వాగ్మిత్వకీర్తిమత్త్వధన్విత్వాదియుక్తస్య రాజ్ఞః విషయభేదతః వాగ్మిత్వాదివిషయభేదాత్ బహుధా గురుత్వాదిబహుప్రకారైరుల్లేఖే ఉద్ఘాటనే సతి అసావుల్లేఖాలఙ్కారః ఉదాహరతి

౧తిసవ్యాఖ్యానే చన్ద్రాలోకే- స్మృతిమదాద్యలఙ్కారత్రయమ్ ॥౧౦॥

శ్శరాసనే ॥ ౧౭ ॥ — ॥ స్యాత్స్మృతిభ్రాన్తిసందేహైస్తదంకాలంకృతిత్రయమ్ । పఙ్కజం పశ్యతః కాన్తాముఖం మే గాహతే మనః ॥౧౮॥
అయం ప్రమత్తమధుపస్త్వన్ముఖం వేత్తి పఙ్కజం । పఙ్కజం వా సుధాం

॥ గురురితి ॥ యత్ర ఏక ఏవ గృహీతృపురుషః వాగ్మిత్వయశస్విత్వధన్విత్వయుక్తం ప్రభుం దృష్ట్వైవముల్లిఖతి ॥ కిమితి॥ అయం రాజా వచసి వాక్యే విషయే గురుః మహాన్ బృహస్పతిశ్చ తథా కీర్తౌ విషయే అర్జునః శుభ్రః పార్థశ్చ తథా శరాసనే ధనుషి విషయే భీష్మః భయఙ్కరః గాంగేయశ్చ అతః ఏకేనైవ గ్రహీత్రా ఏక ఏవ రాజా వాగాదివిషయభేదాత్ బహుధా గురుత్వార్జునత్వభీష్మత్వప్రకారైరుల్లిఖిత ఇతి లక్షణసంగతిః ॥ ౧౭ ॥—॥ అథ స్మృతిమద్భ్రాన్తిమత్సందేహాలంకారాన్ లక్షయన్విభజతే ॥ స్యాదితి ॥ స్మృతిభ్రాన్తిసందేహైర్హేతుభిః స్మరణభ్రమసందేహవర్ణనాద్ధేతోరిత్యర్థః తదంకాలంకృతిత్రయం స్మృతిభ్రాన్తిసందేహపదాఙ్కితమలంకృతిత్రయం స్యాత్ క్రమేణ స్మృతిమాన్ భ్రాన్తిమాన్ సందేహ ఇతి స్మృత్యాదిపదఘటితనామకమలంకారత్రయం భవతీత్యర్థః యత్ర కవిసమ్మతసాదృశ్యాద్విషయవిషయిణోరన్యతరదర్శనేనాన్యతరస్మృతిర్నిబధ్యతే తత్ర స్మృతిమదలంకార ఇతి యావత్ యత్ర విషయే ముఖాదౌ పద్మాదిభ్రమో నిబధ్యతే తత్ర భ్రాన్తిమదలంకారః యత్ర విషయవిషయిణోస్సాధారణధర్మదర్శనాద్విశేషాదర్శనాచ్చ సందేహో నిబధ్యతే తత్ర సందేహాలంకార ఇతి నిష్కర్షః తత్ర ప్రథమముదాహరతి ॥ పఙ్కజమితి ॥ పంకజం పశ్యతః మే మనః కాన్తాముఖం ప్రియావదనం గాహతే స్మరతీత్యర్థః పద్మముఖయోరత్యన్తసాదృశ్యాత్ పద్మసందర్శనే సతి తత్సదృశం ప్రియాముఖం మయా స్మర్యత ఇత్యర్థః అత్ర ముఖసదృశపద్మదర్శనేన తత్సదృశస్య ముఖస్య స్మృతివర్ణనాల్లక్షణసంగతిః ॥ ౧౮ ॥ ద్వితీయముదాహరతి ॥ అయమితి ॥ హే కాన్తే అయం పురోవర్తీ ప్రమత్తః

శుర్వేత్యస్మాకంతు న నిర్ణయః॥౨౦॥— ॥శుద్ధాపహ్నుతిరన్యస్యారోపార్థో
ధర్మనిహ్నవః। నాయం సుధాంశుః కిం తర్హి వ్యోమగఙ్గాసరోరుహమ్॥
స ఏవ యుక్తిపూర్వశ్చేదుచ్యతే హేత్వపహ్నుతిః। నేన్దుస్తీవ్రో న నిశ్యా

మధుపః మధుపానపరవశో భ్రమరః త్వన్ముఖం పఙ్కజం వేత్తి అత్ర
ముఖే పఙ్కజత్వప్రతిపత్తివర్ణనాద్భ్రాన్తిమదలంకారః తృతీయా
ముదాహరతి॥ పఙ్కజమితి॥ పఙ్కజం వా ఉత సుధాంశుశ్చన్ద్రో వా ఇ
త్యేవం ప్రకారేణాస్మాకంతు న నిర్ణయః అనిశ్చయః పఙ్కజం వా
సుధాంశుర్వేత్యాకారకస్సంశయో భవతీత్యర్థః అత్ర ముఖే పఙ్కజ
త్వసుధాంశుత్వకోటికసందేహనిబంధనాత్సందేహాలఙ్కారః ॥ ౨౦ ॥
అథాపహ్నుతిః ॥ సా చ షడ్విధా శుద్ధాపహ్నుతిః హేత్వపహ్నుతిః
పర్యస్తాపహ్నుతిః భ్రాన్తాపహ్నుతిః ఛేకాపహ్నుతిః కైతవాపహ్నుతి
శ్చేతి ॥ తత్ర శుద్ధాపహ్నుతిం లక్షయతి ॥ శుద్ధాపహ్నుతిరితి॥ అన్యస్యా
ప్రకృతధర్మస్య ఆరోపార్థః ఆరోపఫలకో యో ధర్మనిహ్నవః ప్రకృతధర్మా
పహ్నవః సా శుద్ధాపహ్నుతిః। యత్ర వర్ణనీయే చన్ద్రాదౌ అవర్ణ్య
పద్మత్వాద్యారోపార్థః తదీయచన్ద్రత్వాద్యపహ్నవః క్రియతే తత్ర శు
ద్ధాపహ్నుతిరిత్యర్థః॥ ఉదాహరతి ॥ నేతి ॥ అయమాకాశే దీప్యమానః
సుధాంశుర్న భవతి కిం తర్హి కింతు వ్యోమగఙ్గాసరోరుహం ఆకాశ
గఙ్గాపద్మం వర్ణనీయే చన్ద్రే తత్సదృశవియన్నదీపుండరీకగతస్య పు
ణ్డరీకత్వస్యారోపాయ తదీయ చన్ద్రత్వాపహ్నవః క్రియతే అత ఇయం
శుద్ధాపహ్నుతిః ॥ ౨౧ ॥ హేత్వపహ్నుతిం లక్షయతి ॥ స ఇతి ॥ స ఏవ
అన్యస్యారోపార్థః ప్రకృతధర్మనిహ్నవః యుక్తిపూర్వశ్చేత్ స హే
తుకో యది తర్హి హేత్వపహ్నుతిరిత్యుచ్యతే యత్ర ప్రకృతధర్మం
యుక్తిపూర్వకమపహ్నుత్యాన్యధర్మః ఆరోప్యతే తత్ర హేత్వప
హ్నుతిరితి నిష్కర్షః ఉదాహరతి ॥ నేతి ॥ విరహతప్తాయాః కస్యా
శ్చిత్ స్త్రియాః చన్ద్రం ప్రత్యుపాలమ్భవచనమిదం తీవ్రః తీక్ష్ణః

ర్కః సిన్ధోరౌర్వోఽయముత్థితః ॥ ౨౨ ॥ అన్యత్ర తస్యారోపార్థః పర్యస్తాపహ్నుతిస్తు సః । నాయం సుధాంశుః కిం తర్హి సుధాంశుః ప్రేయసీముఖమ్ ॥ ౨౩ ॥ భ్రాన్తాపహ్నుతిరన్యస్య శఙ్కాయాం భ్రాన్తి

యం పరిదృశ్యమానః ఇన్దుర్న భవతి తీవ్ర ఇతి హేతుగర్భవిశేషణం తీక్ష్ణత్వాదిన్దుర్న భవతీత్యర్థః తర్హి సూర్యోఽస్త్విత్యాశఙ్క్యాహ ॥ నేతి ॥ నిశి రాత్రౌ స్థిత ఇతి శేషః అయం పరిదృశ్యమానః నైశత్వాత్సూర్యో న భవతీత్యర్థః తర్హి చన్ద్రసూర్యవ్యతిరిక్తస్సముద్రాదుత్థితోఽయం కో వా భవేదిత్యాశఙ్క్య నిశ్చినోతి ॥ సిన్ధోరితి ॥ అయం పరిదృశ్యమానః తీవ్రపదార్థః సిన్ధోస్సముద్రాదుత్థితః ఔర్వః బడబానల ఏవ సముద్రాదుత్థితత్వాన్నైశత్వాత్తీవ్రత్వాచ్చ బడబాగ్నిరేవాయం భవితుమర్హతి న తు చన్ద్రసూర్యావిత్యర్థః అత్ర తీవ్రత్వనైశత్వయుక్తిపూర్వకః చన్ద్రత్వాద్యపహ్నవశ్చ బడబానలత్వారోపార్థ ఇతి భవతి హేత్వపహ్నుతిః ॥ ౨౨ ॥ అథ పర్యస్తాపహ్నుతిం లక్షయతి ॥ అన్యత్రేతి ॥ సః క్వచిద్ధర్మాపహ్నవః అన్యత్ర వర్ణనీయే కాన్తాముఖాదౌ తస్యాపహ్నుతధర్మస్యారోపార్థశ్చేత్పర్యస్తాపహ్నుతిరిత్యర్థః యద్వా యః అవర్ణ్యగత చన్ద్రత్వాద్యపహ్నవః అన్యత్ర వర్ణనీయే ముఖాదౌ తస్యాపహ్నుత చన్ద్రత్వాదే రారోపార్థః ఆరోపఫలకో భవతి స తు పర్యస్తాపహ్నవ ఇతి యోజనా యత్తదోర్నిత్యసమ్బన్ధాత్ ॥ ఉదాహరతి ॥ నేతి ॥ అయం పరిదృశ్యమానః సుధాంశుః చన్ద్రో న భవతి కిం తర్హి కిం తు ప్రేయసీముఖం కాన్తావదనమేవ సుధాంశుః । తన్ముఖదర్శనం వినా పరిదృశ్యమానేన్దోః ప్రత్యుత సన్తాపకరత్వాత్ప్రేయసీవదనదర్శనస్యాశు నేత్రానన్దకరత్వాదిదమేవ సుధాంశురితి భావః అత్ర సుధాంశౌ సుధాంశుత్వాపహ్నవశ్చ స్త్రీముఖే తద్ధర్మారోపార్థత్వాత్పర్యస్తాపహ్నుతిః ॥ ౨౩ ॥ భ్రాన్తాపహ్నుతిరితి ॥ అన్యస్య ఇతరజనస్య శఙ్కాయాం తత్త్వాజ్ఞానేన అయథార్థవస్తునః భ్రాన్తౌ సత్యాం

వారణే। తాపంకరోతి సోత్కమ్పం జ్వరః కిం న సఖి స్మరః ॥ ౨౮ ॥ ఛేకా
పహ్నుతిరన్యస్య శంకాతస్తథ్యనిహ్నవే। ప్రజల్పన్మత్పదే లగ్నః కాన్తః

భ్రాన్తివారణే సతి తత్త్వస్వరూపకథనేన భ్రాన్తివారణే కృతే సతి భ్రా
న్త్యాపహ్నుతిః కేనచిద్వక్త్రా కించిత్ప్రకృతముద్దిశ్య వృత్తాన్తే కథితే
సతి తస్య ప్రకృతసాధారణ్యాదితరజనస్య శ్రోతుస్తత్త్వాజ్ఞానాదుద్దే
శ్య విషయకశఙ్కాయాం సత్యాం వక్త్రా తత్త్వకథనేన తద్భ్రాన్తివార
ణే కృతే సతి భ్రాన్త్యాపహ్నవాఖ్యోఽలఙ్కారః ఉదాహరతి ॥ తాపమి
తి ॥ కాచిన్నాయికా స్మరం మనసి నిధాయ స్వసఖీం ప్రతి తద్వృత్తాన్త
మాహ ॥ హే సఖి సోత్కమ్పం సంగాత్రకమ్పం యథా తథా తాపం
శరీరసంతాపం కరోతీత్యుత్పాదయతి తతస్సఖీ నాయికాతాత్పర్యమజా
నానా పృచ్ఛతి హే ముగ్ధే జ్వరః కిం భవత్సన్తాపకరః కిం జ్వరో భవేత్
కథయేతి ప్రశ్నః అథ నాయికా ఆర్జవేనైవోత్తరమాహ ॥ నేతి ॥ జ్వ
రో న భవతీత్యర్థః కిన్తు హే సఖి స్మరః తాపం కరోతీత్యనుషంగః మ
త్సన్తాపకారీ మన్మథ ఏవ న తు జ్వర ఇత్యర్థః అత్ర స్మరపదమనుపాదా
య నాయికయా సామాన్యేన తాపం కరోతీత్యుక్తే తాపస్య జ్వరసా
ధారణ్యాదకుటిలయా సఖ్యా జ్వరః కిమితి శంకితే సతి న సఖి స్మర ఇతి
నాయికయా సఖీభ్రాన్తిర్నివారితా అతో భ్రాన్త్యాపహ్నుతిరియం ॥ ౨౮
అథ ఛేకాపహ్నుతిం లక్షయతి ॥ ఛేకాపహ్నుతిరితి ॥ అన్యస్య శ్రోతృ
జనస్య శంకాతః వక్త్రభిప్రేతార్థ విషయప్రకాశాత్ శ్రోత్రా
వక్త్రభిప్రేతార్థే పృష్టే సతీత్యర్థః తథ్యనిహ్నవే అయథార్థకథ
న పూర్వకం వక్త్రా స్వాభిప్రేతార్థనిహ్నవే కృతే సతి ఛేకాపహ్ను
తిః కేనచిత్కస్మైచిదాత్మజనాయ స్వరహస్యే నివేద్యమానే సతి దై
వాదాగతేన కేనచిత్పరిచితేన యథార్థే పృష్టే సతి స్వరహస్యప్ర
కాశభీతేన విదగ్ధేన వక్త్రా అతథ్యం నివేద్య తథ్యనిగూహనే కృతే సతి ఛే
కాపహ్నుతిరలంకార ఇతి నిష్కర్షః ఉదాహరతి ప్రజల్పన్నితి నా

కింనహి నూపురః ॥ ౨౫ ॥ కైతవాపహ్నుతిర్వ్యక్తౌ వ్యాజాద్యైర్నిహ్నుతేః పదైః। నిర్యాన్తి స్మరనారాచాః కాన్తాదృక్పాతకైతవాత్ ॥ ౨౬ ॥ సంభావనా స్యాదుత్ప్రేక్షా వస్తుహేతుఫలాత్మనా । ఉక్తానుక్తాస్పదా

యికా స్వకాంతం మనసి కృత్వా ఆప్తసఖీముద్దిశ్యాహ । హే సఖి ప్రజల్పన్ శబ్దాయమానస్సన్ మత్పదే మదీయపాదే లగ్నః సంగతః అథ దైవాదాగతా కాచిదనాప్తా తథ్యమేవ పృచ్ఛతి కాంతః కిమితి ॥ హే సుందరి ప్రజల్పన్నిత్యాదినా త్వదుక్తః కాంతః కిం త్వత్ప్రియః కిం భవతీతి ప్రశ్నః అథ కాన్తా స్వగహస్య ప్రకాశభీరుస్సతీ తథ్యం నిగూహ్య సత్యమావేదయతి ॥ నహీతి ॥ ప్రజల్పన్నిత్యాదినా మదుక్తః కాంతో న భవతి కిన్తు నూపురః నూపురాభిప్రాయేణ నతు వల్లభాభిప్రాయేణేతి అత్ర స్వప్రియమేవోద్దిశ్య వదన్త్యా నాయికయా తమేవ పృచ్ఛన్తీమనాప్తాం ప్రతి అతథ్యనూపురం నివేద్య తథ్యకాంతనిహ్నవాత్ ఛేకాపహ్నుతిర్భవతి ॥ ౨౫ ॥——॥ కైతవాపహ్నుతిం లక్షయతి ॥ కైతవాపహ్నుతిరితి ॥ వ్యాజాద్యైః వ్యాజచ్ఛలకైతవాదిభిః పదైర్నిహ్నుతేః ధర్మనిహ్నవస్య వ్యక్తౌ సత్యాం స్ఫుటత్వే సతి కైతవాపహ్నుతిరిత్యుచ్యతే యత్ర కవినా కంఠతో పహ్నవస్యాభావేపి అసత్యత్వప్రతిపాదక కైతవాదిపదైరేవ ధర్మాపహ్నవః క్రియతే తత్ర కైతవాపహ్నుతిరితి నిష్కర్షః ఉదాహరతి ॥ నిర్యాంతీతి ॥ కాన్తాదృక్పాతకైతవాత్ ప్రియాదృష్టిప్రసారవ్యాజాత్ స్మరనారాచాః మదనబాణవిశేషా ఏవ నిర్యాన్తి లోచనాన్నిర్గచ్ఛంతీత్యర్థః అసత్యత్వవాచినా కైతవపదేన నేమే కటాక్షా ఇతి నిహ్నవః ప్రతీయతే అత్ర వ్యాజాదిమధ్యపఠితకైతవపదేన కటాక్షత్వ నిహ్నవస్య వ్యక్తత్వాల్లక్షణసంగతిః ॥ ౨౬ ॥——॥ అథోత్ప్రేక్షాం లక్షయన్ ప్రథమం సంక్షేపతః త్రిధా విభజతే ॥ సంభావనేతి ॥ వస్తుహేతుఫలాత్మనా వస్త్వాత్మనా హేత్వాత్మనా ఫలాత్మనా చ సంభావనా వితర్క ఉత్ప్రేక్షా స్యాత్

ద్యాత్ర సిద్ధాసిద్ధాస్పదే పరే ॥ ౨౭ ॥ ధూమస్తోమం తమశ్శఙ్కే కోకీ
విరహశుష్మణామ్ । లిమ్పతీవ తమోఙ్గాని వర్షతీవాఞ్జనం నభః॥ ౨౮॥

ఇయమత్రనిష్కర్షః అన్యధర్మసంబన్ధేన హేతునాన్యస్యాన్య తాదాత్మ్యసంభావనోత్ప్రేక్షేతి సామాన్యలక్షణం సాచకస్యచిద్వస్తునోవస్త్వంతరతాదాత్మ్యగోచరత్వేన అహేతోర్హేతుభావగోచరత్వేన అఫలస్య ఫలభావగోచరత్వేనచ త్రివిధా తత్రాద్యాస్వరూపోత్ప్రేక్షా ద్వితీయాహేతూత్ప్రేక్షాతృతీయాఫలోత్ప్రేక్షేతి॥ త్రివిధామిమాం పునర్ద్విధా విభజతే ॥ ఉక్తానుక్తాస్పదేతి॥ అత్ర త్రివిధాసుమధ్యే ఆద్యాస్వరూపోత్ప్రేక్షా ఉక్తానుక్తాస్పదా ఉక్తానుక్తే ఆస్పదే విషయౌయస్యాస్సా ఉక్తవిషయానుక్తవిషయా చేతి ద్వివిధేత్యర్థః. పరే అవశిష్టహేతుఫలోత్ప్రేక్షే సిద్ధాసిద్ధాస్పదే సిద్ధాసిద్ధే ప్రసిద్ధాప్రసిద్ధే ఆస్పదే విషయౌ యయోస్తే. సిద్ధవిషయే అసిద్ధవిషయేచేతిద్వివిధేఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ అ ॥ తథాచ ఉక్తవిషయాం స్వరూపోత్ప్రేక్షాముదాహరతి ॥ ధూమస్తోమమితి ॥ అహం తమః-అన్ధకారం కోకీనాం-చక్రవాకాఙ్గనానాం, విరహశుష్మాణః-విరహానలాః, తేషాం సంబన్ధినం ధూమస్తోమం శంకే. ఇదంతమః చక్రవాకీవిరహాగ్నిధూమసమూహఇతి తర్కయామీత్యర్థః. అత్ర సర్వతః ప్రవర్ధమానాంధకారస్య నైల్యాగ్రదృష్టిప్రతిరోధకత్వాదిధర్మసమ్బంధం గమ్యమానం నిమిత్తీకృత్య తత్సమయే ప్రియవిఘటితకోకీహృదయగతప్రజ్వలద్విరహానలసంబంధిధూమస్తోమతాదాత్మ్య సంభావనోత్ప్రేక్షా. సాచ ధూమస్తోమానాత్మకస్య తమసస్తదాత్మతాగోచరత్వాత్స్వరూపోత్ప్రేక్షా. సాచ తమసోవిషయస్య ఉక్తత్వాదుక్తవిషయా. అథానుక్తవిషయే ద్వే స్వరూపోత్ప్రేక్షే ఉదాహరతి ॥ లిమ్పతీవేతి ॥ తమః అంగాని-గాత్రాణి, లిమ్పతీవ-అంగలేపనంకరోతీవ, తథా నభః అంజనం వర్షతీవతమో వ్యాపనం దృష్ట్వైవముత్ప్రే

రక్తౌ తవాఙ్ఘ్రీ మృదులౌ భువి విక్షేపణాద్ధ్రువమ్।త్వన్ముఖాభేచ్ఛయా
నూనం పద్మైర్వైరాయతే శశీ ॥ ౨౮ ॥ మధ్యః కిం కుచయోర్ధృత్యై బ

ద్ధః తే. ఇదం తు తమఃకర్తృక లేపనమివ నభః కర్తృకాంజనవర్షణమి
వేతి చ॥అతః నభః ప్రభృతిభూమిపర్యంతసకలవస్తుమలినీకరణధర్మస
మ్బన్ధం నిమిత్తీకృత్య తమోవ్యాపనస్య తమఃకర్తృకలేపనతాదా
త్మ్యోత్ప్రేక్షా. నభఃకర్తృకాంజనవర్షణతాదాత్మ్యోత్ప్రేక్షా చ వర్త
తే. అతః తమోవ్యాపనరూపవిషయస్యానుపాదానాదిమే అనుపాత్త
విషయే స్వరూపోత్ప్రేక్షే ॥ ౨౭ ॥ సిద్ధవిషయాం హేతూత్ప్రేక్షాము
దాహరతి ॥ రక్తావితి ॥ హేసుందరి మృదులౌ-కోమలౌ,తవాంఘ్రీపా
దౌ భువి విక్షేపణాత్ సంచారాత్, రక్తౌ-లోహితౌ భవతః, ధ్రువమి
త్యుత్ప్రేక్షావ్యంజకం॥ అత్ర కాన్తాపాదయోః లౌహిత్యస్య స్వతస్సి
ద్ధత్వాత్తత్ర విక్షేపణం న హేతుః అతః అహేతుభూతస్య హేతుత్వస
మ్భావనాత్ హేతూత్ప్రేక్షా సా చ విక్షేపణరూపవిషయస్య ప్రసిద్ధ
త్వాత్ సిద్ధవిషయా ॥ అసిద్ధవిషయాం హేతూత్ప్రేక్షాముదాహరతి ॥
త్వదితి ॥ హేకాంతే శశీ-చంద్రః త్వన్ముఖాభేచ్ఛయా-త్వన్ముఖసౌంద
ర్యలిప్సయా, పద్మైర్వైరాయతే-పద్మైస్సహ వైరం కరోతీత్యర్థః. అత్ర చ
న్ద్రపద్మవిరోధస్య స్వాభావికత్వాత్. తత్ర తన్ముఖకాంతిలిప్సా న హే
తుః అతః అహేతోః హేతుభావవర్ణనాచ్చంద్రస్య కాన్తాముఖకాం
తిలిప్సాయా అప్రసిద్ధత్వాదసిద్ధవిషయా హేతూత్ప్రేక్షా ॥ ౨౮ ॥
సిద్ధవిషయాం ఫలోత్ప్రేక్షాముదాహరతి ॥ మధ్య ఇతి ॥ కశ్చిత్స్వకా
న్తావళిత్రయావరణం కనకదామబన్ధనత్వేనాధ్యవస్యోత్ప్రేక్షతే
హేకాంతే మధ్యోవలగ్నం కుచయోః ధృత్యై-ధారణాయ కనకదా
మభిః స్వర్ణరజ్జుభిః బద్ధః కిం? అన్యథాతిసౌక్ష్మ్యాత్సద్యఏవ కుచభారా
ద్భంగవాయాదితిభావః అత్ర మధ్యః స్వతఏవ కుచావహతి నతు కన
కదామబంధనత్వేనాధ్యవసితవళిత్రయవేష్టనబలాత్ అతః కనకదామ

ద్ధః కనకదామభిః । ప్రాయోబ్జం త్వత్పదేనైక్యం ప్రాప్తుం తోయే తపస్యతి ॥ ౩౦ ॥ —— ॥ రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవసానతః । పశ్య నీలోత్పలద్వంద్వాన్నిస్సరన్తి శితాశ్శరాః ॥ ౩౧ ॥

బన్ధనాఫలస్య కుచధారణస్య తత్ఫలత్వేనోత్ప్రేక్షణాత్ ఫలోత్ప్రేక్షా॥ కుచధారణస్య ప్రసిద్ధత్వాత్సిద్ధవిషయా ॥ అసిద్ధవిషయాం ఫలోత్ప్రేక్షాముదాహరతి ॥ ప్రాయ ఇతి ॥ అత్ర పద్మస్య జలావస్థానం అంభోవాసత్వేన అధ్యవస్య ఉత్ప్రేక్ష్యతే హే కాన్తే అబ్జం పద్మం త్వత్పదేన త్వత్పాదేన సహ ఐక్యం సాయుజ్యం ప్రాప్తుం ప్రాయః భూమ్నా తోయే జలే తపస్యతి తపః కరోతి అంభోవాసరూపం తపః కరోతీత్యర్థః॥ అత్ర పద్మస్య తపస్త్వేనాధ్యవసితం జలేవస్థానం స్వభావాదేవ నతు కామినీపదసాయుజ్యప్రాప్త్యర్థం అతోఽఫలస్య కామినీపదసాయుజ్యస్య తత్ఫలత్వేనోత్ప్రేక్షణాత్ కామినీపదసాయుజ్యస్య అత్యన్తాప్రసిద్ధత్వాచ్చ అసిద్ధవిషయా ఫలోత్ప్రేక్షా ॥ ౩౦ ॥—— ॥ అథాతిశయోక్తిరలఙ్కారః సా చ సప్తధా రూపకాతిశయోక్తిః భేదకాతిశయోక్తిః సంబన్ధాతిశయోక్తిః అసంబన్ధాతిశయోక్తిః అక్రమాతిశయోక్తిః చపలాతిశయోక్తిః అత్యన్తాతిశయోక్తిశ్చేతి తత్రాద్యా ద్వివిధా శుద్ధా సాపహ్నవా చేతి తత్ర శుద్ధాం లక్షయతి ॥ రూపకాతిశయోక్తిరితి ॥ నిగీర్య విషయనిగరణం కృత్వా అధ్యవసానతః విషయిరూపేణ విషయస్య నిశ్చయాద్రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాత్ యత్రోపమేయం ముఖాదికం తద్వాచిముఖాదిపదేనానువాదాయ ఉపమానపద్మాదిపదైరుపాదానపూర్వకం పద్మాదిరూపేణావధార్యతే తత్ర రూపకాతిశయోక్తిర్నామాలఙ్కార ఇతి నిష్కర్షః॥ ఉదాహరతి॥ పశ్యేతి॥ హే సఖి నీలోత్పలద్వంద్వాత్ కువలయద్వంద్వాత్ శితాః తీక్ష్ణాః శరాః బాణాః నిస్సరన్తి నిర్గచ్ఛన్తి పశ్య ఇదమాశ్చర్యం విలోకయేత్యర్థః అత్ర కాన్తాయా లోచనయుగళాత్ కటాక్షాః నిర్గచ్ఛన్తీతి వక్తవ్యే లోచనకటాక్షాణాం తద్వా

యద్యపహ్నుతిగర్భత్వం సైవసాపహ్నవామతా। త్వత్సూక్తిషు సుధా
రాజన్ భ్రాన్తాః పశ్యన్తి తాం విధౌ ॥౩౨॥ భేదకాతిశయోక్తిస్స్యాత్త
స్యైవాన్యత్వవర్ణనం। అన్యదేవాస్య గామ్భీర్యమన్యద్ధైర్యం మహీపతేః॥
సమ్బన్ధాతిశయోక్తిస్స్యాదయోగే యోగకల్పనమ్। సౌధాగ్రాణి పుర

చిపదేనోపాదానం వినా తదుపమానం నీలోత్పలశరశబ్దాభ్యాముపాదా
నపూర్వకం నీలోత్పలశరత్వేనాధ్యవసానాదియం రూపకాతిశయోక్తిః॥
సాపహ్నవాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ యదీతి ॥ అపహ్నుతిగర్భత్వం య
ది రూపకాతిశయోక్తేరపహ్నవఘటితత్వం చేదిత్యర్థః సైవ రూపకాతిశ
యోక్తిరేవ సాపహ్నవరూపకాతిశయోక్తిరితి కవీనాం మతేత్యర్థః॥
ఉదాహరతి ॥ త్వదితి ॥ హేరాజన్ త్వత్సూక్తిషు భవదీయమృదువా
క్యేష్వేవ సుధాస్థితేతి శేషః త్వదీయమధురవచస్యేవామృతం వర్తతే
నాన్యత్రేత్యర్థః॥ నను చంద్రే సుధాస్తీతి ప్రవాదః కథమిత్యత ఆహ ॥
భ్రాన్తా ఇతి ॥ భ్రాన్తాః అజ్ఞానోపహతాః జనాః విధౌ చంద్రే తాం సు
ధాం పశ్యన్తి చంద్రే సుధాస్తీతి వ్యవహారో భ్రమమూలక ఏవేత్యర్థః
సా చన్ద్రగతా సుధా న భవతీత్యపహ్నవగర్భేతి సాపహ్నవా ॥ ౩౨—
॥ అథ భేదకాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ భేదకాతిశయోక్తిరితి॥ తస్యైవ
లోకసిద్ధస్యైవ అన్యత్వవర్ణనమితి యత్ సా భేదకాతిశయోక్తిస్స్యాదిత్యర్థః
॥ ఉదాహరతి ॥ అన్యదితి ॥ అస్య మహీపతేః గామ్భీర్యమన్యదేవలో
కవిలక్షణమేవ తథా ధైర్యమప్యన్యదేవలోకవిలక్షణమేవ అత్ర రాజ
గామ్భీర్యధైర్యయోః లోకసాధారణత్వేపి తద్భేదో వర్ణితః॥౩౩—
॥ సమ్బన్ధాతిశయోక్తిరితి ॥ అయోగే అసమ్బంధే యోగకల్పనం సమ్బ
న్ధవర్ణనమితి యత్ సా సమ్బన్ధాతిశయోక్తిస్స్యాత్ ఉదాహరతి ॥ సౌ
ధాగ్రాణీతి ॥ అస్య పురస్య సౌధాగ్రాణి రాజగృహశిఖరాణి విధు
మండలం చంద్రమండలం స్పృశన్తి తాదృగున్నతాని భవన్తీత్యర్థః
అత్ర సౌధాగ్రాణాం విధుమండలస్పర్శాసంబంధేపి తత్సమ్బన్ధో వర్ణితః ॥

స్యాస్య స్పృశన్తి విధుమణ్డలమ్ ॥ ౩౪ ॥ — ॥ యోగేప్యయోగ సమ్బన్ధాతిశయోక్తిరితీష్యతే । త్వయి దాతరి రాజేన్ద్ర స్వర్ద్రుమాన్నాద్రియామహే ॥ ౩౫ ॥ — ॥ అక్రమాతిశయోక్తిస్స్యాత్సహత్వే హేతుకార్యయోః । ఆలిఙ్గన్తి సమం దేవ జ్యాం శరాశ్చ పరాశ్చ తే ॥ ౩౬ ॥ చపలాతిశయోక్తిస్స్యాత్కార్యే హేతుప్రసక్తిజే। యాస్యామీత్యుదితే త

అథాసమ్బన్ధాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ యోగేపీతి ॥ యోగేసమ్బన్ధే సత్యపి అయోగః అసమ్బన్ధ వర్ణనమితి యత్ సా అసమ్బన్ధాతిశయోక్తిరిష్యతే కథ్యతే ఉదాహరతి ॥ త్వయీతి ॥ హే రాజేన్ద్ర సకలపృథ్వీపాలకేన్ద్ర రామచన్ద్ర త్వయి దాతరి వితరణశాలిని సతి వయం స్వర్ద్రుమాన్ కల్పవృక్షాన్ నాద్రియామహే న యాచామః హే భవదీయవితరణే దృష్టే సతి కల్పవృక్షేష్వప్యాదరో నాస్తీత్యర్థః అత్ర స్వర్ద్రుమేష్వాదరసమ్బన్ధేపి తదసమ్బన్ధ వర్ణనాదసమ్బన్ధాతిశయోక్తిః ॥ ౩౫ ॥ అక్రమాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ అక్రమాతిశయోక్తిరితి ॥ హేతుకార్యయోస్సహత్వే యౌగపద్యే వర్ణితే సతి అక్రమాతిశయోక్తిః కారణం పూర్వం కార్యం పరమితి లోకమర్యాదా తా ముల్లఙ్ఘ్య యత్ర కార్యకారణయోరేక కాలత్వం వర్ణ్యతే తత్రాక్రమాతిశయోక్తిరిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ ఆలిఙ్గన్తీతి ॥ హే దేవ రామస్వామిన్ తే తవ శరాః పరాశ్శత్రవశ్చ జ్యాం సమం యుగపదాలిఙ్గన్తి శరపక్షే జ్యాం మౌర్వీం శత్రుపక్షే జ్యాం భూమిం ఆలిఙ్గన్తీత్యర్థః అత్ర శరసన్ధాన రూపకారణస్య పరేషాం భూపతనకార్యస్య చ పౌర్వాపర్యక్రమం విహాయ యౌగపద్యవర్ణనాదక్రమాతిశయోక్తిః ॥ ౩౬ ॥ చపలాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ చపలాతిశయోక్తిరితి ॥ కార్యే హేతుప్రసక్తిజే సతి హేతుప్రసక్తిమాత్రేణ కార్యే జాతే సతి చపలాతిశయోక్తిః యత్ర కారణే భవిష్యత్యేవ కార్యం వర్ణ్యతే తత్ర చపలాతిశయోక్తిః ఉదాహరతి ॥ యాస్యామీతి॥ అహం

న్యాస్య వలయో భవదూర్మికా ॥ ౩౭ ॥ అత్యన్తాతిశయోక్తిస్స్యాత్పౌర్వాపర్యవ్యతిక్రమే । అగ్రేమానోగతఃపశ్చా దనునీతా ప్రియేణ సా ॥ ౩౮ ॥ —— ॥ వర్ణ్యానామితరేషాం వా ధర్మైక్యం తుల్యయోగి

యాస్స్యామి గమిష్యామీతి నాయకేన ఉదితే ఉక్తే సతి తన్న్యాసః ప్రియాయాః ఊర్మికా అంగుళీయకం వలయః కంకణమభవత్ నాయక ప్రయాణ శ్రవణే సతి తత్క్షణ ఏవ భావి విరహప్రతిసంధానజనిత ఖేదాత్యంతకృశాయాః తస్యాః కరే అంగుళిప్రాన్తే సతి ఊర్మికా కంకణమభూదిత్యర్థః అత్ర హేతుభూతస్య నాయకప్రయాణస్య ప్రసంగమాత్రేణ తత్కార్యస్య కార్శ్యస్య కార్యముఖేన వర్ణనాచ్చ పలాతిశయోక్తిః ॥ ౩౭ ॥ అత్యన్తాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ అత్యన్తాతిశయోక్తిరితి ॥ తయోః కారణకార్యయోః యత్పౌర్వాపర్యం పూర్వోత్తరభావః తస్య వ్యతిక్రమే ఉల్లంఘనే సతి అత్యన్తాతిశయోక్తిః కారణం పూర్వం కార్యం పరమితి నియమముల్లంఘ్య వైపరీత్యేన కార్యం పూర్వం కారణం పరమితి యత్ర వర్ణ్యతే తత్రాత్యన్తాతిశయోక్తిస్స్యాదిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ అగ్ర ఇతి ॥ మానః ప్రణయకోపః అగ్రే ప్రథమమేవ అనునయాత్ప్రాగేవేత్యర్థః గతోపసృతః పశ్చాన్మానత్యాగానంతరం సా కాంతా ప్రియేణ అనునీతా ఉపలాలితా ॥ ౩౮ ॥ —— ॥ తుల్యయోగితాం లక్షయతి ॥ సా త్రివిధా వర్ణ్యావర్ణ్యైకధర్మాన్వయరూపా హితాహితవృత్తితౌల్యరూపా ఉత్కృష్టసమీకరణోక్తిరూపా చేతి తత్రాద్యాం లక్షయతి ॥ వర్ణ్యానామితి ॥ వర్ణ్యానాం ప్రకృతానామితరేషామప్రకృతానాం వా ధర్మైక్యం ఏకధర్మత్వం తుల్యయోగితేత్యర్థః ఇయమపి పునర్ద్వివిధా కేవలప్రకృతగోచరా కేవలాప్రకృతగోచరా చేతి యత్ర కేవలప్రకృతానామేకధర్మాన్వయః తత్ర కేవలప్రకృతగోచరా యత్ర కేవలాప్రకృతానామేకధర్మాన్వయః త

తా । సంకుచన్తిసరోజాని స్వైరిణీవదనానిచ ॥ ౩౯ ॥ త్వదంగమా
ర్దవేదృష్టె కస్యచిత్తేనభాసతె । మాలతీశశభృల్లేఖా కదళీనాంకఠోర
తా ॥ ౪౦ ॥ హితాహితెవృత్తితౌల్య మపరాతుల్యయోగితా । ప్రదీ
యతెపరాభూతి ర్మిత్రశాత్రవయోస్త్వయా ॥౪౧ ॥ గుణోత్కృష్టై

త్ర కేవలాప్రకృతగోచరా ॥ ఉదాహరతి ॥ సంకుచంతీతి ॥ చంద్రో
దయప్రస్తావాచ్చంద్రోఽదయఇతి పూరణీయం సరోజానిపద్మాని స్వై
రిణీవదనాని జారస్త్రీముఖానిచ సంకుచంతిపద్మేషు సంకోచోముకుళ
నంవదనేషు వైవర్ణ్యం చంద్రోఽదయస్య స్వేచ్ఛయాకాముకస్థానగ
మన విరోధిత్వాత్ అత్ర చంద్రోఽదయవర్ణన ప్రస్తావాత్తత్కార్యత్వే
న స్వైరిణీముఖ సరోజసంకోచవర్ణనస్య ప్రకృతత్వాద్వర్ణ్యానాం
సంకోచక్రియారూపైక ధర్మాన్వయః అతః ప్రకృతగోచరా తుల్య
యోగితా ॥ ౩౯ ॥ అథ కేవలాప్రకృతగోచరా ముదాహరతి ॥ త్వ
దితి ॥ హేప్రియెత్వదంగమార్దవెదృష్టె సతికస్యవాచిత్తె మాలతీశ
శభృల్లెఖాకదళీనాం సుమనోలతా చంద్రరెఖారంభాణాం కఠోరతా
కాఠిన్యం నభాసతేనస్ఫురతి త్వద్దేహ సౌకుమార్యదర్శినాంమాలత్యా
దిషు అతీవానాదరోభవతీత్యర్థః ॥ అతోఽపమానత్వేన అప్రకృతానాం
మాలత్యాదీనాం తిరస్కారరూపైక క్రియాన్వయః ॥ ౪౦ ॥ ద్వితీయంల
క్షయతి ॥ హితాహితఇతి ॥ హితాహితెమిత్రేఽమిత్రేచేత్యర్థః వృ
త్తితౌల్యం వ్యాపారసామ్యమేక విధవ్యాపారఇతి యావత్ అపరా అ
న్యాతుల్యయోగితా యత్రశత్రుమిత్రయోర్విషయే ఏకవ్యాపారోవర్ణ్య
తే తత్రాన్యాతుల్య యోగితెత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ప్రదీయతఇతి ॥ హే
రాజన్ త్వయామిత్రశాత్రవయోః సుహృద్విషోర్విషయేమిత్రేభ్యశ్శ
త్రుభ్యశ్చేత్యర్థః పరాభూతిరుత్కృష్టైశ్వర్యంపరాభవశ్చప్రదీయతెవి
తీర్యతె అతోఽత్కృష్టభూతిదానస్య పరాభవదానస్యచ శ్లేషేణాధ్య
వసాయాచ్ఛత్రుమిత్రవిషయ పరాభూతిదానరూపవ్యాపారస్తుల్యఇతిల
క్షణసంగతిః ॥ ౪౧ ॥ — ॥ తృతీయం లక్షయతి॥ గుణోత్కృష్టైరి

స్సమీకృత్య వచో న్యాతుల్యయోగితా । లోకపాలో యమః పాశీ శ్రీదశ్శక్రో భవానపి ॥ ౪౨ ॥ —— ॥ వదన్తి వర్ణ్యావర్ణ్యానాం ధర్మైక్యం దీపకం బుధాః । మదేన భాతి కలభః ప్రతాపేన మహీపతిః ॥ ౪౩ ॥ త్రివిధం దీపకావృత్తౌ భవేదావృత్తిదీపకమ్ । వర్షత్యమ్బుదమాలేయం వర్ష-

---

తి ॥ గుణోత్కృష్టైశ్శౌర్యౌదార్యాది గుణగరిష్ఠైః సమీకృత్యసమానీకృత్యవచః ఉక్తిః అపరాతుల్యయోగితా యత్రవర్ణనీయో రాజాదిః ఉత్కృష్టగుణైరిన్ద్రాదిభిస్సహధర్మతః సమానీకృత్యవర్ణ్యతే తత్రాన్యాతుల్యయోగితేర్థః ॥ఉదాహరతి లోకపాలఇతి హే ప్రభో యః యమః అన్తకః పాశీవరుణః శ్రీదః కుబేరః శక్రః ఇంద్రః భవానపిత్వఞ్చలోకపాలవత్త్వాన్మ్యేనైవలోకం పాలయసీత్యర్థః అతోత్కృష్టైశ్శక్రాదిభిః ప్రభోర్లోకపాలత్వేన సమీకృత్యవర్ణనాత్తుల్యయోగితా ॥ ౪౨ ॥ అథ దీపకం లక్షయతి ॥ వదన్తీతి ॥ వర్ణ్యావర్ణ్యానాం ప్రకృతాప్రకృతానాం ధర్మైక్యం ఏకధర్మాన్వయం దీపకంబుధాః వదన్తి దీపకమితి సహృదయాః కథయన్తీత్యర్థః ॥ఉదాహరతి ॥ మదేనేతి ॥ మదేనకలభః గజపోతః భాతిశోభతే మహీపతిః రాజా ప్రతాపేనశౌర్యేణభాతి అత్రవర్ణ్యోరాజా అవర్ణ్యఃకలభః ఉభయోరపి భాతీతి శోభారూపైక ధర్మాన్వయః తేన ఉభయోస్సాదృశ్యం గమ్యతే అత్ర దీపకపదేనైకత్రదీపక ధర్మాన్వయాద్దీపకమిత్యన్వర్థసంజ్ఞా ॥ ౪౩ ॥ —— ॥ఆవృత్తిదీపకం లక్షయన్ విభజతే ॥ త్రివిధమితి ॥ దీపస్య అనేకోపకారకత్వాద్దీపస్థానీయస్య పదస్యవా అర్థస్యవా పదార్థయోరుభయోర్వా ఆవృత్తౌసత్యాం క్రమేణపదావృత్తిదీపకమర్థావృత్తిదీపకం శబ్దార్థోభయావృత్తిదీపకం చేతి త్రివిధమావృత్తి దీపకం భవేదిత్యర్థః తత్రాద్యముదాహరతి ॥ వర్షతీతి ॥ వర్షాసమయే విరహతప్తా కాచిత్కాంచిదాహ ॥ ఇయం పురోవర్తినీ అమ్బుదమాలా మేఘపఙ్క్తిః వర్షతి వర్షం ముంచతీత్యర్థః ఏషావర్తమానా శర్వరీ రాత్రిశ్చ వర్షతి వర్షాన్సం

త్యేషా చకోర్వరీ ॥ ౪౪ ॥ ఉన్మీలన్తికదమ్బాని స్ఫుటన్తి కుటజోద్గమాః ।
మాద్యన్తి చాతకాస్తృప్తా మాద్యన్తి చ శిఖావళాః ॥౪౫॥—వాక్యయో
రేకసామాన్యే ప్రతివస్తూపమా మతా । తాపేన భ్రాజతే సూర శ్శూర

వశ్చర ఇవాచరతి విహతత్వానాం రాత్రౌ నిద్రాభావాచ్చిరకాలే
నాపి తదనపగమాద్రాత్రిస్సంవత్సర ప్రాయాభవతిత్యర్థః అత్రవర్ష
తీత్యేకం పదం వాక్యద్వయే వర్తతే అర్థస్యభిన్నత్వాత్ పదావృత్తిదీ
పకం ॥ ౪౪ ॥ ద్వితీయముదాహరతి ॥ ఉన్మీలంతీతి ॥ కదంబానికదంబ
కుసుమాని ఉన్మీలం తివికసంతి తథాకుటజోద్గమాః గిరిమల్లికాః స్ఫు
టంతివికసన్తి శబ్దయోఃభేదేపి వికాసరూపార్థస్య ఏకత్వాత్తస్యావృ
త్తత్వేన ఇదమర్థావృత్తిదీపకం ॥తృతీయముదాహరతి ॥ మాద్యన్తీతి
చాతకాః తృప్తాఃఅంతరాళపవమేఘోదకపానేనసంతుష్టాస్సంతఃమా
ద్యన్తిముదంగచ్ఛన్తి తథాశిఖావళాః మయూరాశ్చమాద్యన్తి అత్ర
మదప్రాప్తిరూపస్య అర్థస్యమాద్యంతీతి పదస్య ఉభయస్యాప్యావృత్త
త్వాదుభయావృత్తిదీపకమ్ ॥ ౪౫ ॥ అథ ప్రతివస్తూపమాం లక్షయ
తి ॥ వాక్యయోఃఉపమానోపమేయవాక్యయోః ఏకసామాన్యే ఏకసా
మాన్యధర్మస్యాన్వయేసతి ప్రతివస్తూపమామతా ఇష్టాయత్రోప
మానోపమేయపదఘటితవాక్యయోరేవ సాధారణ ధర్మః పృథఙ్నిర్ది
శ్యతే శబ్దభేదేన ప్రతిపాద్యతేతత్రప్రతివస్తూపమేత్యర్థః ఉదాహర
తి॥ తాపేనేతి॥ సూరస్సూర్యః తాపేనాతపేనభ్రాజతేప్రకాశతేశూరః
వీరపురుషః చాపేనధనుషారాజతేప్రకాశతే తేన ఉభయోస్సామ్యా
గమ్యతే సూరఉపమానం శూరఉపమేయం తత్ప్రతిపాదకవాక్యయో రే
కః ప్రకాశనరూపస్సాధారణ ధర్మః రాజతేభ్రాజత ఇతి భిన్నపదా
భ్యాం నిర్దిశ్యత ఇతి ప్రతివస్తూపమా ప్రతివస్తు ప్రతివాక్యార్థం ఉపమా
సాధారణధర్మః యస్యాస్సా ఇతివ్యుత్పత్త్యైరన్వర్థసంజ్ఞా ॥ ౪౬ ॥ —

శ్చాపేన రాజతే ॥ ౪౫ ॥ — ॥ చేద్బింబప్రతిబింబత్వం దృష్టాన్తస్తదలంకృతిః । త్వమేవ కీర్తిమాన్రాజన్విధురేవ హి కాన్తిమాన్ ॥ ౪౬ ॥ — వాక్యార్థయోస్సదృశయోరైక్యారోపో నిదర్శనా । యద్దాతుస్సౌమ్యతా సేయం పూర్ణేందోరకళంకతా ॥ ౪౭ ॥ పదార్థవృత్తిమప్యేకే వదన్త్య

అథ దృష్టాన్తం లక్షయతి ॥ చేదితి ॥ అత్ర వాక్యయోరిత్యనుషజ్యతే ॥ వాక్యయోః బింబప్రతిబింబభావశ్చేత్ వస్తుతో భిన్నత్వేపి సాదృశ్యాదభిన్నయోస్సామాన్యధర్మత్వేన పృథగ్వాక్యద్వయేన నిర్దేశో యది తర్హి దృష్టాన్తాలంకృతిరిత్యర్థః యత్ర వాక్యద్వయే భిన్నావేవ ధర్మౌ బింబప్రతిబింబభావేన పృథఙ్నిర్దిష్టౌ తత్ర దృష్టాన్తాలంకార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ త్వమితి ॥ హే రాజన్ త్వమేవ కీర్తిమాన్ విధుశ్చంద్ర ఏవ కాన్తిమాన్ అత్రోపమేయభూతో రాజా ఉపమానభూతో విధుః తద్వాక్యయోర్భిన్నయోరపి కీర్తికాన్త్యోస్సాదృశ్యాదభిన్నయోస్సామాన్యధర్మత్వేన పదభేదేన నిర్దేశాద్దృష్టాన్తాలంకారః ॥ ౪౬ ॥ — ॥

అథ నిదర్శనా ॥ సా చ త్రివిధా వాక్యార్థవృత్తినిదర్శనా పదార్థవృత్తినిదర్శనా సదసదర్థబోధనరూపా చేతి ॥ తత్రాద్యాం లక్షయతి ॥ వాక్యార్థయోరితి ॥ సదృశయోర్వాక్యార్థయోరైక్యారోపః అభేదారోప ఇతి యత్ సా నిదర్శనేత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ యదితి ॥ దాతుర్వితరణశీలస్య సౌమ్యతా అపరుషత్వమితి యత్ సేయం సౌమ్యతా పూర్ణేందోః రాకాచంద్రస్య అకళంకతా కళంకరాహిత్యం యథా పూర్ణేందోరకళంకత్వమసంభావితం తథా దాతురపి సౌమ్యతా అసంభావితా ॥ యో దానశీలః తస్య వినయసంపత్తిర్దుర్లభేతి యావత్ ఇదంచ ధనలిప్సయా దాతారం ప్రతిగత్వా తస్మిన్నధిక్షిపతి సతి నిర్విణ్ణస్య యాచకస్య వచనం ॥ అత్ర దాతృసౌమ్యత్వపూర్ణేందుకళంకవిధురత్వయోః వాక్యార్థయోర్యత్తచ్ఛబ్దాభ్యామైక్యారోపాదియం వాక్యార్థవృత్తినిదర్శనా ॥ ౪౭ ॥ ద్వితీయాం లక్షయతి ॥ పదార్థవృత్తిమితి ॥ ఏకే కేచిదాలంకారికాః ప

వాక్యం నిదర్శనాం । త్వన్నేత్రయుగళం ధత్తే లీలాం నీలాంబుజన్మనోః॥ అపరాం బోధనం ప్రాహుః క్రియయాఽసత్సదర్థయోః। నశ్యేద్రాజవిరోధీతి క్షీణం చంద్రోదయే తమః ॥ ౫౦ ॥ ఉదయన్నేవ సవితా పద్మేష్వ

దార్థవృత్తిమపి నిదర్శనామన్యాం వదన్తి యత్రాన్యస్మిన్ పదార్థేఽన్యధర్మస్య ఆరోపో వర్ణ్యతే సా పదార్థవృత్తి నిదర్శనేత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ త్వదితి॥ హే కాంతే త్వన్నేత్రయుగళం నీలాంబుజన్మనోః నీలాబ్జయోః లీలాం విలాసం ధత్తే అత్రాన్యధర్మస్య లీలారూపస్య అన్యస్మిన్ నయనయుగళే అసంభవతోఽపి స్థితివర్ణనాదియం పదార్థవృత్తినిదర్శనా ॥౪౯॥ తృతీయాం లక్షయతి ॥ అపరామితి ॥ యస్యాం విశిష్టక్రియావిశిష్టస్య కస్యచిదర్థస్య క్రియయా అసత్సదర్థయోః అసదర్థస్య సదర్థస్య వా బోధనం సంజ్ఞాపనమితి యత్ తదపరాం నిదర్శనామాహుః అయమత్ర నిష్కర్షః యః కశ్చిదర్థః కాంచిత్క్రియాం కుర్వన్ స్వకీయయా క్రియయా దృష్టాన్తభూతయా పరాన్ప్రతి అసన్తం సన్తం వా అర్థం జ్ఞాపయం త్స్వస్య బద్ధశ్చేత్ తద్బోధన మప్యన్యాం నిదర్శనామన్యే మన్యన్తే తథా చ అసదర్థబోధనరూపా సదర్థబోధనరూపా చేతి ద్వివిధా॥ తత్రాద్యాముదాహరతి ॥ నశ్యేదితి ॥ చంద్రోదయే తమః రాజవిరోధి నశ్యేత్ నాశం ప్రాప్నుయాదితి బోధయదేవ క్షీణం నష్టమభూదిత్యక్షరార్థః బోధయదిత్యస్యఇతి నైవగమ్యమానత్వాదప్రయోగః అయమర్థః రాజ్ఞా చంద్రేణ సహ విరోధి తమః స్వయం క్షీణం సత్ స్వనాశక్రియయా దృష్టాన్తభూతయా కోఽప్యహమివ రాజవిరోధీ చేత్ నశ్యేదితి పరాన్ప్రత్యనర్థపర్యవసాయినమర్థం జ్ఞాపయత్సదేవ నష్టమభూదితి తత్ర రాజవిరోధేన నాశవిశిష్టస్య తమసః స్వనాశక్రియయా పరాన్ప్రతి రాజ విరోధ్యేవం నశ్యేదితి అసదర్థబోధకత్వ వర్ణనాదియమసదర్థబోధన రూపా నిదర్శనా ॥ ౫౦ ॥ అథద్వితీయామేకశ్లోకేనోదాహరతి ॥ ఉదయన్నితి ॥ సవితా సూర్యః ఉదయన్ ప్రాదుర్భవన్ అభ్యుదయం

ర్పయతి శ్రియమ్ । విభావయంత్సమృద్ధీనాం ఫలం సుహృదనుగ్రహమ్॥
వ్యతిరేకో విశేషశ్చే దుపమేయోపమానయోః । శైలా ఇవోన్నతాస్సం
తః కింతు ప్రకృతికోమలాః ॥ ౫౨ ॥—సహోక్తిస్సహభావశ్చే ద్భాస
తే జనరంజనః । దిగంతమగమత్తస్య కీర్తిః ప్రత్యర్థిభిస్సహ ॥ ౫౩ ॥

గచ్ఛత్సన్నేవ సమృద్ధీనాం సమ్పదాం సుహృదనుగ్రహం ఫలం విభావయన్ పరాన్ప్రతిబోధయన్ పద్మేషు శ్రియం కాన్తిం సమృద్ధిం చ అర్పయతి దదాతి అయమర్థః సవితా స్వస్యోదయే సమయ ఏవ పద్మేషు లక్ష్మీం విదధానస్సన్ తయా లక్ష్మ్యాధానక్రియయా సమృద్ధీనాం సుహృదనుగ్రహ ఏవ ముఖ్యం ఫలం అన్యోపి స్వోదయకాల ఏవ స్వసుహృద్భ్యః అహమివ సమృద్ధిం దద్యాదితి పరాన్ప్రతి శ్రేయస్కరమర్థం బోధయన్నివ నిబంధయతి ఇయం సదర్థబోధనరూపా నిదర్శనా ॥ ౫౧ ॥—॥ అథ వ్యతిరేకం లక్షయతి ॥ వ్యతిరేక ఇతి ॥ ఉపమేయోపమానయోః విశేషః వైలక్షణ్యం వర్ణితం చేదయం వ్యతిరేక ఇత్యర్థః అయం త్రిప్రకారః ఉపమేయాధిక్యపర్యవసాయీ ఉపమేయన్యూనత్వపర్యవసాయీ అనుభయపర్యవసాయీ చేతి ॥ తత్రాద్యముదాహరతి ॥ శైలా ఇతి ॥ సంతః సత్పురుషాః శైలాః పర్వతా ఇవోన్నతాః కింతు ప్రకృత్యా కోమలాః శైలాస్తు ప్రకృతికఠినా ఇతి భావః అత్రోపమాన శైలాపేక్షయా ప్రకృతికోమలత్వేన సతామాధిక్య వర్ణనాదయముపమేయాధిక్య పర్యవసాయీ వ్యతిరేకః ఏవమన్యత్రాప్యూహనీయమ్ ॥ ౫౨ ॥ — ॥ సహోక్తిం లక్షయతి ॥ సహోక్తిరితి ॥ జనరంజనః లోకానందకరః సహభావః సాహిత్యం భాసతే చేత్సహోక్తిర్నామాలఙ్కార ఇతి నిష్కర్షః యత్ర సహృదయహృదయాహ్లాదకరః కస్యచిత్కేనచిత్సహభావః వర్ణ్యతే తత్ర సహోక్తిః జనరంజన ఇతి విశేషణాదనేన పార్థమిత్యాది ప్రయోగేతు న సహోక్తిః తత్ర సహభావస్య చమత్కారకారిత్వాభావాత్ ఉదాహరతి ॥ దిగన్త

చన్ద్రాలోకే - వినోక్తిః ॥ ౨౨ ॥ సమాసోక్తిః ॥ ౨౩ ॥ [illegible]

వినోక్తిశ్చేద్వినా కించిత్ప్రస్తుతం హీనముచ్యతే। విద్యా హృద్యాపి సావద్యా వినా వినయసంపదమ్ ॥ ౫౪ ॥ తచ్చేత్కించిద్వినా రమ్యం వినోక్తిస్సాపి కథ్యతే। వినా ఖలైర్విభాత్యేషా రాజేన్ద్ర భవతస్సభా ॥ ౫౫ ॥
—సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతే ప్రస్తుతస్య చేత్ ।అయ మైన్ద్రీము

మితి ॥ తస్య రాజ్ఞః కీర్తిః ప్రత్యర్థిభిః శత్రుభిస్సహ దిగన్తమగమత్ ప్రాప్తా అత్ర యుద్ధాదిజప్రతాపాది జనితా కీర్తిః దిగన్తం వ్యాప్తా తదానీమేవ శత్రవః పలాయ్య దిగన్తానేవ ప్రాప్తా ఇత్యేవం విధతాత్పర్య గర్భత్వేన చమత్కారకారిణస్సహభావస్య వర్ణనాత్సహోక్తిః ॥ ౫౩ ॥ అథ వినోక్తిః ॥ సా చ ద్విధా ॥ కించిద్వినా హేయస్వరూపా కించిద్వినా రమ్యస్వరూపా చేతి ఆద్యాం లక్షయతి ॥ వినోక్తిరితి ॥ కించిద్వినా ప్రస్తుతం వర్ణ్యం హీనం నికృష్టముచ్యతే చేత్ హీనత్వేన వర్ణ్యతే యదీత్యర్థః తర్హి వినోక్తిర్నామాలఙ్కారః ఉదాహరతి ॥ విద్యేతి ॥ హృద్యా మనోహరాపి విద్యా వినయసంపదం వినా వినయసమృద్ధిమన్తరా సావద్యా సదోషా అత్ర విద్యాయాః వినయసంపత్తిం వినా హైన్య వర్ణనాద్వినోక్తిః ॥ ౫౪ ॥ ద్వితీయాం లక్షయతి ॥ తదితి తత్ ప్రస్తుతం కించిద్వస్తు వినా రమ్యం చేత్ సున్దరం యది తర్హి సాపి వినోక్తిరితి కథ్యత ఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ వినేతి ॥ హే రాజేన్ద్ర భవతః ఏషా సభా ఆస్థానమణ్టపః ఖలైర్వినా దుర్జనసంపర్కం వినా విభాతి అత్ర సభాయాః ఖలసంపర్కం వినా రమ్యత్వ వర్ణనాద్వినోక్తిః ॥ ౫౫ ॥ —— ॥ అథ సమాసోక్తిం లక్షయతి ॥ సమాసోక్తిరితి ॥ ప్రస్తుతే ప్రస్తుతవృత్తాన్తే వర్ణితే సతి అప్రస్తుతస్యాప్రకృతస్య పరిస్ఫూర్తిశ్చేత్ ప్రతీతిర్యది తర్హి సమాసోక్తిః సమాసేన సంక్షేపేణ ప్రకృతాప్రకృతవృత్తాన్త వర్ణనాదియమన్వర్థసంజ్ఞా ॥ ఉదాహరతి ॥ అయమితి కస్యచిత్కాముకస్య కాంచిత్కాముకీముద్దిశ్య ఇయముక్తిః హే ప్రియే అయం పరిదృశ్యమానః చన్ద్రమాశ్చన్ద్రః రక్తః లోహితః సనైన్ద్ర్యాః ప్రా

ఖం పశ్య రక్తశ్చుంబతి చంద్రమాః ॥ ౫౬ ॥ —— ॥ అలఙ్కారః పరికరస్సాభి-
ప్రాయవిశేషణైః । సుధాంశుకలితోత్తంస స్తాపం హరతు వశ్శివః ॥ ౫౭ ॥
సాభిప్రాయే విశేష్యేతు భవేత్పరికరాంకురః । చతుర్ణాం పురుషా

జ్యాః ముఖం అగ్రభాగం చుంబతి స్పృశతి పశ్యావిలోకయేతి ప్రస్తుతే
వర్ణ్యమానే వృత్తాన్తే ముఖశబ్దస్య ప్రారంభవదన సాధారణ్యాత్
చుమ్బతీత్యస్య సంస్పర్శవదనసంయోగసాధారణ్యాద్రక్తశబ్దస్య లో-
హితకాముకసాధారణ్యాచ్చంద్రమశ్శబ్దగతపుల్లింగేన ఐంద్రీశబ్దగత
స్త్రీలింగేనచ అయం రక్తః కాముకస్సన్ ఐన్ద్ర్యాః ఇంద్రసమ్బంధో
పస్కృతపరాంగనాయాః ముఖం వదనం చుంబతి స్వవదనేన తద్వద-
నం సంయోజతీత్యర్థః ఏవం ప్రకారః ఇంద్రసంబంధోపస్కృతపరవని-
తారక్తకాముకవృత్తాన్తః ప్రతీయతఇతి సమాసోక్తిః ॥ ౫౬ ॥ —— ॥
పరికరంలక్షయతి ॥ అలఙ్కారఇతి ॥ సాభిప్రాయవిశేషణైః అర్థవి-
శేషవిషయకతాత్పర్యగర్భైర్విశేషణైర్హేతుభిః పరికరః కరరాఖ్యోల-
ఙ్కారః. యత్ర సాభిప్రాయవిశేషణాన్యుపపాద్యంతే తత్ర పరిక-
రాలంకారఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ సుధాంశ్వితి ॥ సుధాంశుకలితః
చంద్రపరిష్కృతః ఉత్తంసః శేఖరో యస్య సతథోక్తః శివః వః
తాపం మనస్తాపం హరతు నివర్తయతు. అత్ర సుధాంశుకలితేత్యాది
విశేషణం తాపహరణసామర్థ్యాభిప్రాయగర్భం అతః పరికరః ॥ ౫౭ ॥
పరికరాంకురం లక్షయతి ॥ సాభిప్రాయఇతి ॥ విశేష్యే సాభిప్రా-
యే సతితు పరికరాంకురాఖ్యోలంకారో భవేత్ యత్ర విశేష్యమభి-
ప్రాయగర్భంస్యాత్తత్ర పరికరాంకురస్స్యాదిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥
చతుర్ణాం పురుషార్థానాం ధర్మార్థకామమోక్షాణాం దాతా దేవః
తద్దానసమర్థా దేవతా చతుర్భుజః విష్ణురేవ అత్ర చతుర్భుజత్వాద్విష్ణు-
రేవ యుగపచ్చతుర్విధపురుషార్థప్రదానసమర్థః నాన్యో దేవఇత్యభి-
ప్రాయగర్భం చతుర్భుజవిశేష్యోపాదానం ॥ ౫౮ ॥ —— ॥

ర్థానాం దాతా దేవశ్చతుర్భుజః ॥ ౫౮ ॥ — నానార్థసంశ్రయశ్శ్లేషో
వర్ణ్యావర్ణ్యోభయాశ్రితః । సర్వదో మాధవః పాయాత్స యోఽగం
గామదీధరత్ ॥ ౫౯ ॥ అబ్జేన త్వన్ముఖం తుల్యం హరిణాహితసక్తినా ।
ఉచ్చరద్భూరికీలాలశ్శుశుభే వాహినీపతిః ॥ ౬౦ ॥ — అప్రస్తుతప్రశంసా

అథ శ్లేషః ॥ స చ త్రివిధః ప్రకృతానేకగోచరః అప్రకృతానేకగోచరః ప్ర
కృతాప్రకృతగోచరశ్చేత్యభిప్రాయేణ తల్లక్షణోక్తిపూర్వకం విభజతే ॥ నా
నార్థేతి ॥ అనేకార్థగోచరః వర్ణ్యావర్ణ్యోభయాశ్రయః కేవలప్ర
కృతగోచరః కేవలాప్రకృతగోచరః తదుభయవిషయశబ్దవిన్యాసరూ
పస్త్రివిధః శ్లేషఇత్యర్థః తత్ర కేవలప్రకృతగోచరముదాహరతి ॥ స
ర్వదో మాధవఇతి ॥ సర్వదః సర్వార్థప్రదః సః మాధవః పాయాత్
రక్షతు యః అగం గోవర్ధనాఖ్యగిరిం గాం భువం అదీధరత్ భృశం బిభ
ర్తిస్మ. శివపక్షేతు ఉమాధవః సర్వదా పాయాత్ యః శివః గంగాం
అదీధరత్ శిరసావహతిస్మ ॥ ౫౯ ॥ ద్వితీయముదాహరతి ॥ అబ్జేనేతి ॥
హే ప్రియే హరిణా సూర్యేణ ఆహితా నిహితా సక్తిరాసక్తిర్యస్య తేన
అబ్జేన పద్మేన తథా హరిణేన మృగేణ ఆహితాసక్తిర్యస్య తేన అబ్జేన చంద్రే
ణ త్వన్ముఖం త్వద్వచనం తుల్యం సమం అత్ర అబ్జపదస్యోపమానత్వే
న అప్రకృతపద్మచంద్రగోచరత్వాదప్రకృతః శ్లేషః అత్రాబ్జేనేత్య
త్ర ఏకనాళావలమ్బిఫలద్వయవదర్థద్వయప్రతీతేరర్థశ్లేషః హరిణా
హితసక్తినేత్యత్ర జతుకాష్ఠవచ్ఛబ్దశ్లేషః ॥ తృతీయముదాహరతి ॥ ఉచ్చర
దితి ॥ ఉచ్చరదుద్గచ్ఛత్ భూరిబహుళం కీలాలం శోణితం యస్య సః *శోణితే
ఽమ్బుని కీలాలమిత్యమరః వాహినీపతిః సేనాపతిః శుశుభే దిదీపే తథా
ఉజ్జృమ్భమాణం భూరికీలాలముదకం యస్య సః వాహినీపతిః సము
ద్రః శుశుభే అత్ర సేనాపతేః ప్రకృతత్వం సముద్రస్యాప్రకృతత్వ
మతః ప్రకృతాప్రకృతగోచరః శ్లేషః ॥ ౬౦ ॥ — ॥ అథాప్రస్తుతప్ర
శంసాం లక్షయతి ॥ అప్రస్తుతప్రశంసేతి ॥ తత్రాప్రస్తుతప్రశంసాస్యా

స్యాత్త్వాయత్రి ప్రస్తుతాశ్రియా । ఏకఃకృతీశకుంతేషు యోన్యంశక్రా
న్నయాచతె ॥ ౬౦ ॥ ప్రస్తుతేనప్రస్తుతస్య ద్యోతనేప్రస్తుతాంకురః ।
కిం భృంగసత్యాం మాలత్యాం కేతక్యాకంటకేర్ధ్యయా ॥ ౬౧ ॥

జితయోజనా ప్రథమంజ్ఞేయా. కుత్రేత్యత్రాహ॥ సేతి॥ యత్ర సాఽప్ర స్తుతప్రశంసా అప్రస్తుతవృత్తాంతవర్ణనం ప్రస్తుతాశ్రియాప్రస్తుతవృ త్తాన్త ప్రతీతిపర్యవసాయినీ స్యాదితిసమ్బంధః ॥ యత్ర ప్రస్తుతవృత్తా న్తప్రత్యాయనాయాప్రస్తుతవృత్తాంతో వర్ణ్యతె తత్రాప్రస్తుత ప్రశంసాఖ్యోలంకారఇతి నిష్కర్షః అత్రాప్రస్తుతసామాన్యాత్ప్ర స్తుతవిశేషప్రతీతిః అప్రస్తుతవిశేషాత్ప్రస్తుతసామాన్యప్రతీతిః అప్ర స్తుతకారణాత్ ప్రస్తుతకార్యప్రతీతిఃఅప్రస్తుతకార్యాత్ప్రస్తుతకారణ ప్రతీతిః అప్రస్తుతసరూపాత్ప్రస్తుతసరూపప్రతీతిశ్చేత్యప్రస్తుతప్ర శంసాపంచప్రకారా ॥ తత్ర సారూప్యనిబంధనాప్రస్తుతప్రశంసాము దాహరతి ॥ ఏకఇతి ॥ యశ్చాతకః శక్రాదిన్ద్రాదన్యమితరం ప్రభుం న యాచతె ॥ * ॥ సర్వంసహోపతితమంబునచాతకానామితి వచనాదిన్ద్రో యదా వర్షతి తావత్పర్యంతం ప్రతీక్ష్యతమత్పృష్టోదకమంతరాళ ఏవ చాతకో గృహ్ణాతీతి ప్రసిద్ధిః సః ఏకఏవ చాతకః శకుంతేషు పక్షిషుమ ధ్యే కృతీ నిపుణః నత్వన్యే పక్షిణఇత్యర్థః అత్ర సార్వభౌమం వినా న్యం క్షుద్రంరాజానం నప్రార్థయామీత్యభిమానశాలినో వృత్తాన్త స్య వర్ణనీయస్య ప్రత్యాయనార్థంతత్సరూపాప్రస్తుతచాతకవృత్తా న్తో వర్ణితఇతీయమప్రస్తుతప్రశంసా ॥ఉదాహరణాంతరాణ్యూహ్యాని॥ అథ ప్రస్తుతాంకురంలక్షయతి ॥ ప్రస్తుతేనేతి ॥ ప్రస్తుతేన ప్రస్తుతవర్ణ నేన ప్రస్తుతస్య ప్రస్తుతవృత్తాంతస్య ద్యోతనేసతి ప్రస్తుతాంకురాలం కారః యత్ర ప్రస్తుతవృత్తాంతప్రత్యాయనాయ ప్రస్తుతాంతరవృత్తాం తఏవ వర్ణ్యతే తత్ర ప్రస్తుతాంకురాలంకారః॥ ఉదాహరతి ॥ కిమితి॥ హేభృంగమాలత్యాంసుమనోలతాయాంసత్యాం విద్యమానాయాంక

పర్యాయోక్తం తు గమ్యస్య వచోభఙ్గ్యన్తరాశ్రయమ్। నమస్తస్మై కృతౌ యేన ముధా రాహువధూకుచౌ ॥౬౩॥ పర్యాయోక్తం తదప్యాహుర్యద్వ్యా

జ్ఞాతైస్సూచికల్పైస్సూక్ష్మావయవైరర్థయా వ్యాప్తయా కేతక్యా కేతకీముకులేన కిం॥ కిం ప్రయోజనం? అతిమృదులాం సౌన్దర్యశాలినీం సుమనోలతాం విహాయ తీక్ష్ణకణ్టకావృతే కేతకీముకులే క్రీడాయత్నో వ్యర్థ ఏవేతి భావః అత్రోద్యానే స్వకాన్తేన సాకం రమమాణాయాస్సౌన్దర్యాభిమానిన్యాస్స్వకాన్తస్య పరవనితాసక్తత్వం నివర్తయితుమిచ్ఛన్త్యాః కస్యాశ్చిత్కాముక్యా వచనమిదం॥ తతశ్చ హే కాన్త అతిసౌన్దర్యవత్యాం మయి స్థితాయాం శ్వశురదేవరాదిక్రూరజనపరివృతాయాం పరవనితాయాం కిమిత్యనురక్తోసీతి ప్రస్తుతవృత్తాన్తే వర్ణనీయే సతి తత్ప్రత్యాయనార్థం తత్సరూపః ప్రస్తుత ఏవ భృఙ్గవృత్తాన్తో వర్ణిత ఇతి భవతి ప్రస్తుతాఙ్కురః ॥ ౬౨ ॥ — ॥ అథ పర్యాయోక్తం ॥ తద్ద్వివిధం గమ్యస్య రూపాన్తరవర్ణనరూపం వ్యాజేనేష్టసాధనరూపం చేతి ॥ తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ పర్యాయోక్తమితి ॥ గమ్యస్య భఙ్గ్యన్తరాశ్రయం రూపాన్తరప్రతిపాదకం వచనం వర్ణనమిత్యేతత్ పర్యాయోక్తమిత్యర్థః యో యదా ప్రకారేణ గమ్యః తస్యైవ రూపాన్తరేణ వర్ణనమితి యత్తత్పర్యాయోక్తం ॥ ఉదాహరతి ॥ నమ ఇతి ॥ తస్మై వాసుదేవాయ నమః యో రాహుం స్వచక్రేణ శిరోమాత్రావశేషం కృత్వా తం తదఙ్గనాలిఙ్గనజనితసుఖాన్నివర్త్య తద్వధూస్తనయోర్వైయర్థ్యం సంపాదితవాన్ తస్మై రాహువధూస్తనవైయర్థ్యకారిణే భగవతే నమ ఇత్యర్థః అస్య వాసుదేవస్య అసాధారణధర్మేణ లక్ష్మీపతిత్వాదినా గమ్యస్య రాహువధూకుచవైయర్థ్యకారిత్వేన ప్రతిపాదనం పర్యాయోక్తమ్ ॥ ద్వితీయం లక్షయతి ॥ పర్యాయోక్తమితి ॥ వ్యాజేనాన్యకార్యచ్ఛలేన ఇష్టస్యార్థస్య సాధనమితి యత్ తదపి పర్యాయోక్తం కవయ ఆహురిత్యర్థః యత్ర స్వాభీష్టకార్యం కార్యాన్తరవ్యాజేన

జే నేష్టసాధనమ్ । యామిచూతలతాం ద్రష్టుం యువాభ్యామాస్యతా మిహ ॥ ౬౮ ॥ ఉక్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిందాస్తుతిభ్యాంస్తుతినిందయోః ।కస్స్వర్ధునే నివివేకస్తే నయసే పాపినో దివమ్ ॥ ౬౯ ॥ సాధుదూతిపునస్సాధు కర్తవ్యంకిమతఃపరమ్ । యన్మదర్థంవిలూనాసి దన్తైరపినఖై

సాధ్యతే తదపి పర్యాయోక్తమిత్యనిష్కర్షః ఉదాహరతి ॥ యామీతి॥ కస్యాశ్చిత్సఖ్యాః స్వసన్నిధౌ లజ్జాపరయోర్దమ్పత్యోః స్వస్యచూతలతాదర్శనార్థంగమనవ్యాజేనయథేచ్ఛవిహారసంపాదనమిచ్ఛన్త్యా ఇదంవచనం।అహంచూతలతాం సహకారశాఖాంద్రష్టుంయామి గచ్ఛామి యువాభ్యాంభవద్భ్యామత్రైవకుసుమితనీరన్ధ్రకుంజగృహేఆస్యతాం స్థీయతామితి ॥౬౮॥ — వ్యాజస్తుతింలక్షయతి॥ఉక్తిరితి॥నిందాస్తుతిభ్యాం స్తుతినిందయోరుక్తిః వ్యాజస్తుత్యలంకారః యత్ర నిందావ్యాజేనస్తుతిరేవక్రియతేయత్రచస్తుతివ్యాజేన నిందైవక్రియతే సాపివ్యాజస్తుతిరిత్యర్థః తత్రాద్యాముదాహరతి ॥ హేస్వర్ధునిగంగే తేతవ కో వివేకః వివేకో నాస్తీత్యర్థః యద్యస్మాత్పాపినః పాపనిలయాన్ దివం స్వర్గం నయసెప్రాపయసె పాపినోపి స్వజలస్నానాత్స్వర్గం ప్రాపయామీతి యస్తవాభినివెశః అయమవివేక ఇత్యర్థః మష్టజనవర్ధనస్యానర్హత్వాదిత్యాపాతతోభావః అత్రోక్తనిందయా హేగంగేత్వం పాపినోపి స్వర్గిణః కరోషి అతస్త్వత్ప్రభావో నిరవధిక ఇతి స్తుతిరేవగమ్యతె అతో వ్యాజస్తుతిః వ్యాజెనస్తుతిః వ్యాజస్తుతిరిత్యన్వర్థసంజ్ఞా ॥ ౬౯ ॥ద్వితీయాముదాహరతి ॥ సాధ్వితి ॥ ప్రియవిరహమసహమానా కాచిన్నాయికా నాయకం సమానేతుం దూతీం సంప్రేష్య తదుపభుక్తాం నఖచిహ్నదిభిర్జ్ఞాత్వా స్తుతివ్యాజెన తాముపాలభతే హేదూతిసాధుసమ్యక్ పునరపి సాధుత్వయా సాధ్వాచరితం అతశ్శ్లాఘ్యాసీత్యర్థః। నను మయా ఎతత్ప్రశంసార్హం కింకృతం యెనశ్లాఘ్యాసీత్యత ఆహ ॥ కర్తవ్యమితి ॥ అతః పరమన్యత్కింకర్తవ్యం మదర్థంమన్నిమిత్తంగత్వేతిశేషః దంతైరపి నఖైరపి విలూనాసిచ్ఛిన్నాసిమత్ప్రియకృతపంతన

రపి ॥౯౬॥ —నిందాయాంనిందయా వ్యక్తిర్వ్యాజనిందేతిగీయతే । వి
ధేస్సనింద్యోయస్తేప్రాగేకమేవాహరచ్ఛిరః॥౯౭॥—॥ఆక్షేపస్స్వయ
ముక్తస్య ప్రతిషేధోవిచారణాత్ । చంద్రసందర్శయాత్మానమథ

ముఖక్షైతైఃవిదారితాసితియత్ అతోస్మాత్ పరమధికం కర్తవ్యం కిమస్తిఅత
స్సాధుసాధ్వితస్త్రాయన ఇత్యర్థః స్వపీడామప్యవిగణయ్యాపరకార్యప్ర
వృత్తిః కస్య నాశాస్యా ఇత్యాపాతతోర్థః త్వం మదర్థం నగతాసి
కింతు మత్కాంతేన సహరంతుమేవ గతాసి ధిక్త్వాంకూతిమర్యాదో
ల్లంఘినీమితి నిందాగమ్యతే ఇతి వ్యాజస్తుతిః అతోవ్యాజరూపాస్తుతిః
వ్యాజస్తుతిః ॥ ౯౬ ॥ వ్యాజనిందాంలక్షయతి ॥ నిందాయామితి ॥ నిం
దయాన్యనిందాయాః వ్యక్తిః ప్రతీతిస్సవ్యాజనిందాఖ్యోలంకార ఇ
తి గీయతే కథ్యతే ఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ విధేరితి ॥ సంసారని
ర్విణ్ణస్తత్ప్రవర్తకం విధిముపాలభతే హేవిధేబ్రహ్మన్ సహరః
నింద్యః నిందార్హః కుతః యః ప్రాక్ పూర్వకాలేతే తవ పంచమశిరః
అహరత్ ఛిచ్ఛేద సోపి మస్తకచతుష్టయమిత్యర్థః నను మస్తక
చ్ఛేదేతు పునస్సంసారనిర్మాతురభావాత్సర్వేపి సంసారభారక్లేశ
విముక్తాస్సంతస్సుఖమాప్నుయురిత్యర్థః తవనిర్మూలనమకృతవాన్ స
శివ ఏవనింద్యఇతి శ్లోకతాత్పర్యం అత్ర హరనిందయా విషమసంసార
సృష్టృవిధేర్నిందాభివ్యజ్యత ఇతి వ్యాజనిందా భవతి ॥ ౯౭ ॥ — ॥
అథాక్షేపః॥సచత్రివిధః స్వయముక్తస్యైవ విచారణాత్ప్రతిషేధరూ
పః నిషేధాభాసరూపః తిరోహితనిషేధవిధివ్యక్తిరూపశ్చేతి ॥ తత్రా
ద్యంలక్షయతి ॥ ఆక్షేపఇతి ॥ స్వయముక్తస్య స్వేనైవోక్తస్య అర్థస్య
విచారణాత్ప్రతిషేధః విచారంకృత్వా ప్రతిషేధ ఇత్యర్థః ల్యబ్లోపే
పంచమీ ఆక్షేపోలంకారఇత్యర్థః కశ్చిత్కంచిదర్థంపూర్వం సమ్యాప్ర
థ్య పునస్స్వయమేవ అన్యస్య సత్త్వేనతద్వైయర్థ్యం విచార్యతం
నిషేధతీతి యదయమాక్షేపఇతినిష్కర్షః ॥ఉదాహరతి ॥చన్ద్రమితి ॥

వాస్తి ప్రియాముఖమ్ ॥ ౬౭ ॥ నిషేధాభాసమాక్షేపం బుధాః కేచన మన్వతే । నాహం దూతీ తనోస్తాపస్తస్యాః కాలానలోపమః ॥ ౬౮ ॥

హే సఖే త్వమాత్మానం మాం చన్ద్రం సన్దర్శయ యథాహం చన్ద్రం పశ్యేయం తథాకుర్విత్యర్థః నీవహి దృశాం ద్వికర్మకత్వాదాత్మానమితిద్వితీయా ॥వస్తుతస్తు చన్ద్రం సన్దర్శయేతి పాఠో యుక్తః తదా హే చన్ద్ర ఆత్మానం సన్దర్శయేత్యర్థః॥అథ స్వయమేవ విచార్యస్వోక్తం ప్రతిషేధతి ॥అథవేతి॥ అథవా చన్ద్రసన్దర్శనప్రసక్తి మాభూదిత్యర్థః కుతః ప్రియావదనం కాన్తాముఖమస్తి విద్యతే అతశ్చన్ద్రకార్యకారిణః తద్వదనస్యసత్త్వేన చన్ద్రవైయర్థ్యాత్ తద్దర్శనం నకార్యమిత్యర్థః అత్ర ప్రార్థితస్య చన్ద్రదర్శనస్య కాన్తాముఖసత్త్వేన వైయర్థ్యం విచార్య అథవేతి తత్ప్రతిషేధస్య సూచితత్వాదాక్షేపః ॥ ౬౭ ॥ ద్వితీయం లక్షయతి ॥ నిషేధాభాసమితి ॥ కేచన బుధాః నిషేధాభాసం ఆభాసరూపం నిషేధమాక్షేపం మన్వతే అంగీకుర్వన్తీత్యర్థః తేషామయమాశయః వనిషేధమాత్రమాక్షేపః చమత్కారాభావాత్ కిన్తు యో నిషేధో బాధితత్వేన ఆభాసస్సన్ అర్థాన్తరే పర్యవస్యన్ కథంచిద్విశేషమాక్షిపతి స ఆక్షేప ఇతి ॥ ఉదాహరతి ॥ నేతి ॥ కయాచిద్విరహతప్తయా ప్రేషితా కాచిచ్చాతుర్యశాలినీ దూతీ కంచిన్నాయకముద్దిశ్యాహ ॥ హే నాయక అహం దూతీ నాస్మి వక్ష్యమాణవాక్యవిషయే దూతీ నభవామి అతో మయా యద్వక్ష్యతే తత్సర్వం సత్యమేవ అతఇయం దూతీత్వాత్తత్కాలోచితమృషావాదినీతి శంకా న కార్యేతి భావః అథ వక్తవ్యాంశమాహ ॥ తనోరితి ॥ తస్యాస్త్వత్ప్రియాయాః తనోశ్శరీరస్య తాపః విరహసన్తాపః కాలానలోపమః ప్రళయకాలవహ్నితుల్యః అత్రదూత్యాస్త్వేవ నాహం దూతీతి నిషేధః బాధితత్వాదాభాసరూపస్సన్ అహమనునయకాలోచితకైతవవాదినీనభవామి కింతు తథ్యవాదిన్యేవాస్మీత్యర్థే పర్యవస్యన్నిదానీమేవాగత్యత్వయా సా జీవనీయా అన్యథామృ

ఆక్షేపోऽన్యవిధౌ వ్యక్తే నిషేధే చ తిరోహితే । గచ్ఛ గచ్ఛసి చేత్కాన్త తత్రైవ స్యాజ్జనిర్మమ ॥ ౭౦ ॥—॥ ఆభాసత్వే విరోధస్య విరోధాభాస ఉచ్యతే । వినాపి తన్వి హారేణ వక్షోజౌ తవ హారిణౌ ॥ ౭౧ ॥ —— ॥

తిమయాదౌ విశేషణాక్షిప్తో భవత్యాక్షేపః ॥ తృతీయం లక్షయతి ॥ ఆక్షేప ఇతి ॥ విధౌ విధానే వ్యక్తే స్ఫుటే సతి నిషేధే ప్రతిషేధే చ తిరోహితే అస్ఫుటే సతి అన్య ఆక్షేపః యత్రాభిమత నిషేధానుష్ఠానపూర్వకమనభిమత విధిం ప్రకటీకృత్య భంగ్యన్తరేణాభిమత ప్రతిషేధో గర్భీకృతస్స్యాత్ తత్రాక్షేప ఉచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ గచ్ఛేతి ॥ కాచిత్స్వకాన్తగమనమనిచ్ఛన్తీ త్వయా న గన్తవ్యమితి కంఠతోనుక్త్వైవ స్వోక్తిచాతుర్యేణ తద్గమన నిషేధం సూచయతి ॥ హే కాన్త త్వం గచ్ఛ అహం గచ్ఛామి చేత్తవ మరణం భవేదతో గృహం గచ్ఛయమిత్యాశఙ్కాయామాహ ॥ గచ్ఛసి చేదితి ॥ త్వం గచ్ఛసి చేత్తత్రైవ త్వమద్దేశ్య దేశ ఏవ మమ జనిః జన్మ స్యాత్ భవేత్ ప్రార్థనాయాం లిఙ్ తస్మిన్ దేశే పునర్జన్మ ప్రార్థయామీత్యర్థః మృత్వాప్యన్యస్మిన్ జన్మని తత్రైవ ప్రియా స్యాం నాన్యస్యేతి భావః అతో మరణాన్న బిభేమీత్యనేన స్వమరణసూచకవచనేన మజ్జీవితమిచ్ఛసి చేత్త్వం మా గచ్ఛేతి నిషేధో గర్భీకృతః అత్ర గమననిషేధం ప్రచ్ఛాద్య విధేరేవ స్ఫుటీకరణాదాక్షేపః ॥ ౭౦ ॥ —— అథ విరోధాభాసం లక్షయతి ॥ ఆభాసత్వ ఇతి ॥ విరోధస్యాభాసత్వే బాధే సతి సః విరోధాభాస ఉచ్యతే యత్రాపాతతోనుస్ఫురతో విరోధస్య పర్యవసానే పరిహారః క్రియతే తత్ర విరోధాభాస ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ వినేతి ॥ హే తన్వి సుందరి తవ వక్షోజౌ కుచౌ హారేణ ముక్తాహారేణ వినాపి హారిణౌ హారవంతౌ హృద్యౌ చ భవతః అత్ర హారరహితావపి హారసహితావిత్యాపాతతః ప్రతీతస్య విరోధస్య హారరహితావపి మనోహరావితి శ్లేషభంగ్యర్థాంతరస్వీకారేణ పరిహృతత్వాద్విరోధాభాసః ॥ ౭౧ ॥ ——॥

విభావనావినాపిస్యాత్కారణంకార్యజన్మచేత్। అప్యలాక్షారసాసిక్తం రక్తంత్వచ్చరణద్వయమ్ ॥ ౭౨ ॥ హేతూనామసమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చసామతా। అస్త్రైరతీక్ష్ణకఠినై ర్జగజ్జయతి మన్మథః ॥ ౭౩ ॥ కార్యోత్పత్తిస్తృతీయాస్యా త్సత్యపిప్రతిబంధకే। నరేంద్రా నేవ తేరా

అథ విభావనా॥ సాచ షడ్విధా కారణంవినా కార్యోత్పత్తిరూపా హేతువైకల్యేపి కార్యోత్పత్తిరూపా ప్రతిబంధకసత్వేపి కార్యోత్పత్తిరూపా అకారణాత్కార్యోత్పత్తిరూపా విరుద్ధాత్కార్యోత్పత్తిరూపా కార్యాత్కారణోత్పత్తిరూపాచేతి ॥ తత్రాద్యాంలక్షయతి ॥ విభావనేతి॥ కారణంవినా కార్యజన్మకార్యోత్పత్తిర్వర్ణ్యతే చేద్విభావనాస్యాత్ ఉదాహరతి ॥ అపీతి ॥ హేకాంతే త్వచ్చరణద్వయం అలాక్షారసాసిక్తం లాక్షారసలేపనరహితమపి రక్తం లోహితం జాతం లాక్షారసలేపనకారణం వినా కాన్తాపాదయుగళే రక్తిమరూపకార్యోత్పత్తివర్ణనాద్విభావనా ॥లౌహిత్యం నైసర్గికమితి విరోధపరిహారః ॥ ౭౨ ॥ ద్వితీయాం లక్షయతి ॥ హేతూనామితి ॥ హేతూనాం కారణానామసమగ్రత్వేపి అపూర్ణత్వేపి వికలత్వేపీతియావత్ కార్యోత్పత్తిశ్చ కార్యోత్పత్తిరపి సావిభావనామతాకవిసమ్మతా॥ ఉదాహరతి ॥ అస్త్రైరితి॥ మన్మథః అతీక్ష్ణకఠినైరతీక్ష్ణైరకఠినైశ్చ అస్త్రైరరవిందాదిభిః పంచభిః బాణైః జగల్లోకం జయతి వశీకరోతీత్యర్థః లోకే తీక్ష్ణకఠినాన్యేవ జయసమ్పూర్ణసాధనాని అత్రత్వసంగస్యచాస్త్రాణి అనిశితమృదుత్వాద్వికలాని తథాపి జగజ్జయరూపకార్యవర్ణనాద్విభావనా ॥౭౩ అథ తృతీయాం లక్షయతి ॥ కార్యోత్పత్తిరితి ॥ ప్రతిబంధకేసత్యపి కార్యోత్పత్తిస్స్యాచ్చేత్సాతృతీయా విభావనేత్యర్థః ఉదాహరతి ॥ నరేన్ద్రానితి ॥ హేరాజన్ రామచంద్ర తేతవ అసిః ఖడ్గఏవ భుజంగమః సర్పః నరేన్ద్రాన్ రాజ్ఞః విషవైద్యాంశ్చ ॥ * ॥ నరేంద్రో విషవైద్యేపీతిరత్నమాలాయాం దశతి తద్దంశనంకరోతి అత్ర శ్లేషేణ మణిమంత్రా

జః దశత్యసిభుజంగమః ॥ ౭౪ ॥ అకారణాత్కార్యజన్మచతుర్థీ
స్యాద్విభావనా । శంఖాద్వీణానినాదోయముదేతిమహదద్భుతమ్॥౭౫
విరుద్ధాత్కార్యనిష్పత్తిర్దృష్టా కాచిద్విభావనా । శీతాంశుకిరణాస్త
న్వీం హంతసంతాపయన్తితామ్ ॥ ౭౬ ॥ కార్యాత్కారణజన్మాపి దృ

షధశాలినామపి విషవైద్యానాం సర్పదష్టతావర్ణ్యతే లోకే మణిమ
న్త్రాదిభిస్సర్పదంశనం ప్రతిబధ్యతే ఇహతు తేషు ప్రతిబంధకేషు స
త్స్వపి సర్పదంశనరూపకార్యోత్పత్తివర్ణనాద్విభావనా ॥ ౭౪ ॥ అథ
చతుర్థీం లక్షయతి ॥ అకారణాదితి ॥ అకారణాత్కారణభిన్నాదపి
కార్యజన్మకార్యోత్పత్తిశ్చేత్సా చతుర్థీవిభావనేత్యర్థః॥ఉదాహరతి॥
శంఖాదితి ॥ అత్ర కామినీకంఠః శంఖత్వేన తదీయగానంచ వీణానా
దత్వేనాధ్యవసీయతే హేసఖి శంఖాత్కంబోః అయం వీణానినాదః
వీణాధ్వనిః ఉదేతి శ్రూయతఇత్యర్థః మహదద్భుతమత్యాశ్చర్యం॥శం
ఖాద్వీణానాదస్య అశ్రుతచరత్వాదితిభావః అత్ర వీణానాదే వీణైవ
కారణం శఙ్ఖస్త్వకారణం తాదృశాదపివీణానాదరూపకార్యోత్పత్తివర్ణ
నాద్విభావనా ॥ ౭౫ ॥......................................

అథపంచమీంలక్షయతి ॥ విరుద్ధాదితి ॥ విరుద్ధాద్విరుద్ధకారణాత్ కా
ర్యనిష్పత్తిః కార్యోత్పత్తిరపి కాచిద్విభావనా దృష్టాప్రసిద్ధేత్యర్థః ॥
ఉదాహరతి ॥ శీతాంశ్వితి ॥ శీతాంశుకిరణాశ్చంద్రకరాః తాంతన్వీం సు
న్దరీం సన్తాపయన్తి పరితప్తాంకుర్వన్తి హంతేతి విషాదే అత్ర తాప
నివర్తకత్వేన తాపవిరుద్ధైశ్శీతాంశుకిరణైః తాపోత్పత్తికథనాద్విభావ
నా ॥ ౭౬ ॥ అథ షష్ఠీంలక్షయతి ॥ కార్యాదితి ॥ కార్యాత్కారణ
జన్మాపి కారణోత్పత్తిరపి కాచిద్విభావనాదృష్టా లోకే కారణాత్కా
ర్యజన్మేతి మర్యాదా తాముల్లంఘ్య కార్యాదేవ కారణోత్పత్తిశ్చే
జ్జాతాచేద్విభావనా కాచిద్దృష్టేత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ హేరాజన్
తవకరఏవ కల్పతరుః తస్మాత్ యశఏవపయోరాశిః అంబుధిరభూత్ స

ష్టా కాచిద్విభావనా । యశః పయోరాశిరభూత్కరకల్పతరోస్తవ ॥ ౭౭ ॥
కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతి పుష్కలకారణే । హృది స్నేహక్షయో నా
భూత్ స్మరదీపే జ్వలత్యపి ॥ ౭౮ ॥—॥ అసంభవోऽర్థనిష్పత్తేరసంభావ్య
త్వవర్ణనమ్ । కో వేద గోపశిశుకః శైలముత్పాటయేదితి ॥ ౭౯ ॥—॥
విరుద్ధం భిన్నదేశత్వం కార్యహేత్వోరసంగతిః । విషం జలధరైః పీతం మూ

ముద్రాత్కల్పతరూత్పత్తేశ్శాస్త్రప్రసిద్ధత్వాత్సముద్రః కారణం కల్పవృక్షః కార్యం అత్ర తు కార్యభూతకల్పతరోరేవ కారణభూతసముద్రోత్పత్తివర్ణనాద్విభావనా ॥ ౭౭ ॥—॥ అథ విశేషోక్తిం లక్షయతి ॥ కార్యాజనిరితి ॥ సంపూర్ణకారణే సత్యపి కార్యాజనిః కార్యానిష్పత్తిః విశేషోక్తిః ॥ ఉదాహరతి ॥ హృదీతి ॥ స్మరరూపదీపః తస్మిన్ జ్వలత్యపి హృది కాన్తాహృదయే స్నేహస్య ప్రేమ్ణః తైలస్య చ క్షయో నాభూత్ లోకే దీపజ్వలనే సతి స్నేహక్షయో భవతి అత్ర తు స్మరదీపజ్వలనే సత్యపి తైలం న క్షీణమితి తైలనాశకరణే దీపజ్వలనే సత్యపి తదనిష్పత్తివర్ణనాద్విశేషోక్తిః ॥ ౭౮ ॥—॥ అసంభవం లక్షయతి ॥ అసంభవ ఇతి ॥ అర్థనిష్పత్తేః కార్యసిద్ధేరసంభావ్యత్వవర్ణనం సంభావనాశక్యత్వవర్ణనమసంభవాలఙ్కారః ॥ యస్య కస్యచిత్కార్యస్య నిష్పత్తావిషయే ఇదం సంభావయితుమేవ న శక్యత ఇతి యత్ర వర్ణ్యతే తత్రాసంభవః ॥ ఉదాహరతి ॥ క ఇతి ॥ గోపశిశుకః గోపబాలకః కృష్ణః శైలముత్పాటయేత్ ఉన్మూలయిష్యతీతి కో వేద కో వా జానాతి న కోఽపి సంభావయితుం శక్నుయాదిత్యర్థః అత్ర శిశుకృతస్య గోత్రోద్ధారస్య కో వేదేత్యసంభావ్యత్వవర్ణనాదసంభవాలఙ్కారః ॥ ౭౯ ॥—॥

అథాసంగతిః ॥ సా చ త్రిధా కార్యహేత్వోర్భిన్నదేశత్వరూపా ఏకత్ర కర్తవ్యస్య అన్యత్ర కృతిరూపా అన్యచ్చికీర్షోస్తద్విరుద్ధకృతిరూపా చేతి ॥ తత్రాద్యాం లక్షయతి ॥ విరుద్ధమితి ॥ యయోః కార్యహేత్వోః భిన్నదేశత్వం భిన్నదేశావస్థానం విరుద్ధమనుపపన్నం తయోః తద్వ

ర్ఛితాఃపథికాంగనాః ॥ ౮౧ ॥ అన్యత్రకరణీయస్య తతోన్యత్రకృతి శ్చసా । అపారిజాతాంవసుధాంచికీర్షన్ద్యాంతథాకరోః ॥ ౮౧ ॥ అ న్యత్కర్తుంప్రవృత్తస్య తద్విరుద్ధకృతిశ్చసా । గోత్రోద్ధారప్రవృత్తో

ప్యర్థ తేచేత్ సః అసంగత్యలఙ్కారః ॥ ఉదాహరతి ॥ విషమితి ॥ జ లధరైర్మేఘైః విషంజలంకాలకూటశ్చపీతంపథికాంగనాఃవిరహిణ్యః మూర్ఛితాః జలపూర్ణమేఘానాముద్దీపకత్వాత్తద్దర్శనాన్మూర్ఛా ప్రాప్తా బభూవు రిత్యర్థః అత్ర విషమితి శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసా యేన మేఘానాం కాలకూటపానేసతి పథికస్త్రీణాం మూర్ఛేతి ప్రతీ యతే॥లోకేహియస్య విషపానంతస్యైవ మూర్ఛేతివిషమూర్ఛయో స్సమానదేశత్వముచితం॥ భిన్నదేశత్వంతువిరుద్ధం॥ ఇహతు మేఘానాం విషపానం స్త్రీణాం మూర్ఛేతితయో ర్విరుద్ధభిన్నదేశత్వవర్ణనా ద సంగతిః ॥ ౮౦ ॥ ద్వితీయాం లక్షయతి ॥ అన్యత్రేతి ॥ అన్యత్రకరణీ యస్యకర్తుమర్హస్య తతస్తస్మాదుచితదేశాత్ అన్యత్రానుచితస్థలేకృ తిః కరణంచాన్యాసంగతిః ॥ ఉదాహరతి ॥ అపారిజాతామితి ॥ పారి జాతవృక్షం భూమింనయంతం కృష్ణముద్దిశ్య శక్రస్యేదంసోపాలంభవచ నం॥ హేకృష్ణవసుధాంభూమిం అపారిజాతాం అపగతశత్రుకాంపారి జాతరహితాంచ చికీర్షన్ విధాతుమిచ్ఛన్ద్యాం స్వర్గం తథా అ పారిజాతాం పారిజాతరహితాం అకరోః కృతవాన్ అత్రశ్లేషమూ లాభేదాధ్యవసాయేన భువమపారిజాతాం కర్తుమిచ్ఛన్ స్వర్గమే వ తాదృశం కృతవానితి ॥అన్యత్రభువికర్తవ్యస్యాపారిజాతత్వస్య త తోన్యత్రస్వర్గేక్రియావర్ణనాదసంగతిః ॥ * ॥ ౮౧ ॥ తృతీయాం లక్షయతి ॥ అన్యదితి॥అన్యత్కార్యం కర్తుంప్రవృత్తస్య తద్విరుద్ధ కృతిఃప్రకృతకార్యవిరుద్ధకార్యకరణంచసాఽసంగతిః ॥ఉదాహరతి॥గో త్రేతి ॥ గోత్రోద్ధారప్రవృత్తోపి గోత్రాయా ఉర్వ్యాః ఉద్ధారాయ ఉద్ధరణాయ ప్రవృత్తోపిత్వం గోత్రోద్భేదం గోత్రాణాం పర్వతానా

 సవ్యాఖ్యానే చన్ద్రాలోకే-విషమాలఙ్కారః ॥ ౩౪ ॥

పి గోత్రోచ్ఛేదం పురాకరోః ॥౯౧॥—॥విషమం వర్ణ్యతే యత్ర ఘట
నాననురూపయోః । క్వేయం శిరీషమృద్వంగీక్వ తాదృఙ్మదనజ్వ
రః ॥ ౯౩ ॥ విరూపకార్యస్యోత్పత్తిరపరం విషమం మతమ్ । కీర్తిం ప్ర
సూతే ధవళాం శ్యామా తవ కృపాణికా ॥ ౯౪ ॥ అనిష్టస్యాప్యవాప్తిశ్చత

ముచ్ఛేదం ఖురఘట్టనైర్దళనం భువో దళనంచ పురా వరాహావతారే
అకరోః కృతవానసీత్యర్థః ఇదమపి తదానీమేవ కృష్ణముద్దిశ్యశక్రస్య
సోపాలంభవచనం॥అత్రాపి శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయేనైవ భూమ్యు
ద్ధరణ ప్రవృత్తోపి తద్దళనమేవ కృతవానితి అన్యథా భూమ్యుద్ధరణం క
ర్తుం ప్రవృత్తస్య కృష్ణస్య తద్విరుద్ధకృతిః భూమ్యుద్ధరణరూపం కార్య
విరుద్ధతద్దళన రూపకార్యకరణం వర్ణితమితి లక్షణసంగతిః॥౯౨॥—॥
అథ విషమమ్ ॥ తత్త్రివిధం అననురూపఘటనారూపం విరూపకా
ర్యోత్పత్తిరూపం అనిష్టావాప్తిరూపంచేతి యత్రాననురూపయోః విసదృ
శయోర్ఘటనాసంబంధో వర్ణ్యతే తద్విషమమిత్యర్థః॥ఉదాహరతి॥క్వేతి॥
శిరీషమృద్వంగీశిరీషకుసుమ మృదులగాత్రీఇయంక్వ కుత్ర తాదృక్తథా
విధః మదనజ్వరశ్చక్వ॥అతిమృదులత్వేన అతిదుస్సహత్వేనచాననురూ
పత్వాదనయోర్ఘటనా త్తాదృక్సన్తాపం కథంసోఢుం శక్నుయాదితి
భావః అత్రాననురూపయోఘటనాదాద్యం విషమమ్ ॥ ౯౩ ॥ ద్వి
తీయంలక్షయతి ॥ విరూపేతి ॥ విరూపకార్యస్య॥కారణవిరుద్ధకార్యస్య
ఉత్పత్తిర్జననమప్యపరమన్యద్విషమం మతమిష్టం॥ఉదాహరతి॥కీర్తిమితి॥
హేరాజన్ తవశ్యామా నీలవర్ణా కృపాణికాఖడ్గః ధవళాంశుభ్రాం
కీర్తింప్రసూతే భవత్ఖడ్గమహిమ్నా శుభ్రాకీర్తిర్జాతేత్యర్థః కారణంయ
ద్గుణకం కార్యం తద్గుణకమేవేతి లోకస్థితిః అత్ర శ్యామఖడ్గరూపకా
రణేన తద్విరుద్ధశుభ్రకీర్తిజనన వర్ణనాద్ద్వితీయం విషమమ్ ॥ ౯౪ ॥
తృతీయంలక్షయతి ॥ అనిష్టస్యేతి ॥ ఇష్టార్థసముద్యమాత్ అభిలషి
తార్థోద్యోగాదనిష్టస్యానర్థస్య అవాప్తిశ్చ ప్రాప్తిరపి తత్ విషమమి

దిష్టార్థసముద్యమాత్ । భక్ష్యాశయాహిమంజూషాం దష్ట్వాఖుస్తేన భక్షితః ॥ ౮౫ ॥—॥సమంస్యాద్వర్ణనం యత్ర ద్వయోరప్యనురూపయోః। స్వానురూపం కృతం సద్మ హారేణకుచమండలమ్ ॥ ౮౬ ॥ సారూప్యమపి కార్యస్య కారణేన సమం విదుః । నీచప్రవణతాలక్ష్మి జలజా

త్యర్థః యత్రేష్టలాభాశయా ప్రవృత్తౌ సత్యాం న కేవలమిష్టానవాప్తిః ప్రత్యుతానర్థావాప్తిరపియస్మాత్ తదప్యపరం విషమమితి నిష్కర్షః ॥ఉదాహరతి ॥ భక్ష్యాశయేతి ॥ ఆఖుర్మూషికః భక్ష్యాశయాభక్షణార్థం ద్రవ్యలాభతృష్ణయా అహిమంజూషాం సర్పపేటికాం దష్ట్వాదంత్రైశ్ఛిత్వా తేన సర్పేణభక్షితః భక్ష్యభ్రమేణ సర్పపేటికాం దష్ట్వా తద్వివరేణ ముఖం ప్రసార్య తత్రస్థసర్పేణ స్వయమేవదష్టస్సన్మృతో భూదిత్యర్థః అత్రభక్ష్యార్థం ప్రవృత్తౌ న కేవలంభక్ష్యానవాప్తిః ప్రత్యుతస్వమరణరూపానర్థావాప్తిరపిజాతేతి తృతీయంవిషమం॥౮౫ అథసమమ్ ॥ తచ్చత్రివిధం అనురూపవర్ణనరూపం కారణసారూప్యవర్ణనరూపం అక్లేశేన కార్యసిద్ధివర్ణనరూపంచేతి తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ సమమితి ॥ యత్రానురూపయోర్వర్ణనం క్రియతే తత్రసమాలఙ్కారః యత్రఅనురూపయోర్ద్వయోః ఘటనంవర్ణ్యతే తత్రసమమితి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ స్వానురూప మితి ॥ హారేణ ముక్తాహారేణ కుచమండలం స్వానురూపం స్వసదృశం సద్మస్థానంకృతం అస్యాంగస్యతదాశ్రయణయోగ్యత్వాదితిభావః అత్రముక్తాహారస్య కుచమండలమనురూపం స్థానమిత్యనురూపయోర్ఘటనంవర్ణితమతస్సమం ॥ ౮౬ ॥ ద్వితీయంలక్షయతి ॥ సారూప్యమితి కార్యస్యకారణేన సారూప్యం అనురూప్యవర్ణనమపి సమంవిదుః ॥ ఉదాహరతి ॥ నీచేతి ॥ ప్రాయశః నీచానువర్తన శీలాంలక్ష్మీముద్దిశ్యేదం సోత్ప్రాసవచనం హేలక్ష్మి జలజాయాస్సముద్రోత్పన్నాయాస్తవ నీచప్రవణత్వానికృష్టానుసరణ శీలత్వం నిమ్నదేశాభిముఖ్యంచ ఉచితాఅహో

యాస్తవోచితా ॥ ౮౭ ॥ వినానిష్టంచతత్సిద్ధిర్యదర్థంకర్తురుద్యమః । యుక్తోవారణలాభోఽయం స్యాలతే వారణార్థినః ॥ ౮౮ ॥ చిత్రంతత్రప్రయత్నశ్చేద్విపరీతఫలేప్సయా । నమన్తిసంతస్త్రైలోక్యా

జలే నీచప్రవణ్యస్య స్వాభావికత్వాత్తదుత్పన్నాయాస్తవాపినీచప్రవణతా కథం నస్యాత్ అతః కారణగుణక్రమాగత నీచప్రవణ్య విషయే త్వం నోపాలభ్యేతి భావః అత్రజలస్యనీచ ప్రవణ్యంనిమ్నదేశాభిముఖ్యం లక్ష్మ్యాస్తునికృష్టానువర్తిత్వం తయోశ్శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయేన లక్ష్మ్యాఃజనకసారూప్యవర్ణనాత్ ద్వితీయంసమమ్ ॥ ౮౭ ॥ తృతీయంలక్షయతి ॥ వినేతి ॥ యదర్థంయత్కార్య సిద్ధ్యర్థం కర్తురుద్యమః ప్రయత్నః అనిష్టం వినాతస్య సిద్ధిర్యదితదపి సమమిత్యర్థః యత్కార్యసిద్ధ్యర్థం కర్తాప్రవర్తతే తత్కార్యమనిష్టం వినాసిధ్యతిచేత్తదపిసమ మితి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ యుక్తఇతి॥ మహ్యం వారణందేహీతి చిరాత్ప్రభృతిరాజానువర్తన శీలంద్వారిద్వాస్థైః కృతనివారణం స్యాలకంధృష్ట్వా రాజ్ఞస్సోపహాస వచనమిదం హేస్యాలవారణార్థినః గజార్థినః నివారణార్థినశ్చతేతవ అయం వారణలాభః యుక్తఃచిరేణభవత్ప్రార్థితస్య వారణస్య అనాయాసే నైవ లాభాదస్మిన్విషయే లజ్జాంజహీహీత్యర్థః అత్రశ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయే నైవ లబ్ధస్యేప్సితవారణరూపకత్వాదనిష్టంవినా తల్లాభాచ్చసమమ్ ॥ ౮౮ ॥ —— ॥ చిత్రంలక్షయతి ॥ చిత్రమితి ॥ విపరీతఫలేప్సయావిపరీతఫలంప్రాప్తుమిచ్ఛయా ప్రయత్నశ్చేత్ప్రవృత్తిర్యదితత్ర ప్రవర్తనం చిత్రమిత్యర్థః యద్వాతత్ప్రయత్నః తద్విపరీతఫలం ప్రాప్తుమితి యత్ర వర్ణ్యతే తత్ర చిత్రమితి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి॥ నమంతీతి ॥ సంతస్సత్పురుషాః త్రైలోక్యాత్ - లోకత్రయాదపి సమున్నతిమౌన్నత్యం లబ్ధుం ప్రాప్తుం నమన్తిప్రణమన్తిన మ్రీభవన్తిచ అత్రనమనంప్రయత్నవిషయః తస్యతు ఫలమధోదేశ సంయోగః

దపి లబ్ధుం సమున్నతిమ్ ॥ ౮౯ ॥—॥ అధికం పృథులాధారాదాధేయాధిక్యవర్ణనమ్ । బ్రహ్మాండాని జలే యత్ర తత్ర మాన్తి న తే గుణాః ॥ ౯౦ ॥ పృథ్వాధేయా-ద్యదాధారాధిక్యం తదధికం మతమ్ । కియద్వాగ్బ్రహ్మ యత్రైతే

త్రైలోక్యాధికౌన్నత్యం తు తద్విపరీత ఫలం తత్ప్రాప్తుమిచ్ఛయా నమనమితి వర్ణితత్వాద్భవతి చిత్రం ఔద్ధత్యం విహాయ శ్రీరామచంద్రపరిణామే ఉత్పన్నత పదప్రాప్తిర్భవేదస్యాధాఽధోగతిరితి వివేకేన సత్పురుషాస్తం ప్రణమంతీతి తాత్పర్యమ్ ॥ ౮౯ ॥ — ॥ అథాధికమ్ ॥ తచ్చద్ద్వివిధం ఆధారాదాధేయాధిక్య వర్ణనరూపం ఆధేయాదాధారాధిక్యవర్ణనరూపం చేతి ॥ తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ అధికమితి ॥ పృథులాధారాదతివిస్తృతత్వేన ప్రసిద్ధాధారాదాధేయస్య తదాశ్రితస్యాధిక్యవర్ణనమితి యత్తదధికమిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ బ్రహ్మాండానీతి॥ హేరామ! యత్ర జలే బ్రహ్మాండాని వర్తంతే-బుద్బుదప్రాయాణి తిష్ఠన్తి. తత్ర మహాజలే తవ గుణా-అనంతకల్యాణగుణాః నమాన్తి-ననిలీయంతే తత్పరిచ్ఛిన్నా నభవంతీత్యర్థః. తాదృశజలస్యాపర్యాప్తత్వాత్కతిపయా ఏవ గుణాస్తత్ర నమాంతి కింపునస్సర్వే గుణా ఇత్యర్థః. అత్ర పృథులత్వేన ప్రసిద్ధజలరూపాధారాదాధేయానాం గుణానామాధిక్యవర్ణనాత్ప్రథమాధిక భేదః ॥ ౯౦ ॥ ద్వితీయం లక్షయతి ॥ పృథ్వాధేయాదతి ॥ అతిపృథులత్వేన ప్రసిద్ధాదాధేయాదాధారస్య తదాశ్రయస్యాధిక్యవర్ణనమితి యత్తదధికం మతమ్ ॥ ఉదాహరతి ॥ కియదితి ॥ హే సీతాధీశ! వాగ్బ్రహ్మ కియత్-కింపరిమాణకం స్యాత్? తత్పరిమాణమేతావదితి నిర్ణేతుమశక్యమేవేత్యర్థః. కుతః యత్ర శబ్దబ్రహ్మణి ఏతే మహాపరిచ్ఛిన్నత్వేన పూర్వోక్తాస్సర్వానంతకల్యాణగుణా విశ్రామ్యంతి అసంబాధం తిష్ఠంతీత్యర్థః. తాదృశాస్తవ గుణాః భవదీయభక్తవర్యవాగ్గోచరా భవన్తి. యద్వా వేదపురాణేతిహాసాదిశబ్దగోచరా భవన్తి. అత్ర విశ్రామ్యంతీత్యనేన తాదృగ్గుణాపేక్షయా తదా

త్రైతే విశ్రామ్యన్తి గుణాస్తవ ॥౯౨॥—అల్పం తు సూక్ష్మాదాధేయాద్య దాధారస్య సూక్ష్మతా । మణిమాలోర్మికా తేఽద్య కరే జపవటాయతే॥ అన్యోన్యం నామ యత్ర స్యాదుపకారః పరస్పరమ్ । త్రియామా శశినా భాతి శశీ భాతి త్రియామయా॥౯౩॥—విశేషః ఖ్యాతమాధారం వినా ప్యాధేయవర్ణనమ్ । గతేఽపి సూర్యే దీపస్థా స్తమశ్ఛిందన్తి తత్కరాః॥ విశేషస్సోఽపి యద్యేకం వస్త్వనేకత్ర వర్ణ్యతే। అన్తర్బహిః పురః పశ్చా

ధారస్య వాగ్బృహ్మణః ఆధిక్యవర్ణనాదధిక భేదః॥ ౯౧ ॥ — ॥అల్పం లక్షయతి ॥అల్పమితి॥ సూక్ష్మాదల్పత్వేన ప్రసిద్ధాదాధేయాదాధారస్య సూక్ష్మతావర్ణనమితి యత్తదల్పం ॥ఉదాహరతి॥ మణీతి॥ విరహిణీం ప్రతి సఖీవచనమిదం॰ హే సఖి! తే మణిమాలోర్మికా-మణిమయాంగుళీయకం- అద్యాస్మిన్విరహకాలే కరే-భవత్యాః, జపవటాయతే-జపమాలేవాచరతి, పూర్వం రత్నమాలోర్మికా అంగులిపరిచ్ఛిన్నత్వాత్సూక్ష్మా ఇదానీంతు కరేణ పరిచ్ఛిన్నా తత్రాపి జపమాలేయమితి విజ్ఞేయం ॥ ౯౨ ॥ — ॥ అన్యోన్యం లక్షయతి ॥ అన్యోన్యమితి ॥ యత్ర పరస్పరముపకారో వర్ణ్యతే. తత్రాన్యోన్యం నామాలఙ్కారః ॥ ఉదాహరతి ॥ త్రియామేతి ॥ శశినా-చంద్రేణ, త్రియామా రాత్రిః భాతి. త్రియామయా శశీ భాతి. అత్ర శశినా రాత్రిరుపకృతా తయా శశీ. ఏవం పరస్పరముపకారవర్ణనాదన్యోన్యాలంకారః॥ అథ విశేషం లక్షయతి ॥ విశేషఇతి ॥ ఖ్యాతం ప్రసిద్ధమాధారం వినాప్యాధేయవర్ణనం తదాధేయస్య యత్ర కుత్రచిత్ స్థితివర్ణనమితి యత్ సవిశేష ఉచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ గతఇతి॥ సూర్యే గతే-అస్తంగతే సత్యపి దీపస్థాః- దీపాశ్రితాస్సంతః, తత్కరాస్సూర్యకిరణాస్తమస్తిమిరం ఛిందన్తి-నాశయన్తి. అత్ర ప్రసిద్ధస్య సూర్యరూపాధారస్యాభావేఽపి తత్కిరణానాం దీపసమాశ్రితత్వోక్త్యా విశేషప్రభేదః ॥ ౯౪ ॥ —॥విశేషాంతరం లక్షయతి ॥ విశేషఇతి ॥ ఏకమేవ వ

త్సర్వదిక్ష్వపి సైవ మే ॥ ౯౫ ॥ కించిదారంభతోశక్య వస్త్వంతరకృతి శ్చపః । త్వాంపశ్యతా మయాలబ్ధం కల్పవృక్షనిరీక్షణమ్॥౯౬॥—స్యాద్వ్యాఘాతోన్యథాకారి తథాకారిక్రియేత చేత్ । యైర్జగత్ప్రియతే

స్తు అనేకత్ర వర్ణ్యతే యది సోపి తద్వర్ణనమపి విశేషప్రభేద ఏవేత్యర్థః. ఉదాహరతి ॥ అంతరితి ॥ కస్యచిద్విరహిణో వచనమిదం. మే-మమ, అంతరభ్యంతరే, బహిర్బాహ్యదేశే, పురః-పూర్వభాగే, పశ్చాత్పృష్ఠదేశే తథా సర్వదిక్ష్వపి-సమస్తాశాస్వపి, సైవ-ప్రియైవ, దృశ్యతే నాన్యదిత్యర్థః అత్రైకస్యా ఏవ కాంతాయాః సకలదేశేష్వపి స్థితివర్ణనాద్విశేషభేదః ॥ ౯౫ ॥ అన్యద్విశేషాంతరంలక్షయతి ॥ కిఞ్చిదితి ॥ కిఞ్చిత్-యత్కించిత్క్రియామారభతః, ఉపక్రమమాణస్య అశక్యవస్త్వంతరకృతిరసాధ్యకార్యాంతరకరణంచ విశేషః యత్ర యత్కించిత్కార్యసిద్ధ్యర్థం ప్రవృత్తస్య దైవాదసాధ్యవస్త్వంతరకరణంచ యత్ర వర్ణ్యతే. తత్రాపి విశేష ఏవేతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ త్వామితి ॥ హే రాజన్! త్వాం పశ్యతా మయా కల్పవృక్షనిరీక్షణమపి లబ్ధం-ప్రాప్తం త్వద్దర్శనార్థం మయి ప్రవృత్తే సతి అతివితరణశాలిభూపతావేవ కల్పవృక్షత్వాధ్యవసాయాత్ తద్దర్శనేనైవ అర్థాద్దుర్లభకల్పవృక్షదర్శనమపి నిష్పన్నమిత్యర్థః. అత్ర రాజదర్శనోద్దేశేన ప్రవృత్తస్య దైవాదసాధ్యకల్పతరుదర్శనప్రాప్తివర్ణనాద్విశేషభేదః. అతస్త్వయం త్రివిధ ఇతి విజ్ఞేయః ॥ ౯౬ ॥—॥ అథ వ్యాఘాతః. స ద్వివిధః. తథాకారిణ్యతథాకారిత్వక్రియా, సౌకర్యనిబద్ధకార్యవిరోధిక్రియా చేతి. తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ స్యాదితి॥ తథాకారి తథాభూతకార్యసాధనం అన్యథాకారి అతథాభూతకార్యసాధనం క్రియేత చేద్వ్యాఘాతస్స్యాత్. యద్వా యద్యత్సాధనతయా కేనచిదుపాత్తం తదేవాన్యేన తత్ప్రతిభటేన తద్విరుద్ధసాధనం క్రియేత చేత్సోపి వ్యాఘాత ఇతి నిష్కర్షః. ఆద్యముదాహరతి ॥ యైరితి ॥ యైః కుసుమైః జగల్లోకః

హన్తి తైరేవ కుసుమాయుధః॥౯౭॥ దృశాదగ్ధంమనసిజం జీవయం తిదృశైవయాః। విరూపాక్షస్యజయినీస్తాఃస్తువేవామలోచనాః॥౯౮॥ సౌకర్యేణనిబద్ధాపి క్రియాకార్యవిరోధినీ। దయాచేద్బాలఇతిమయ్యే

ప్రియతే-తృప్తిమత్క్రియతే. తైరేవ జగదానందకరైరేవ కుసుమైః కుసుమాయుధః జగత్ హన్తి బాధతే. అత్ర జగత్ప్రీతిసాధనాన్యేవ కుసుమాని మన్మథేన తద్విరుద్ధజగత్పీడా సాధనాని కృతానీతి ప్రథమవ్యాఘాతభేదః॥౯౭॥ ఆద్యస్యోదాహరణాంతరమపి దర్శయతి॥ దృశేతి॥ విరూపాక్షస్య-శివస్య, దృశా-నేత్రేణ, దగ్ధం మనసిజం-మదనం, యా వామలోచనాః దృశా జీవయంతి. తా విరూపాక్షస్య జయినీః వామలోచనాః-మనోహరనయనాః, స్తువే-స్తోత్రం కరోమి. పురా విరూపాక్షః దృశైవసాధనేన మదనం దగ్ధవాన్. ఇదానీం విరూపాక్షవిజయినీభిః దృశైవ మదనోజీవితః అతో విరూపాక్షప్రతిభటత్వాత్తాః స్తౌమీతి తాత్పర్యం. శివేన మదనహననసాధనత్వేన కృతాదృక్ తద్విరోధినీభిః స్త్రీభిస్తద్విరుద్ధమదనజీవనసాధనీకృతేతిద్వితీయోవ్యాఘాతః॥౯౮॥ సౌకర్యనిబద్ధకార్యవిరోధిక్రియారూపంలక్షయతి॥ సౌకర్యేణేతి॥ కార్యస్య-నియుక్తకార్యస్య, విరోధినీ క్రియాకరణం నిబద్ధాచేత్సోపి వ్యాఘాతఇతి॥ అయమర్థః. యేన సాధనేన యత్కార్యక్రియా కేనచిద్దృఢీకృతా. తేనైవ సాధనేన తత్కార్యవిరోధిక్రియైవ సుకరసమర్థితా చేత్సోపి వ్యాఘాతఏవేతి॥ ఉదాహరతి॥ దయేతి॥ కేనచిజ్జైత్రయాత్రోన్ముఖేన రాజ్ఞా బాలత్వాద్యువరాజం రాజ్యఏవ సంస్థాప్య గంతుం ప్రయత్నే కృతేసతి బాలత్వాదహం నపరిత్యాజ్యః. కింతు సహైవ నేతవ్యఇతి తద్వియోగాసహిష్ణోర్యువరాజస్య వచనమిదం. హేరాజన్ బాలఇతి హేతోవ మయి దయా చేత్తర్హి అహం తే అపరిత్యాజ్యః. కింతు సహైవ నేతవ్యః. ప్రత్యుత విచార్యమాణే ఏతావత్పర్యంతమవియుక్తస్యపరిత్యాగఏవ నయుక్తః,

పరిత్యాజ్యపవతే॥౯౯॥—॥గుమ్ఫః కారణమాలా స్యాద్యథాప్రాక్ప్రా
న్తకారణైః । నయేన శ్రీశ్శ్రియా త్యాగస్త్యాగేన విపులం యశః ॥ ౧౧౦॥
భవన్తి నరకాః పాపాత్పాపం దారిద్ర్యసంభవం। దారిద్ర్యమప్రదానేన

అతో మత్స్థాపనం స్వమనసి కథం రోచత ఇతి వాక్యతాత్పర్యమ్ ॥ అత్ర రాజ్ఞో బాలత్వహేతునా యువరాజస్య రాజ్యస్థాపనే నిషేధ్యే ప్రాప్తే తేనైవ హేతునా యువరాజేన తద్విపరీతసమర్థనమేవ సము చితమితి వ్యాఘాతభేదః ॥ ౯౯ ॥ — ॥ అథ కారణమాలాం లక్షయతి ॥ గుమ్ఫ ఇతి ॥ ప్రాక్ప్రాన్తౌ-పూర్వోత్తరదేశౌ, అనతిక్రమ్య యథాప్రాక్ప్రాన్తం యాని కారణాని తైః గుమ్ఫః గ్రన్థనం కారణమాలేత్యుచ్యతే। ఉత్తరోత్తరకారణభూతైః పూర్వపూర్వవస్తుభిః పూర్వపూర్వకారణభూతైరుత్తరోత్తరవస్తుభిర్వా యో యస్య గుమ్ఫస్స కారణమాలేత్యుచ్యత ఇతి నిష్కర్షః। తథా చ ఉత్తరోత్తరకారణభూతపూర్వపూర్వసంగుమ్ఫః పూర్వపూర్వకారణభూతోత్తరోత్తరసందర్భశ్చేతి ద్వివిధా పర్యవసితా ॥ తత్రాద్యముదాహరతి ॥నయేనేతి॥ నయేన-నీత్యా, శ్రీః-లక్ష్మీః, భవతీతి శేషః। శ్రియా త్యాగః వితరణం విద్యత ఇతి శేషః। త్యాగేన విపులం విస్తృతం యశః విద్యత ఇతి శేషః। అత్ర నయస్య స్వోత్తరశ్రీహేతుత్వాచ్ఛ్రియస్స్వోత్తరవితరణహేతుత్వాద్వితరణస్య స్వోత్తరయశోహేతుత్వాదుత్తరోత్తరకారణభూతపూర్వపూర్వగుమ్ఫః స కారణమాలాభేదః॥౧౧౦॥ ద్వితీయాముదాహరతి॥ భవన్తీతి ॥ నరకాః-రౌరవాదయః, పాపాద్దుష్టకర్మణః, భవన్తి జనానామితి శేషః। పాపం దారిద్ర్యసమ్భవం-దరిద్రితోత్పన్నం భవతి। దారిద్ర్యం అప్రదానేన దాతృత్వాభావేన భవతి। తస్మాత్కారణాత్ హే సఖే దానపరః-దాతృత్వాసక్తో భవ యథాశక్తి సత్పాత్రసమూహాయ దానం కుర్విత్యర్థః। అత్ర నరకాన్ప్రతి పాపం హేతుః పాపం ప్రతి దారిద్ర్యం హేతుః। దారిద్ర్యం ప్రతి దానాభావో హేతుః। అతోత్త

తస్మాద్దానపరోభవ ॥ ౧౦౧॥—॥ గృహీతముక్తరీత్యార్థశ్రేణిరేకావళీ మతా । నేత్రేకర్ణాంతవిశ్రాంతే కర్ణౌ దోస్తమ్భదోలినౌ ॥ దోస్తమ్భౌ జానుపర్యంతప్రలంబనమనోహరౌ । జానునీరత్నముకురా కారేతస్యమహీభుజః ॥౧౦౩ ॥—॥దీపకైకావళీయోగాన్మాలాదీపకముచ్యతే । స్మరేణహృదయే తస్యాస్తేన త్వయి కృతా స్థితిః ॥ ౧౦౪ ॥

రోత్తరకారణగుమ్ఫనరూపః కారణమాలాభేదః ॥ ౧౦౧ ॥ — ॥ ఏకావళిం లక్షయతి ॥ గృహీతేతి ॥ ఉత్తరోత్తరస్య పూర్వపూర్వవిశేషణత్వం పూర్వపూర్వస్యవా ఉత్తరోత్తరవిశేషణత్వం గృహీతముక్తరీతిః తయా అర్థశ్రేణిః-పదార్థపఙ్క్తిః, సా ఏకావళీ మతా । తతఃఉత్తరోత్తరస్య పూర్వపూర్వవిశేషణత్వం యత్ర వర్ణ్యతేతత్రైకా పూర్వపూర్వస్య ఉత్తరోత్తరవిశేషణత్వం యత్ర వర్ణ్యతే తత్రాన్యేతి ద్వధాభవతి । తత్రాద్యామేవ సార్ధశ్లోకేనోదాహరతి ॥నేత్రేఇతి॥ తస్య మహీభుజః-శ్రీరామచంద్రస్య, నేత్రే-కర్ణాంతయోఃవిశ్రాంతే, తత్పర్యంతం ఆయతేఇత్యర్థః । కర్ణౌ-దోస్తమ్భదోలినౌ, భుజపర్యంతం లంబమానావిత్యర్థః ॥ * ॥ దోస్తమ్భావితి ॥ దోస్తంభౌ-జానుపర్యన్తప్రలంబనేన తత్పర్యంతమాయితత్వేనమనోహరౌ, జానునీరత్నముకురాకారే-మణిదర్పణసదృశే, విద్యేతేఇతిశేషః । అత్రపూర్వే నేత్రే ప్రత్యుత్తరయోః కర్ణయోర్విశేషణత్వం కర్ణౌ ప్రతి దోస్తంభయోర్విశేషణత్వం దోస్తమ్భౌప్రతి జానునోర్విశేషణత్వంజానునీప్రతిరత్నముకురయోర్విశేషణత్వమిత్యేవముత్తరోత్తరస్యపూర్వపూర్వవిశేషణత్వాదాద్యైకావళిః ఏవమన్యాప్యూహ్యా ॥ ౧౦౩ ॥—॥అథ మాలాదీపకంలక్షయతి ॥ దీపకేతి ॥ దీపకైకావళ్యోర్యోగాన్మాలాదీపకముచ్యతే । పండితైరంగీక్రియతేఇత్యర్థః । యత్ర దీపకైకావళ్యోరలంకారయోః లక్షణే సమ్భవతః తత్ర మాలాదీపకంనామాలంకారఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ స్మరేణేతి ॥ కాచిత్ప్రియయాప్రేషితాత

ఉత్తరోత్తరముత్కర్షః సార ఇత్యభిధీయతే। మధురం మధుపీయూషం తస్మాత్స్వాదు వచః॥౧౦౫॥— ॥యథాసంఖ్యం క్రమేణైవ క్రమికాణాం సమన్వయః। శత్రుం మిత్రం విపత్తిం చ జయ రంజయ భంజయ॥౧౦౬— పర్యాయో యది పర్యాయేణైకస్యానేకసంశ్రయః। పద్మం ముక్త్వా గతా

స్ప్రియం ప్రత్యాహ। తస్యాః భవత్ప్రియాయాః స్వాగమోత్సవేన స్థితిః కృతా త్వద్విరహార్తస్యాః మహతీ మన్మథపీడా జాతేత్యర్థః। తేన ప్రియాయాహృదయే చ త్వయి స్థితిః కృతా మన్మథపరవశా సతీ త్వయ్యేవ మనోనివేశితవతీత్యర్థః। అత్ర పూర్వోక్తవాక్యయోః స్థితిరేకస్య ధర్మ ఇతి వర్ణ్యమానయోరేకధర్మాన్వయరూపం దీపకం। గృహీతముక్తరీతి సద్భావాదేకావళిశ్చ తయోరేకాంగాన్మాలాదీపకం ॥ ౧౦౪ ॥
— ॥ సారం లక్షయతి ॥ ఉత్తరోత్తరమితి॥ పూర్వపూర్వాపేక్షయా ఉత్తరోత్తరం ప్రత్యుత్కర్షో వర్ణ్యతే చేత్తర్హి సార ఇత్యభిధీయతే। సార ఇత్యలంకారః కవిభిరంగీక్రియత ఇత్యర్థః। యత్ర పూర్వపూర్వాపేక్షయా ఉత్తరోత్తరస్య ఉత్కర్షః ప్రతిపాద్యతే। తత్ర సారాలంకార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ మధురమితి ॥ మధు-క్షౌద్రం మధురం-మధురరససంయుక్తం, తస్మాత్ మధు నః పీయూషమమృతం మధురం తస్మాత్కవీయూషాత్కవేర్వచో మధురం అత్ర పూర్వపూర్వాపేక్షయా ఉత్తరోత్తరస్య ఉత్కర్షవర్ణనాత్సారాలంకారః ॥ ౧౦౫ ॥— ॥ యథాసంఖ్యం లక్షయతి ॥ యథాసంఖ్యమితి ॥ యత్ర క్రమికాణాం సమానసంఖ్యాకానాం క్రమేణ ప్రథమం ప్రథమేన ద్వితీయం ద్వితీయేనేత్యాదిక్రమేణ సమన్వయో వర్ణ్యతే తత్ర యథాసంఖ్యాలంకారః॥ ఉదాహరతి॥ శత్రుమితి॥ హే రాజన్ త్వం శత్రుం జయ మిత్రం రంజయ-ఆనందయ, విపత్తిం భంజయ నాశయ అత్ర క్రమికాణాం యథాక్రమేణ వర్ణనాద్యథాసంఖ్యం— ॥అథ పర్యాయః॥ స ద్వివిధః, ఏకస్య అనేకాశ్రయరూపః అనేకస్యైకాశ్రయరూపశ్చేతి॥ తత్రాద్యం లక్షయతి॥ పర్యాయ ఇతి

చన్ద్రం కామినీవదనప్రభా ॥ ౧౦౭ ॥ ఏకస్మిన్యద్యనేకం వా పర్యాయ
సోఽపి సమ్మతః । అధునా పులినం తత్ర యత్ర స్రోతః పురాఽజని ॥ ౧౦౮ ॥
పరివృత్తిర్వినిమయో న్యూనాభ్యధికయోర్మిథః । జగ్రాహైకం శరం ము

ఏకస్యైవ వస్తునః అనేకేషు పర్యాయేణ సంశ్రయః అనేకాశ్రయత్వం యది తర్హి పర్యాయాలఙ్కారః ఉదాహరతి ॥ పద్మమితి ॥ కామినీవదనప్రభా-సున్దరీముఖకాన్తిః, పద్మం ముక్త్వా చన్ద్రం గతా ప్రాప్తా అత్రైకస్యాపి కామినీవదనప్రభాయాః క్రమేణ పద్మచన్ద్రరూపానేకాశ్రయవర్ణనాత్పర్యాయః । యద్యపి ప్రభాయాః పద్మాశ్రయణం కంఠతో నోక్తం । తథాపి పద్మం ముక్త్వా గతేత్యుక్త్యా ప్రాక్పద్మాశ్రయణం లభ్యతే వియోగస్య ప్రాప్తిపూర్వకత్వాత్ । అతో హి పద్మే స్థిత్వా తతః చన్ద్రం గతేత్యర్థః ॥ ౧౦౭ ॥ ద్వితీయం లక్షయతి ॥ ఏకస్మిన్నితి ॥ ఏకస్మిన్నాధారే క్రమేణ వా క్రమేణైవ అనేకమాధేయం భవతి యది సోఽపి పర్యాయస్సమ్మతః యత్ర ఏకస్మిన్నాధారే క్రమేణానేకాధేయాని వర్ణ్యన్తే । తత్ర పర్యాయభేద ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ అధునేతి ॥ యత్ర నద్యాం స్రోతః-ప్రవాహః, పురాఽజని । తత్ర నద్యాం అధునా పులినం దృష్టం । అత్ర ఏకస్యామేవ నద్యాం క్రమేణ స్రోతః పులినరూపాధేయవర్ణనాత్పర్యాయభేదః ॥ ౧౦౮ ॥ —— ॥
పరివృత్తిం లక్షయతి ॥ పరివృత్తిరితి ॥ న్యూనాభ్యధికయోః అల్పాధికయోస్తు మిథోఽన్యోన్యం వినిమయః పరివృత్తిః యత్ర స్వల్పవ్యయేనాధికస్వీకరణం అధికవ్యయేన స్వల్పస్వీకరణం । కించ సమేన సమస్వీకరణం వా వర్ణ్యతే । తత్ర పరివృత్తినామాలఙ్కార ఇతి నిష్కర్షః ॥ తత్రాద్యముదాహరతి ॥ జగ్రాహేతి ॥ స రాజా ఏకమేవ శరం-బాణం ముక్త్వా రిపుశ్రియం కటాక్షాత్ జగ్రాహ । ఏకబాణమోచనపూర్వకం శత్రులక్ష్మీకటాక్షాన్ స్వీకృతవానిత్యర్థః । రాజాయం పరాక్రమశాలిత్వాదేకబాణేనైవ రణే శత్రూన్ హత్వా తద్రాజ్యలక్ష్మీం ప్రా

[illegible] ॥—। పరిసంఖ్యా నిషిధ్యైకమేక
[illegible] క్షయః ప్రదీపేషు న హ్యంతేషు నతభ్రూ
[illegible] బలయోర్వికల్పాలంకృతిర్మతా । సద్యశ్శి
[illegible] బాణా పస్వల్పవస్తున్యయేనలక్ష్మీకటాక్ష
[illegible] ధను పరివృత్తిః ఏవం ద్వితీయాప్రతీయే
[illegible] ॥—॥ అథ పరిసంఖ్యాం లక్షయతి ॥ పరిసంఖ్యేతి ॥ ఏకం వస్తు నిషిధ్య ఏ
కత్రైవ నిషిధ్యైవ తస్మిన్నన్యస్మిన్నియంత్రణం నియమనం యత్సా పరిసం
ఖ్యేత్యర్థః యత్రైకమేవ వస్తు ఏకత్ర నిషిధ్య అన్యత్ర నియమ్యతే తత్ర
పరిసఙ్ఖ్యాలఙ్కార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ స్నేహేతి ॥
ప్రదీపేష్వేవ పాత్రేషు స్నేహక్షయస్తైలనాశః అభూత్ నతభ్రూ
వ మంగనానాం హ్యంతేషు హృదయేషు స్నేహక్షయః ప్రేమ
నాశః నాభూత్ అభివృద్ధిరేవాభూదిత్యర్థః అత్ర స్నేహమూలాభావా
ధ్యవసాయే నైకస్యైవ స్నేహస్య దీపేషు నిషేధాత్తస్యైవ స్త్రీచిత్తేషు
నియమనాచ్చ భవతి పరిసంఖ్యా ॥ ౧౦౦ ॥ — ॥ అథ వికల్పం లక్షయ
తి ॥ విరోధ ఇతి ॥ తుల్యబలయోస్సమ ప్రమాణకయోః ర్విరోధే సతి
యుగపత్కర్తుమశక్యత్వే సతి వికల్పాలంకృతి ర్మతా యత్ర తుల్య
ప్రమాణకయోః పదార్థయోర్యుగపత్ప్రాప్తౌ సత్యాంతయోర్విరో
ధేన యుగపత్కర్తుమశక్యత్వా త్తయోరన్యతర ఏవార్థః కర్తవ్యత
యా నిశ్చీయతే తత్ర వికల్పాలంకార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥
సద్య ఇతి ॥ మహీభుజో రాజానస్సద్యస్తత్క్షణే శిరాంసి వా స్తకాంశ్చా
పాంశ్చ ధనూంషి వానమయంతు సంధిరభిమతశ్చేన్నమ్రశిరస్కా భూ
త్వాస్మాన్ శ్రయంతు యుద్ధం యది మతం చేదాస్తత్తేన చాపానారోప్య
యుద్ధసన్నద్ధా భవంతు ఇతి ప్రతాపోయం వాక్యార్థః అత్ర సంధిపక్షా
స్త్రాన పరిత్యాగపూర్వకం శిరోనమనస్య విగ్రహపక్షాహంకారం
ధనుషాం ఆరోపణస్యచ ప్రాప్తౌ సత్యాం తయోర్విరోధేన

రాంసిచాపాన్యానమయంతుమహీభుజః ॥ ౧౧౧ ॥ —— ॥ బహూనాం యుగ
పద్భావ భాజాంగుంభస్సముచ్చయః । నశ్యంతిపశ్యాత్పశ్యంతి భ్రామ్యం
తి చలతవాహితాః ॥ ౧౧౨ ॥ అహం ప్రథమికాభాజా మేకకార్యాన్వ

యుగపత్కర్తుమశక్యత్వ ప్రధనయోరన్యతరపదే కీర్తనస్యైతయా ని
ర్ణేయత ఇతి భవతి వికల్పః ॥ ౧౧౧ ॥ —— ॥ అథ సముచ్చయః ॥ సద్వివిధః
అవిరుద్ధానేక సందర్భరూపః అహంపూర్వికానతామేకాన్వయ రూ
పశ్చేతి తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ బహూనామితి ॥ యుగపద్భావభాజాం
యౌగపద్యేనాభిమతానామవిరుద్ధానామితి యావత్ తాదృశాం బహూనా
మనేక పదార్థానాం గుంభః సందర్భః సముచ్చయః స్యాత్ యత్ర
విరోధాభావేన యుగపత్సమూహతుం శక్యానాం బహుపదార్థా
నామేకదా ప్రాప్తిర్వర్ణ్యతే తత్ర సముచ్చయాలంకార ఇతి నిష్కర్
షః ॥ ఉదాహరతి ॥ నశ్యంతీతి ॥ హే రాజన్ తవ ద్విషః నశ్యన్తి క్షు
యిష్ణవో భవంతి తథా పశ్యంతి పలాయన సమయే భూయః పరావర్త్య
పశ్యంతీత్యర్థః తథా భ్రమంతి కాందిశీకాస్సంతస్సర్వత్ర భ్రమణం కు
ర్వంతీత్యర్థః భ్రశ్యంతీతి పాఠే భ్రష్టా భవంతీత్యర్థః అత్ర శత్రుషు నా
శపశ్చాదవలోకన భ్రమణక్రియాణాం విరోధాభావేన యుగపద్గుంభ
వర్ణనాద్భవతి సముచ్చయః ॥ ౧౧౨ ॥ ద్వితీయం లక్షయతి ॥ అహం
ప్రథమికేతి ॥ అహం ప్రథమికాభాజామహంపూర్వికాభాజాం అ
హమేవ కార్యం కర్తుం శక్నోమీత్యేవం ప్రకారేణ అహంకారయు
క్తానామిత్యర్థః కారణానామితి శేషః ఏకకార్యాన్వయోపి ఏకస్మిన్కా
ర్యే సాధనత్వేన అన్వయోపి సః సముచ్చయాలంకారః యత్రైకస్మిన్
కారణే కార్యసిద్ధిహేతుత్వేన ప్రక్రాంతే సతి అన్యోపి హేతవోను
వ్యూహ మహమికయా ఖలేకపోతన్యాయేన కార్యం సాధయంతీతి వర్ణ్య
తే తత్ర సముచ్చయస్స్యాదితి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ కులమితి ॥
కులం సద్వంశః రూపం సౌందర్యం వయస్తారుణ్యం విద్యా వేదశాస్త్రా

యో పి సః। కులం రూపం వయో విద్యా ధనం చ మదయన్త్యముం ॥౧౧౩—
క్రమికైకగతానాం తు గుంభః కారకదీపకమ్ । గచ్ఛత్యాగచ్ఛతి పు
నః పాంథః పశ్యతి పృచ్ఛతి ॥౧౧౪॥—। సమాధిః కార్యసౌకర్యం కారణా

ది సంపత్తిః ధనం ప్రభూతరత్న కనకాదికం చ అముం పురుషం మద
యుతం దృప్తం కుర్వంతి అత్ర మదరూప కార్యే ఆభిజాత్యాదిషు
ఏకమేవ సంపూర్ణం కారణం తాదృశానామపి కారణానాం అహమ
హమికయా మదరూప కార్య సాధనత్వ వర్ణనాద్భవతి సముచ్చయ భే
దః ॥ ౧౧౩ ॥ — ॥ అథ కారకదీపకం లక్షయతి ॥ క్రమికేతి ॥ క్ర
మికాః క్రమప్రాప్తాః ఏకగతాః ఏకకార్యాన్వితాశ్చ యాః క్రియాస్తా
సాం గుంభః గ్రథనం కారకదీపకమ్ యత్రైకకారకమనేక క్రియాః
క్రమేణానుయంతి తత్ర కారకదీపకం యత్ర యౌగపద్యేన బహూ
నామేకత్రాన్వయః తత్ర సముచ్చయ ఇతి భేదో ద్రష్టవ్యః తత్పూర్వ చ
నాద్యైవైతల్లక్షణే తు శబ్దః ॥ ఉదాహరతి ॥ గచ్ఛతీతి ॥ పాంథః ప్రియాం
త్యక్త్వా గంతుమసహమానః కశ్చిత్పథికః గచ్ఛతి యథా కథంచిద్వ్రజతి పు
నరాగచ్ఛతి [illegible] సహమానః భూయ ఏవాగచ్ఛతి తతః పశ్యతి ప్రి
యాముఖమనిమేషదృష్ట్యా పశ్యతి తతః పృచ్ఛతి మద్గమనం తే మనసి రోచ
తే కిమితి ప్రశ్నం కరోతి అత్ర గమనాది క్రియాణాం క్రమేణైకకర్తృ
కారకాన్వయాత్కారక దీపకాలంకారః ఏకస్యానేకాన్వయ సాధర్మ్యే
ణ దీపకచ్ఛాయానుకారిత్వాత్తదన్వయస్య కారక ప్రతియోగిత్వా
చ్చ కారకదీపక వ్యపదేశః ॥౧౧౪॥—॥ అథ సమాధిం లక్షయతి ॥ సమాధి
రితి ॥ కారణాంతరస్య ఆరంభకారణాపేక్షయా అన్యకారణస్య సన్ని
ధేః సన్నిధానాత్కార్యస్యారబ్ధకార్యస్య సౌకర్యం సులభత్వం సమా
ధిరుచ్యతే సముచ్చయే యేన కేనచిత్కారణేనైకకార్యాన్వయః ఇహ తు ప
క్షే నైవ ప్రకృతకార్యారమ్భే సతి కాకతాలీయాగతేన కారణాంతరేణ కా
ర్యసౌకర్యమాత్రమితి భేదః ॥ ఉదాహరతి ॥ ఉత్కంఠితేతి ॥ కుల
టా జారస్త్రీ ఉత్కంఠితా స్వతో గంతుముత్సుకా భూత్ అస్మిన్నేవ

త్తరసన్నిధేః। ఉత్కంఠితా చ కులటా జగామాస్తం చ భానుమాన్ ॥౧౧౫॥
ప్రత్యనీకం బలవతః శత్రోః పక్షే పరాక్రమః । జైత్రనేత్రానుగౌ కర్ణా
వుత్పలాభ్యామధఃకృతౌ ॥౧౧౬॥—॥ కైముత్యేనార్థసంసిద్ధిః కావ్యా

సమయే భానుమాంస్సూర్యోఽప్యస్తం జగామాస్తంగతోఽభూత్ అత్ర ప్రియాభిసరణే కులటాయాః కృతైవ పర్యాప్తం కారణాన్తరాంతరే సూర్యోఽస్తంగతే సతి అంధకారోదయాదభిసరణ సౌకర్యం జాతమితి సమాధిరలఙ్కారః ॥ ౧౧౫ ॥ — ॥ అథ ప్రత్యనీకం లక్షయతి ॥ ప్రత్యనీకమితి ॥ బలవతః ప్రబలస్య శత్రోః సంబంధిని పక్షే మిత్రాదిసహాయే పరాక్రమః ప్రత్యనీకమిత్యుచ్యతే యత్ర కశ్చిత్ స్వశత్రో పరాక్రమితుమశక్తస్సన్ తదనువర్తినం జనాంతరం పరాభవతీతి వర్ణ్యతే తత్ర ప్రత్యనీకాలఙ్కార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ జైత్రేతి ॥ ఉత్పలాభ్యాం ఇందీవరాభ్యాం జైత్రనేత్రానుగౌ స్వజేతృనయనానువర్తినౌ కర్ణౌ అధఃకృతౌ తిరస్కృతౌ అధః ప్రదేశీకృతౌ చ అత్ర శ్లేషమూలాధ్యవసాయేన ఉత్పలాభ్యాం సాక్షాత్స్వజేతృనేత్రాభిభవే సామర్థ్యాభావాత్ కర్ణాంత విశ్రాంతనేత్రానుసరణశీలత్వాత్ శ్రోత్రే అధఃకృతే ఇతి వర్ణనాద్భవతి ప్రత్యనీకమ్ ॥ ౧౧౬ ॥ — ॥ అథ కావ్యార్థాపత్తిం లక్షయతి ॥ కైముత్యేనేతి ॥ కైముత్యేన కైముతికన్యాయేన అర్థసంసిద్ధిః వస్త్వంతరసంసిద్ధిః కావ్యార్థాపత్తిరిష్యతే ॥ యత్ర దుష్కరార్థవర్ణనే అన్యస్య సుకరవస్తునస్సిద్ధిః దండాపూపికాన్యాయేన వర్ణితా తత్ర కావ్యార్థాపత్తినామాలఙ్కార ఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ సఇతి ॥ హేమాంశుః ప్రసిద్ధః జేతుమశక్య ఇతి భావః త్వదన్యన్ముఖేన జితః అభిభూతః సరసీరుహాం పద్మానాం కావార్తా కాథా త్వన్ముఖేన పద్మాని జితానీతి కిముపవక్తవ్యమిత్యర్థః అత్ర దుర్జయస్యేందుజయే వర్ణితే సతి సుజయసరసీరుహాం జయస్త్వన్ముఖస్య స్వయాసేనైవ లబ్ధత్వాత్కావ్యార్థాపత్తిః కావ్యసంపన్నో దీనవత్తః గా

ర్థాపత్తిరిష్యతే । సజితస్త్వన్ముఖేనేన్దుః కా వార్తా సరసీరుహామ్॥౧౧౭॥
సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలింగం సమర్థనమ్। జితోఽసి మన్దకన్దర్ప మ
చ్చిత్తేఽస్తి త్రిలోచనః॥౧౧౮॥—ఉక్తిరర్థాన్తరన్యాసః స్యాత్సామా
న్యవిశేషయోః। హనూమానబ్ధిమతరద్దుష్కరం కిం మహాత్మనామ్॥౧౧౯

తౌ ... ఇత్యర్థాపత్తిసమాలంకారః ప్రశస్తః ॥౧౧౭॥ అథ కావ్యలింగం లక్షయతి ॥ సమర్థనీయస్యేతి॥ చమత్కారత్వేన సమర్థనసాపేక్షః సమర్థనీయస్యార్థస్య సమర్థనం సమర్థకహేతుప్రదర్శకం కావ్యలింగం। చమత్కారార్థముపపాద్యతయా సంభావ్యత్వేన సమర్థనాపేక్షయా వాక్యార్థం పదార్థం వా హేతుం ప్రదర్శ్య సమర్థస్య సమర్థనే యత్ర తత్కావ్యలింగమిత్యర్థః. ఏవం చ వాక్యార్థహేతుకం పదార్థహేతుకంచేతి కావ్యలింగాలంకారస్య ద్వైవిధ్యమవగంతవ్యం. తత్రాద్యముదాహరతి॥ జితోఽసీతి॥ హే మందజడకందర్ప మన్మథ జితోఽసి మయా పరాజితోఽసీత్యర్థః కుతః మచ్చిత్తే త్రిలోచనశ్శివోఽస్తి త్వదీయదేహదాహకలోచనశాలిహరసన్నిధానాన్మమ భవజ్జయః కియానితి భావః అత్ర చమత్కారమదనవిజయస్వరూపార్థస్య మచ్చిత్తేఽస్తి త్రిలోచన ఇతి వాక్యార్థేన సమర్థనాద్భవతి కావ్యలింగభేదః ఏవం పదార్థహేతుకమూహ్యమ్ ॥ ౧౧౮ ॥ — ॥ అథార్థాంతరన్యాసం లక్షయతి ॥ ఉక్తిరితి ॥ సామాన్యవిశేషయోరుక్తిరర్థాంతరన్యాసస్స్యాత్ యత్ర విశేషే ప్రస్తుతే సతి తేన సహ అప్రస్తుత సామాన్యస్య అర్థాంతరస్య న్యాసః న్యసనం తథా సామాన్యే ప్రస్తుతే సతి తేన సహాప్రస్తుతవిశేషస్య న్యసనంచ యత్ర భవతి సర్వత్ర సమర్థనాత్మకమితి జ్ఞేయం తత్ర ద్వివిధోఽర్థాంతరన్యాస ఇత్యర్థః. తత్రాద్యముదాహరతి॥ హనూమానితి ॥హనూమాన్ అబ్ధిం సముద్రం అతరత్ వ్యలంఘయత్ ఏవం ప్రస్తుతం విశేషం విన్యస్య తేన సహ అప్రస్తుతం సామాన్యం న్యస్యతి॥ దుష్కరమితి ॥ మహాత్మనాం మహానుభావానాం దుష్కరం దుఃఖేనాపి కర్తుమశక్యం కిం?

గుణవద్వస్తుసంసర్గా ద్యాతిస్వల్పోపి గౌరవమ్ । పుష్పమాలానుషఙ్గే
ణ సూత్రం శిరసి ధార్యతే ॥ ౧౨౧ ॥ — ॥ యస్మిన్విశేషసామాన్య
విశేషాస్సవికస్వరః । సనజిగ్యే మహాన్తో హి దుర్ధర్షాస్సాగరా ఇ
వ ॥ ౧౨౨ ॥ — ప్రౌఢోక్తిరుత్కర్షాహేతౌ తద్ధేతుత్వప్రకల్పనమ్ । కచాః

నకిమపేత్యర్థః అతోహనూమతోపి లోకాతిక్రాన్త పరిభావత్వా
త్సముద్రోత్తరణం తస్య కియదితి సామాన్యేన సమర్థ్యతే ఇతి భవతి ప్రథ
మోర్థాన్తరన్యాసః ॥ ౧౨౦ ॥ ద్వితీయముదాహరతి ॥ గుణే
తి ॥ స్వల్పోపి నికృష్టోపి గుణవద్వస్తుసంసర్గాత్ గుణవదర్థ సంప
ర్కాత్ గౌరవంగురుత్వం యాతి ప్రాప్నోతి తథాహి పుష్పమాలా
నుషఙ్గేణ సురభిమాల్య సంపర్కేణ సూత్రం తన్తుః నిర్గుణోపీతి
భావః శిరసి ధార్యతే శిరసావహనేన బహుమాన్యతే ఇత్యర్థః అత్ర గు
ణవదిత్యాదినా పూర్వార్ధేన ప్రస్తుతం సామాన్యం నిర్దిశ్య తత్సమ
ర్థకత్వేన తేన సహ పుష్పమాలానుషఙ్గేణేత్యాద్య ప్రస్తుతవిశేషస్యో
పన్యాసమితి ద్వితీయోర్థాన్తరన్యాసః ॥ ౧౨౧ ॥ — ॥ అథ వికస్వ
రంలక్షయతి ॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ యత్రవిశేషసామాన్యవిశేషా
స్సమర్థ్యసమర్థకభావేన వర్ణ్యన్తే. తత్ర ద్వివిధో వికస్వరాఖ్యో
లఙ్కారః తత్రోత్తరాన్ విశదీకర్తుం వికస్వరముదాహరతి ॥ సఇతి ॥ సప్రసి
ద్ధో రాజా నజిగ్యే కేనాపి జితోనాభూత్ కుతః హియస్మాత్ కారణాత్ అ
త్యుత్తమా ప్రభావాః దుర్ధర్షాః మహాన్తః మహాన్తో జయాఇత్యర్థః కుత ఇత్యాకాఙ్క్షాయాం ఉప
మాదర్శనముఖేన మహాన్తాం దుర్ధర్షత్వం సామాన్యం నిర్దిశ్య తస్యా
పి సాగరా ఇవేత్యనేన విశేషసమర్థనా ద్వికస్వరభేదః ఏవం ద్వితీయోద
హర్తవ్యమ్ ॥ ౧౨౨ ॥ — ॥ అథ ప్రౌఢోక్తింలక్షయతి ॥ ప్రౌఢో
క్తిరితి ॥ ఉత్కర్షాహేతౌ కార్యాతిశయాహేతౌ తద్ధేతుత్వప్ర
కల్పనం కార్యాతిశయకారణత్వవర్ణనం యత్ర కార్యాతిశయాహేతు
నాతదుత్పాదనం వర్ణ్యతే తత్ర ప్రౌఢోక్తిరితి నిష్కర్షః ॥ ఉదా

కళిందజాతీరతమాలస్తోమమేచకాః॥౧౨౨॥—సంభావనం యదీత్థం స్యా
దిత్యూహో౽న్యస్య సిద్ధయే। యది శేషో భవేద్వక్తా కథితాస్స్యుర్గుణా
స్తవ॥౧౨౩॥—॥ కించిన్మిథ్యాత్వసిద్ధ్యర్థం మిథ్యార్థాంతరకల్ప
నమ్। మిథ్యాధ్యవసితిర్వేశ్యాం వశయేత్ఖస్రజం వహన్॥౧౨౪॥—॥

హరతి॥ కచా ఇతి॥ కచాః కాన్తానికురాః కళిందజాతీరే యమునాతీరో
ద్భవా యే తమాలస్తోమాః తాపింఛవృక్షసంఘాః తద్వన్మేచకాః శ్యామ
లా భవన్తీత్యర్థః అత్ర కేవలతమాలానాం నైల్యసత్త్వేపి అతిశయితత
త్ప్రత్యయార్థ కళిందజాతీరస్థత్వ విశేషణముపాత్తం అన్యథా తద్విశే
షణమనర్థకం స్యాత్ నైల్యాతిశయే తు వేద్యనాయాసేన న హానిః తథాపి త
ద్ధేతుత్వకల్పనాత్ప్రౌఢోక్తిః॥౧౨౨॥—॥ సంభావనం లక్షయతి
సంభావనమితి॥ అన్యస్యోపపత్తిశార్థస్య సిద్ధయే సిష్యత్తయే ఇత్థం స్యా
దేవం స్యాదిత్యూహస్తర్క ఇతి యత్తత్సంభావనమిత్యర్థః॥ ఉదాహర
తి॥ యదీతి॥ హే రాజన్ శేషో౽నంతో వక్తా భవేద్యది భవదీయగుణవర్ణనా
పరస్స్యాచ్చేత్తర్హి తవ గుణాః శౌర్యౌదార్యాదిగుణాః కథితాస్స్యుః
నిశ్శేషం కీర్తితాస్స్యుః అతో౽హమేకముఖత్వాత్తాన్ సాకల్యేన స్తోతుం
కథం శక్నుయామితి భావః అత్ర రాజగుణానాం పరిమితత్వసిద్ధయే శే
షో వక్తా చేద్గుణాః కథితా భవేయురిత్యూహనాత్సంభావనం॥౧౨౩
మిథ్యాధ్యవసితిం లక్షయతి॥ కించిదితి॥ కించిన్మిథ్యాత్వసిద్ధ్యర్థం కిం
చిత్ప్రకృతస్య మిథ్యాభూతత్వసూచనాయ మిథ్యాభూతార్థాంతరకల్పనం
మిథ్యాభూతాపరపదార్థకల్పనమితి యత్సా మిథ్యాధ్యవసితిరిత్యర్థః
॥ ఉదాహరతి॥ వేశ్యామితి॥ యో హి వేశ్యాం వశీకర్తుమిచ్ఛతి స పు
రుషః ఖస్రజం గగనపుష్పమాలాం వహన్ సన్ వేశ్యాం వశయేత్ వశీ
కుర్యాత్ గగనకుసుమమాలికాధారణం సమ్భావితం చేద్వేశ్యావశీకర
ణం సమ్భావితమిత్యర్థః॥ గగనకుసుమమాలికాధారణం యథాత్యంతాను
పపన్నం తథా వేశ్యావశీకరణమపీతి మిథ్యార్థాన్తరేణ తద్వశీకరణమిథ్యా

ప్రస్తుతే వర్ణ్యవాక్యార్థప్రతిబింబస్య వర్ణనమ్ । లలితం నిర్గతే నీరే సేతుమేషా చికీర్షతి ॥ ౧౨౫ ॥ — ॥ ఉత్కణ్ఠితార్థసంసిద్ధిర్వినా యత్నం ప్రహర్షణమ్ । తామేవ ధ్యాయతే తస్మై నిసృష్టా సైవ దూతికా ॥ ౧౨౬ ॥ వాంఛితాదప్యధికార్థసిద్ధిర్భవతీతి మిథ్యాస్యావసితః ॥ ౧౨౭ ॥ — ॥ అథ లలితం లక్షయతి ॥

ప్రస్తుత ఇతి ॥ ప్రస్తుతే ధర్మిణి యో వర్ణ్యో వాక్యార్థః తత్ప్రతిబింబస్య తత్సదృశావర్ణ్యవాక్యార్థస్య వర్ణనం లలితం ప్రకృతే నాయికాదిధర్మిణి తదీయప్రస్తుతవృత్తాంతమవర్ణయిత్వా తత్సదృశాప్రస్తుతం వర్ణ్యతే చేత్తర్హి లలితాఖ్యోఽలఙ్కార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ నిర్గత ఇతి ॥ ఏషా నాయికా నీరే ఉదకే నిర్గతే సతి అతిక్రాన్తే సతి సేతుం జలబంధనం చికీర్షతి కర్తుమిచ్ఛతి స్వాన్తికం స్వమాగతం కంచిద్దక్షిణనాయకం కోపాదుపేక్ష్య తస్మిన్గత్వాన్యాసక్తే సతి పునస్తదానయనార్థం యత్నం కరోతీతి వర్ణనీయం వాచ్యార్థమవర్ణయిత్వా తస్యాం తత్సదృశగతజలసేతుబంధనవృత్తాంతస్య వర్ణనమితి భవతి లలితాలఙ్కారః ॥ ౧౨౫ ॥ — ॥ అథ ప్రహర్షణం త్రివిధం యత్నం వినా ఈప్సితార్థసిద్ధిరూపం వాంఛితాదధికార్థసిద్ధిరూపం ఉపాయార్థమనుష్ఠానే ఫలసిద్ధిరూపం చేతి తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ ఉత్కణ్ఠితేతి ॥ సర్వేన్ద్రియసుఖాస్వాదో యత్రాభవత్ తద్విషయక భావవిశేష ఉత్కణ్ఠేత్యుచ్యతే తద్విషయో యోఽర్థః తత్సంసిద్ధిర్యత్నం వినా స్యాచ్చేత్ ప్రహర్షణం స్యాదిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ తామితి ॥ [illegible] తామేవ ధ్యాయతి తత్ప్రాప్తిః కదా స్యాదితి చింతయతి తస్మై నాయకాయ సైవ దూతికా సతీ నిసృష్టా ప్రేషితా నాయికా స్వకాన్తానయనాయ తత్సఖీమపి తామేవ దూతీం నియుజ్య స్వైరం తస్మై ప్రేషితవతీత్యర్థః యస్యాం నాయకస్యాత్యన్తానురాగః సైవ తేన నాయికయా దూతికాత్వేన తస్మై ప్రేషితేతి యత్నం వినా ఈప్సితార్థసిద్ధివర్ణనాత్ప్రహర్షణమ్ ॥ ౧౨౬ ॥

తాదధికార్థస్య సంసిద్ధిశ్చ ప్రహర్షణమ్ । దీపముద్యోతయేద్యావత్తా
వదభ్యుదితో రవిః ॥ ౧౨౭ ॥ యత్నాదుపాయ సిద్ధ్యర్థాత్స్వత్సాల్లాభః
ఫలస్య చ । నిధ్యంజనౌషధీమూలం ఖనతా సాధితో నిధిః ॥ ౧౨౮ ॥—
ఇష్యమాణవిరుద్ధార్థసంప్రాప్తిస్తు విషాదనమ్ । దీపముద్యోజయేద్యావ

ద్వితీయం లక్షయతి ॥ వాంఛితాదితి ॥ వాంఛితాత్ స్వాభిలషితాత్
అధికార్థస్య సంసిద్ధిశ్చ ప్రహర్షణం కేనచిత్కించిదర్థమపేక్ష్య య
త్నే కృతే సతి తస్మాత్తస్మాదప్యధికార్థో లబ్ధశ్చేత్తదపి ప్రహర్షణమిత్యర్థః
॥ ఉదాహరతి । దీపమితి ॥ యావద్దీపముద్యోతయేద్వస్తుప్రకాశాయ దీ
పముజ్జ్వలయేత్తావత్తత్రైవ రవిస్సూర్యః అభ్యుదితః అత్ర పదార్థప్రకాశా
ర్థం దీపోద్యోతన ప్రయత్నే సతి దైవాత్తత్రైవ దీపాదప్యధిక ప్రకాశ
స్య సూర్యస్యోదయాత్ప్రార్థితాదధికార్థసిద్ధిరూపమిదం ప్రహర్ష
ణమ్ ॥ ౧౨౭ ॥ తృతీయం లక్షయతి ॥ యత్నాదితి ॥ ఉపాయసిద్ధ్య
ర్థాదుపాయప్రాప్తిహేతుభూతాద్యత్నాత్సాక్షాత్ఫలస్య కార్యస్యై
వ లాభః ప్రహర్షణమిత్యర్థః ఫలం ప్రాప్తుం తదుపాయసంపాదనాయ
యత్నే కృతే సతి తత్రైవ యది ఫలలాభస్స్యాత్ । తదా ప్రహర్షణ
మితి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ నిధ్యంజనేతి ॥ నిధ్యంజనస్య-నిక్షే
ప ప్రదర్శనాంజనస్య, యదోషధీమూలం తత్ఖనతా ఖనకేన అంజన ప్ర
కృతిభూతమోషధీమూలం ఖనతేత్యర్థః । నిధిర్నిక్షేప ఏవ సాధితః ని
ధ్యుపాయాంజనమూలముద్ధర్తుం యత్నే కృతే సతి దైవాత్తత్రైవ ని
ధిదృష్టోఽభూదిత్యుపాయార్థయత్నాత్ఫలమేవ సాక్షాత్ప్రాప్తమితి భ
వతి తృతీయం ప్రహర్షణమ్ ॥ ౧౨౮ ॥—॥ విషాదనం లక్షయతి ॥ ఇష్యమాణే
తి । ఇష్యమాణస్య ప్రార్థ్యమానస్య విరుద్ధో యోఽర్థస్తత్సమ్పాదనం విషాదన
మిత్యుచ్యతే. యత్రేప్సితార్థసిద్ధ్యర్థం యత్నే కృతే సతి దైవాత్తద్వి
రుద్ధానిష్టార్థప్రాప్తిర్భవతి. తత్ర విషాదనమితి నిష్కర్షః. ఉదాహ
రతి ॥ దీపమితి ॥ యావద్యదా దీపముద్యోజయేత్ ఉద్యోతనాయ జ్వ

స్నిర్వాణస్తావదేవసః॥౧౩౮॥—॥ఏకస్యగుణదోషాభ్యాముల్లాసోన్యస్య
తౌయది। అపిమాంపావయేత్సాధ్వీ స్నాత్వేతీచ్ఛతిజాహ్నవీ॥౧౩౯॥
కాఠిన్యంకుచయోస్స్రష్టుం వాంఛన్త్యగ్నిపాదపద్మయోః। నిందన్తి విశ్వ

త్వం కుర్యాత్తావదేవ నదీపః నిర్వాణః స్తోకసత్. అతస్స్యమానాదీ
పద్యోతనయత్నే సతి తస్వరుద్ధాత్ప్ర నిర్వాణసూపః తమితి భవతి వి
షాదనమ్॥౧౩౮॥ — ॥ అథోల్లాసం లక్షయతి ॥ ఏకస్య గుణదో
షాభ్యాం హేతుభ్యామన్యస్య తౌయది గుణదోషావ్యాతాంచేత్తదో
ల్లాసః అయమత్ర నిష్కర్షః. అన్యగుణేన తదన్యస్య గుణో
త్పత్తివర్ణనే అన్యదోషేణ తదన్యస్య దోషోత్పత్తివర్ణనే అన్యగుణే
న తదన్యస్య దోషోత్పత్తివర్ణనే అన్యదోషేణ తదన్యస్య గు
ణోత్పత్తివర్ణనేచ చతుర్విధ ఉల్లాసస్స్యాదితి తన్క్రమేణోదాహర
తి ॥ అపీతి ॥ ఇయం సాధ్వీ పతివ్రతా స్నాత్వా మత్ప్రవా
హే స్నానం కృత్వా పావయేదితి స్నానేన మాం పవిత్రాం
కుర్యాదితి జాహ్నవీగంగానదీఇచ్ఛతి.జగత్పావన్యాః గంగాయా అపిప
తివ్రతామహిమగుణేన పావనీకరణాత్తదీయస్నానాత్పావనత్వం గు
ణో వర్ణితఇతిభవతి ప్రథమోల్లాసః ॥౧౩౯॥ ద్వితీయం శ్లోకేనో
దాహరతి ॥ కాఠిన్యమితి ॥ త్వద్ధాటీషు అరివనోషితాః పాదచారేణ ప
లాయమానాశ్శత్రుస్త్రియః కుచయోస్స్రష్టుం యత్కాఠిన్యం తత్పాద
పద్మయోస్స్వకీయమృదుచరణయోర్వాంఛన్త్యః చరణయోరేవ కాఠి
న్యం స్యాచ్చేజ్జీవేమేతీచ్ఛన్త్యస్సత్యః విశ్వస్రష్టారం బ్రహ్మాణం నిన్ద
న్తి. అయంవిధిః కుచయోః కాఠిన్యమస్పృష్ట్వా పాదయోరేవ తత్సృజే
ద్యది తర్హ్యస్మిన్పాదసంచారసమయే బహూపకారీ స్యాత్. తథానని
ర్మితవానతస్తం ధిగితి నిందాం కుర్వన్తీత్యర్థః. అత్ర ధాటీషు వన
భూమౌ పలాయమానానామరిస్త్రీణాం ధావనవిరోధిచరణమార్దవదో
షేణ తయోః కాఠిన్యమస్పృష్ట్వా వ్యర్థం కుచయోరేవ సృష్టవతో విధే

ప్రిస్థాగం తద్భాప్య పరితోషితః ॥ ౧౩౧ ॥ తదభాగ్యం ధనస్యైవ య
న్నాశ్రయతి సజ్జనం । లాభోయమేవభూపాలసేవకానాం నచేద్వధః ॥
తాభ్యాం తౌ యదినస్యాతా మవజ్ఞాలంకృతిస్తు సా । స్వల్పమేవాంబుల

గుణదోషౌ వర్ణితావితి ద్వితీయోల్లాసః ॥ ౧౩౧ ॥ తృతీయముదాహ
రతి ॥ తదితి ॥ ధనం సికృష్టమాశ్రయతి సజ్జనంతు నాశ్రయతీతి యత్త
ద్ధనస్యైవాభాగ్యం సజ్జనస్యతు నకోపి దోషఇతిభావః అత్ర సజ్జన
గుణేన తదనాశ్రయణం ధనస్య దోషత్వేన వర్ణితమితి భవత్యన్యగు
ణేన అన్యదోషప్రాప్తిరూపఉల్లాసః ॥ చతుర్థముదాహరతి ॥లాభ ఇతి॥
క్షత్రం హి తాదరణతత్పరాణాం సేవకానాం రాజ్ఞా నకించిదపి దీయ
తే చేత్తస్య ధనమితి కేనచిత్పృష్టేసతి కస్యచిదిదముత్తరం. హేసఖె
భూపాలసేవకానాం-రాజభృత్యానాం వధోనచేత్తత్కృతహింసానా
భూద్యది అయమహింసనరూపఏవ లాభః ఇతరలాభోమాస్త్వితిభావః
అత్ర రాజకార్యహానౌ సేవకానాంవధంవినా పాపైస్సహ విసర్గ
మనం గుణత్వేన వర్ణితమితి భవతి దోషేణ గుణవర్ణనరూపఉల్లా
సః ॥ ౧౩౨ ॥ —— ॥ అథావజ్ఞా. సాద్వివిధా. అన్యగుణేనాన్యగుణా
భావవర్ణనరూపా అన్యదోషేణాన్యదోషాభావవర్ణనరూపా చేతి॥ ద్వివి
ధామపి తాంలక్షయతి ॥ తాభ్యామితి ॥ తాభ్యాం ,గుణదోషాభ్యాం
తౌ గుణదోషౌ నస్యాతాం యది సా అవజ్ఞాలంకృతిః మతాఇష్టా· అ
న్యగుణేన అన్యగుణాభావః అన్యదోషేణాన్యదోషాభావశ్చ వర్ణ్యతే.
యది సదా ద్వివిధావజ్ఞేత్యర్థః. ఆద్యాముదాహరతి ॥ స్వల్పమితి ॥పృ
ష్ఠోనామప్రియస్యపరిచ్ఛేదకో దారుపాత్రవిశేషః. ససాగరం ప్రాప్యా
పి స్వల్పమేవ అంబు లభతే ప్రాప్నోతి. బహుజలపూర్ణార్ణవప్రవే
శేసత్యపి ప్రస్థస్య స్వపరిమితజలమాత్రలాభః. నతు బహుళజలలా
భఇతి సముద్రస్యర్ధ్యా తత్ప్రవిష్టప్రస్థస్య వృద్ధ్యలాభవర్ణనాదన్యగుణే

భతే ప్రస్థః ప్రాప్యాపి సాగరమ్ । మీలన్తి యది పద్మాని కా హానిరమృత
ద్యుతేః ॥ ౧౩౩॥—దోషస్యాభ్యర్థనానుజ్ఞా తత్రైవ గుణదర్శనాత్ ।
విపదస్సంతు నశ్శశ్వ ద్యాసు సంకీర్త్యతే హరిః ॥ ౧౩౪ ॥ — ॥ లేశ
స్స్యాద్దోషగుణయోర్గుణదోషత్వకల్పనమ్ ॥ * ॥ అఖిలేషు విహంగేషు

నాన్యగుణాలాభవర్ణనరూపావజ్ఞా ॥ ద్వితీయముదాహరతి ॥ మీలన్తీ
తి ॥ పద్మాని మీలంతి యది ముకుళంతి చెత్ అమృతద్యుతేశ్చంద్రస్య కా
హానిః సకలజనానందకరే సుధాకరేభ్యుదితే సతి సకలజనానన్ద
దర్శనాన్ముఖవికాసో భవతి ఏవం సతి కమలానామేవ ముకుళీభావశ్చే
త్తావతా చంద్రస్య కా నిందేత్యర్థః అత్ర కమలముకుళీభావదోషే
ణ చంద్రస్య తదప్రాప్తివర్ణనాదన్యదోషేణాన్యదోషాభావవర్ణనరూ
పాద్వితీయా ॥ ౧౩౩ ॥ — ॥ అథానుజ్ఞాంలక్షయతి ॥ దోషస్యేతి ॥
తత్రైవ దోషస్థలఏవ గుణదర్శనాద్ధేతోః దోషస్యాభ్యర్థనాయాజ్ఞా అ
నుజ్ఞేత్యుచ్యతే । ఉదాహరతి ॥ విపద ఇతి ॥ నోస్మాకం విపద ఆపదశ్శశ్వ
త్సదా సంతు భవంతు. యాసు విపత్సు హరిస్సంకీర్త్యతే. సమ్పన్నా
స్తు ధనమదాంధత్వాత్కదాచిదపి హరిం నస్మరన్తి. ఆపన్నాస్తు త్రద
క్షకం హరిం సంస్మరంతీతి హరిసంకీర్తన రూపరక్షణగుణదర్శనాదని
ష్టాపి విపత్ప్రార్థ్యతేతి భవత్యనుజ్ఞా ఇదంతు వీతరాగాణాం వచనం
— ॥ లేశం లక్షయతి ॥ లేశఇతి ॥ దోషగుణయోః క్రమేణగుణదోష
త్వకల్పనం లేశస్స్యాత్ అనుకూలత్వాద్దోషస్యాపిగుణత్వం ప్రతికూలత్వా
ద్గుణస్యాపి దోషత్వం యత్రకల్ప్యతె తత్ర ద్వివిధో లేశఇత్యర్థః. క్రమే
ణద్వావపి పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాముదాహరతి ॥ అఖిలేష్వితి ॥ రాజబ
హుమానలాభేన చిరకాలం రాజధాన్యాం విదుషి పుత్రే నివసతి సతి త
ద్దర్శనోత్సుకస్య స్వగృహస్థస్య పితుర ప్రస్తుతప్రశంసారూపమిదం
వచనం హేశుక అఖిలెషు సర్వేషు విహంగేషు పక్షిషు త్వదన్యసర్వ
మూకపక్షిషు స్వచ్ఛందచారిషు యథేచ్ఛం చరత్సు సత్సు తె తవపం

హంతస్స్వచ్ఛందచారిషు । శుకపంజరబంధస్తే మధురాణాం గిరాం ఫలమ్ ॥ ౧౩౬ ॥ — ॥ సూచ్యార్థసూచనం ముద్రా ప్రకృతార్థపరైః పదైః । నితంబగుర్వీ తరుణీ దృగ్యుగ్మవిపులా చ సా ॥ ౧౩౭ ॥ — ॥ క్రమికాప్రకృతార్థానాం న్యాసం రత్నావళిం విదుః । చతురాస్యః పతి

జరబంధః నిరోధనమితి యత్ తన్మధురాణాం శ్రావ్యాణాం గిరాం వాచాంఫలం. హే పుత్ర త్వదన్యేష్వపండితజనేషు సర్వేషు స్వగృహేషు సుఖం తిష్ఠత్సు తవాయం రాజధాన్యాం చిరకాలవాసః త్వదీయపాండిత్యమూలక ఇతి త్వత్పాండిత్యమేవ ప్రతికూలమభూదితి వక్తవ్యే తత్ప్రత్యాయనాయ తత్సరూపశుకవృత్తాంతో వర్ణితః. అత్ర ప్రథమార్ధే సర్వవిహంగేషు దోషభూతమవాగ్మిత్వం స్వచ్ఛందచారహేతుత్వాద్గుణత్వేన వర్ణితం. ఉత్తరార్ధే తు శుకవాగ్మిత్వం గుణభూతం బంధనహేతుత్వాద్దోషత్వేనవర్ణితమితి భవతి ద్వివిధో లేశః ॥ — ॥ ముద్రాంలక్షయతి ॥ సూచ్యార్థేతి ॥ సూచ్యార్థస్య-సూచనీయస్య, వస్తునః ప్రకృతార్థపరైః ప్రకృతార్థప్రతిపాదనాయ ప్రయుక్తైః పదైరేవ సూచనం ముద్రేత్యుచ్యతే. ప్రకృతార్థప్రతిపాదకైరేవ పదైః ప్రకృతస్య సూచ్యస్య యత్ర సూచనంవర్ణ్యతే. తత్ర ముద్రాఖ్యోలంకారః ॥ ఉదాహరతి ॥ నితంబగుర్వీతి ॥ సా ప్రకృతా నాయికా నితంబగుర్వీ స్థూలనితంబేత్యర్థః. తథా తరుణీ-యువతిః, దృగ్యుగ్మే-లోచనయుగళే, విపులా-విశాలాక్షీయుగళేత్యర్థః. అత్ర నాయికాసంపత్తిప్రతిపాదనపరేవచనే లోచనవైపుల్యప్రతిపాదనపరేణ దృగ్యుగ్మవిపులేతి పదేన ఏతద్వృత్తస్య యుగ్మవిపులా నామధేయమితి ప్రకృతసూచ్యవృత్తనామాపి సూచితం భవతి ముద్రా ॥ ౧౩౭ ॥— రత్నావళింలక్షయతి ॥ క్రమికేతి ॥ క్రమికాః లోకప్రసిద్ధపౌర్వాపర్యయుక్తాః యే అప్రకృతార్థాః తేషాం న్యాసం క్రమేణైవ నివేశనం రత్నావళిం రత్నావళినామకమలంకారం విదుః-అమునస్త్రిష్ఠ-షణాఃయ

ర్లక్ష్మీశస్సర్వజ్ఞస్త్వంమహీపతే ॥ ౧౩౮ ॥ —— ॥ తద్గుణస్స్వగుణత్యాగాదన్యదీయగుణగ్రహః । పద్మరాగాయతేనాసా మౌక్తికంతేఽధరత్విషా ॥ ౧౩౯ ॥ —— ॥ పునస్స్వగుణసంప్రాప్తిః పూర్వరూపముదాహృతమ్ । హారకంఠాంశులిప్తోఽపి శేషస్త్వద్యశసాసితః ॥ ౧౪౦ ॥

త్ర ప్రకృతస్య ప్రసిద్ధాప్రకృత బ్రహ్మాదితాదాత్మ్యప్రత్యాయనాయ ప్రకృతార్థప్రతిపాదన సమర్థైః ప్రసిద్ధ క్రమమవిసృజ్యైవ అప్రకృతార్థో నిర్దిశ్యతే తత్ర రత్నావళిరితి ॥ ఉదాహరతి ॥ చతురాస్యఇతి ॥ హేమహీపతే త్వం చతురాస్యః బ్రహ్మాచారువదనశ్చ - తథాలక్ష్మ్యాః పతిః విష్ణుః రాజ్యలక్ష్మీశ్వరశ్చ తథా సర్వజ్ఞః శివః అశేషవిశేషజ్ఞశ్చ అత్ర బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాఇతి ప్రసిద్ధసహవాదానాం వాచకైః పదైః ప్రసిద్ధపాఠక్రమేణైవ ప్రకృతస్యరాజ్ఞః ప్రతిపాదనాద్రత్నావళిః - అత్ర రాజ్ఞః ప్రసిద్ధబ్రహ్మాదితాదాత్మ్యంచ ప్రతీయతే ॥ ౧౩౮ ॥ —— ॥ తద్గుణంలక్షయతి ॥ తద్గుణఇతి ॥ స్వగుణత్యాగాదన్యదీయ గుణస్యగ్రహః స్వీకారః తద్గుణఇత్యుచ్యతే ॥ఉదాహరతి॥ పద్మరాగాయతఇతి॥ హేసఖి తే నాసామౌక్తికం నాసికాభూషణముక్తామణిః అధరత్విషాఽధరకాన్త్యా పద్మరాగాయతే పద్మరాగమణిరివాచరతి అత్ర నాసామౌక్తికస్య స్వధావళ్యత్యాగేన అన్యాధరరక్తతాస్వీకారవర్ణనాద్భవతి తద్గుణః ॥ ౧౩౯ ॥ —— ॥ అథ పూర్వరూపం తచ్చద్వివిధం పునః స్వగుణప్రాప్తిరూపం వికారేసతి పూర్వావస్థానురూపంచేతి॥ తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ పునరితి ॥ పునస్స్వగుణస్య సంప్రాప్తి స్వీకారః పూర్వరూపమిత్యుచ్యతే స్వగుణత్యాగేన అన్యగుణస్వీకారే సతి కారణేచ్ఛేదితోఽపి పునస్స్వకీయగుణమేవ ప్రాప్నుయాద్యదితదా పూర్వరూపం నామాలంకారఇతి నిష్కర్షః ॥ఉదాహరతి॥హారేతి॥ హేరామచంద్ర శేషానన్తః హారకంఠాంశుభిః శివగళశోభాభిః లిప్తః రంజితోఽపి శ్యామీకృతోఽపి త్వద్యశసాసితః ॥ అభూదితి శేషః ॥ కీర్తిధావళ్యేన గరళనైల్యం

పూర్వావస్థానువృత్తిశ్చ వికృతే సతి వస్తుని । దీపే నిర్వాపితే ప్యాసీ
త్కాంచీరత్నైర్మహా న్మహః ॥౧౭౧॥ — ॥ సంగితాన్యగుణానంగీ
కారమాహురతద్గుణం । చిరం రాగిణి మచ్చిత్తే నిహితాపి న రజ్యసి ॥౧౭౨
ప్రాక్సిద్ధస్వగుణోత్కర్షోఽనుగుణః పరసన్నిధేః । నీలోత్పలాని దధతే

విహాయ పునః స్వకీయమేవ ధావళ్యం ప్రాప్తవానిత్యర్థః అత్ర శేషస్యధా
వళ్యాత్ పూర్వక విషనైల్యస్వీకారే సతి రాజకీర్త్యా పునః స్వధావళ్య
వర్ణనాత్పూర్వరూపకమ్ ॥ ౧౭౦ ॥ ద్వితీయంలక్షయతి ॥ పూర్వేతి ॥ వ
స్తుని వికృతే ప్రకారయుక్తే సత్యపి పూర్వావస్థాయాః ప్రాగవస్థాయాశ్చ
అనువృత్తిరనువృత్తిరితి ద్వితీయః సాచ పూర్వరూపమిత్యుచ్యతే
॥ ఉదాహరతి ॥ దీపఇతి ॥ దీపే నిర్వాపితే సత్యపి కయాచిన్ముగ్ధయేతి
శేషః కాంచీరత్నైః రశనామేఖలాఖచితమణిభిః మహాన్ దీప్తవాదప్యుత్కృ
ష్టం మహః కాన్తిరాసీత్ - ఆవిరభూదిత్యర్థః కయాచిన్ముగ్ధయా లజ్జావశా
ద్రతికాలే దీపే నిష్ప్రేకృతే సత్యపి కాంచీరత్నైరేవ పూర్వావస్థాపరప్రకా
శకత్వ లక్షణానివృత్తిరహితాభూదితి వర్ణనాద్భవతి పూర్వరూపభే
దః ॥ ౧౭౧ ॥ — ॥ అతద్గుణంలక్షయతి ॥ సంగతేతి ॥ సంగతిః స్వ
సంయుక్తిః యేనాన్యపదార్థస్తస్య యోగుణస్తస్యానంగీకారః అస్వీకర
ణమతద్గుణాఖ్యమలంకారమాహుః స్వసంయుక్తాన్య నిష్ఠగుణస్య స్వ
స్మింత్సంక్రమణయోగ్యస్యాపి యత్రా సంక్రమణం వర్ణ్యతే తత్రాతద్గు
ణ ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ చిరమితి ॥ స్నేహ్యంత మపినాయక
ముపేత్య కుపితాం నాయికాముద్దిశ్య నాయకవచనమిదం హేనాయి
కే రాగిణి త్వద్విషయక ప్రేమయుక్తే అరుణేచ మచ్చిత్తే చిరంచిరకా
లం నిహితాస్థాపితాపిత్వం నరజ్యసి అనురక్తాలోహితాచ నభవసి చి
రమనుసరంతమపిమాం కిమితినానుగృహ్ణాసీతి తాత్పర్యం అత్ర రక్తే
మనసిస్థితాయాం నాయికాయాం స్వసంయుక్తమనో నిష్ఠరాగాసంక్ర
మణోక్తిరతద్గుణః ॥ ౧౭౨ ॥ — ॥ అనుగుణంలక్షయతి ॥ ప్రాగితి ॥

కటాక్షైరతినీలతామ్ ॥ ౧౪౩ ॥ — ॥ మీలితంయదిసాదృశ్యాద్భేద ఏవ నదృశ్యతే । రసో నాలక్షిలాక్షాయా శ్చరణే సహజారుణే ॥ ౧౪౪ ॥ (మల్లికామాలభారిణ్యః సర్వాంగీణార్ద్రచందనాః । క్షౌమవత్యో నలక్ష్యంతే జ్యోత్స్నాయామభిసారికాః ॥ ౧౪౫) ॥ — ॥ సామాన్యం యదిసాదృశ్యా ద్విశేషో నోపలక్ష్యతే । పద్మాకరంప్రవిష్టానాం ముఖం

ప్రసిద్ధః గుణవత్సన్నిధానాత్స్వస్థానం స్థితో యో గుణః తస్య పరసన్నిధేః గుణవదన్యసన్నిధానాద్యో గుణోత్కర్షో గుణాతిశయః సోనుగుణ ఇత్యుచ్యతే ॥ ఉదాహరతి ॥ నీలోత్పలానీతి ॥ నీలోత్పలాని నాయికాకర్ణాంతగతేందీవరాణి కటాక్షైః నాయికాకటాక్షవీక్షణైః అతినీలతాంపూర్వాదభ్యధికనైల్యాందధతే బిభ్రతి అత్ర స్వతో నీలానామప్యుత్పలానాం కటాక్షపరిసారేణాతినైల్యవర్ణనాద్భవత్యనుగుణాలంకారః ॥ ౧౪౩ ॥ మీలితంలక్షయతి ॥ మీలితమితి ॥ సాదృశ్యాద్గుణాదినా స్వస్యాన్యసదృశత్వాద్భేదః ఉభయోర్వైలక్షణ్యం నలక్ష్యతే యది తదా మీలితమిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ రసఇతి ॥ సహజారుణే స్వభావరక్తే చరణే నాయికాపదే లాక్షాయా యావకస్య రసో నాలక్షి చరణాపేక్షయా వ్యక్త్యంతరత్వేన నాలక్ష్యతేత్యర్థః ॥ అత్ర చరణాలక్తకరసయోరారుణ్యగుణసామ్యాద్భేదానధ్యవసాయ ఇతి భవతి మీలితం ॥ ౧౪౪ (ద్వితీయోదాహరణందర్శయతి ॥ మల్లికేతి ॥ అత్ర చంద్రికాభిసారికాణాం ధవళిమగుణసామ్యాద్భేదానధ్యవసాయ ఇతి లక్షణసంగతిః ॥ ౧౪౫) ॥ సామాన్యంలక్షయతి ॥ సామాన్యమితి ॥ సాదృశ్యాత్సాధర్మ్యాత్ కాంత్యాదిశేషః విశేషః ఉపమానోపమేయయోః పరస్పరవ్యావర్తకధర్మః నోపలభ్యతే నావధార్యతే యది తర్హి సామాన్యమిత్యుచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ పద్మాకరంప్రవిష్టానాం సరోమధ్యగతానాం సుభ్రువాం సుందరీణాం ముఖం జాతావేకవచనం ముఖానీత్యర్థః నాలక్షి నావధారితం ॥ సరః ప్రవిష్టస్త్రీముఖానామత్యంత సాదృశ్యేన వ్యావర్తకధర్మాను

వాలక్షీసఖప్రియాసు ||౧౪౮|| — || భేదవైశేష్యయోః స్ఫూర్తావు-
న్మీలితవిశేషకౌ || హిమాద్రిం త్వద్యశోమగ్నం సురాః శైత్యేన జానతే||*||
లక్షితాన్యుదితే చన్ద్రే పద్మాని చ ముఖాని చ ||౧౪౯|| — || కించిదా-
కూతసహితం స్యాద్గూఢోత్తరముత్తరమ్ | యత్రాసౌ వేతసఃపాంథత

వలంభాద్భవతి నామహాన్యమ ||౧౪౮|| —|| అథోన్మీలితవిశేషకౌ వే-
కాధికేనలక్షయతి ||భేదేతి|| భేదవైశేష్యయోర్భిన్నత్వవిశేషధర్మయోః
స్ఫూర్తౌ ప్రకాశనే సతి క్రమేణోన్మీలితవిశేషకాఖ్యావలంకారౌ భవ-
త ఇత్యర్థః ద్వయోస్సాదృశ్యేన భేదే తిరోహితే సతి దైవాత్కార-
ణాంతరాద్వ్యతిరేకోపలంభస్తత్రోన్మీలితం భిన్నత్వేన గృహీతయోరపి
విశేషాస్ఫూర్తౌ సత్యాం దైవాద్విశేషధర్మగ్రహణాదిదమేవ ముఖమి-
త్యాదిర్వివేకో భవతి చేత్తత్ర విశేషక ఇతి నిష్కర్షః || తత్రాద్యము-
దాహరతి || హిమాద్రిమితి || హే శ్రీరామచంద్ర సురా దేవాస్త్వ-
ద్యశోమగ్నం భవత్కీర్త్యంతరితం సాదృశ్యాత్తదేకతాపన్నమిత్య-
ర్థః. హిమాద్రిం శీతేన శైత్యగుణేన జానతే తయోర్భేదం నిశ్చి-
న్వంతీత్యర్థః అత్ర యశసా అభిన్నస్య హిమాద్రేః శైత్యధర్మేణ భిన్న-
త్వేన స్ఫురణాదున్మీలితమ్ || విశేషకముదాహరతి || లక్షితానీతి || చం-
ద్రే ఉదితే సతి పద్మాని ముఖాని చ ఇమాని పద్మాని ఇమాని స్త్రీముఖానీతి వివి-
చ్య గృహీతానీత్యర్థః ముఖానాం పద్మానాం విశేషాస్ఫూర్తౌ సత్యాం
చంద్రోదయకృతముకుళనేన ఇమాని పద్మాని చంద్రోదయేపి వికాస-
యుక్తత్వాదిమాని స్త్రీముఖానీతి వివిచ్య గృహీతానీతి కారణాత్ వి-
శేషకః ||౧౪౯|| — || గూఢోత్తరం లక్షయతి || కించిదితి || కించిదా-
కూతేన ఆశయేన సహితం చమత్కృతం యదుత్తరం తద్గూఢోత్తరం
స్యాదిత్యర్థః. కేనచిత్కించిద్విషయక ప్రశ్నే కృతే సతి తత్ర కేనచి-
త్సాభిప్రాయగర్భముత్తరం దీయతే చేత్తద్గూఢోత్తరం స్యాదిత్యర్థః. ఉదా-
హరతి || యత్రేతి || అస్యాస్సరితః కుత్రనాతరణమార్గ ఇతి పృచ్ఛం-

త్రేయం సుతరా నదీ ॥ ౧౪౮ ॥ —— ॥ ప్రశ్నోత్తరాంతరాభిన్న ముత్తరం చిత్రముత్తరమ్ । కేదారపోషణరతాః కే ఖేటాః కిం చలం వయః ॥ ౧౪౯

తం పాంథముద్దిశ్య తత్సంగమే సాభిలాషాయాః కస్యాశ్చిదిదముత్తరం "హే పాంథ అసావదూరే పరిదృశ్యమానః వేతసో వంజుళకుంజః యత్ర యస్మిన్ దేశే వర్తతే తత్ర దేశే ఇయం పురోవర్తినీ సరిత్ నదీ సుతరా సుఖేన తరితుం శక్యా. తం దేశం గచ్ఛ. జనసమ్మర్దరహితే ఏతన్నికుంజే ఆవయోర్యథేచ్ఛం విహారో భవిష్యతీతి తస్యా ఆకూతమితి స్వాకూతగర్భముత్తరం తత్ప్రష్టయా తయా తస్యై దత్తమితి భవతి గూఢోత్తరం ॥ ౧౪౮ ॥ —— అథ చిత్రోత్తరం ॥ తద్ద్వివిధమ్ ॥ ప్రశ్నాభిన్నోత్తరముత్తరాంతరాభిన్నోత్తరం చేతి. ఉభయమప్యేకార్ధేన లక్షయతి ॥ ప్రశ్నోత్తరేతి ॥ ప్రశ్నోత్తరాంతరాభిన్నం-ప్రశ్నాభిన్నముత్తరాంతరాభిన్నం చ యదుత్తరం తచ్చిత్రోత్తరమిత్యర్థః. కేనచిత్కించిద్విషయకప్రశ్నే కృతే సత్యన్యేన చతురజనేన తత్ప్రశ్నవాక్యమేవోత్తరత్వేన దత్తం చేత్ప్రశ్నాభిన్నోత్తరమిత్యర్థః. కేనచిదర్థద్వయవిషయకప్రశ్నే కృతే సతి తస్యోత్తరద్వయే వాచ్యేఽన్యేన నిపుణజనేనవిమేకోత్తరముత్తరాన్తరాభిన్నత్వేన దత్తం చేత్ప్రశ్నద్వయస్యాప్యేకమేవ సమర్థకముత్తరం దత్తం యది తదుత్తరాంతరాభిన్నోత్తరమిత్యుచ్యత ఇత్యర్థః. ఉభయమపి క్రమేణైకార్థేనోదాహరతి ॥ కేదారేతి ॥ దారపోషణరతాః-భార్యాపోషణాసక్తాః, కేవాస్యుః ఉత్తరే తు కేదారపోషణరతా ఇత్యఖండమేవ పదమ్. కేదారాణాం-వ్రీహ్యాద్యుత్పాదకక్షేత్రాణాం, పోషణే-వర్ధనే, యే రతాః-ఆసక్తాః, కృషిజీవనా ఇత్యర్థః. తఏవ దారపోషణరతా ఇత్యుత్తరవాక్యార్థః. కృషితో నాస్తి దుర్భిక్షమితి న్యాయేన తేషామేవ కుటుంబరక్షణశక్తిరిత్యర్థః. అత్ర కేదారపోషణరతా ఇతి ప్రశ్నస్యైవోత్తరత్వాత్ప్రశ్నాభిన్నోత్తరనామకం చిత్రోత్తరం. ద్వితీయముదాహరతి ॥ కేఖటా ఇతి ॥ ఖే-గగనే,

— ॥ సూక్ష్మం పరాశయాభిజ్ఞేతరసాకూతచేష్టితం । మయి పశ్యతి సా

అటన్తి-సంచరంతీతి ఖేటాః గగనసంచారిణః కే వా భవేయుః. తథా చ
లం చంచలమస్థిరమిత్యర్థః. కిం వా భవేదితి ప్రశ్నద్వయం తస్య భేదే
నోత్తరస్యాపేక్షాయామన్యస్యాప్యుత్తరాంతరమనుక్త్వా చాతుర్యేణ తదభిన్న
మేకమేవోత్తరం ప్రాహేతి చతురః వయ ఇతి. ఇయం విభక్తిశ్లేషేణ
ప్రశ్నద్వయస్యాప్యుత్తరమ్. తత్ర ప్రథమం బహువచనమికారా
న్తం చ వయ ఇత్యేతత్పదం కే ఖేటా ఇత్యస్యోత్తరం గగనసంచారిణః కే
వా భవేయురితి ప్రశ్నే కృతే సతి వయః పక్షిణ ఏవ తాదృశ ఇతి తదర్థః.
కిం చలమిత్యస్య తు సకారాంతం ప్రథమైకవచనాంతం చ. వయ ఇతి ప
దముత్తరం అస్థిరం కిం భవేదితి ప్రశ్నే వయో బాల్యాదికమేవ తాదృ
శమితి తదర్థః. అత్ర వయ ఇత్యేకమేవ పదం కే ఖేటాః కిం చలమితి
ప్రశ్నద్వయస్యోత్తరమభూదితీదముత్తరాంతరాభిన్నోత్తరనామకం చి
త్రోత్తరం ఏతముదాహరణాంతరాణి విదగ్ధముఖమండనే ద్రష్టవ్యాని॥

— ॥ సూక్ష్మం లక్షయతి ॥ సూక్ష్మమితి ॥ పరాశయాభిజ్ఞః అన్యాభిప్రా
యవేదీ ఇతరో యస్తస్య సాకూతచేష్టితం సాభిప్రాయచేష్టావిశేషస్సూ
క్ష్మమిత్యుచ్యతే. కేనచిచ్చతురజనేన లోచనాదిచేష్టయైవ స్వాభీష్టప్రా
ర్థనే కృతే సతి తదభిప్రాయవేదినః కస్యచిజ్జనస్య తదుచితస్వాభిప్రాయ
సూచకచేష్టావిశేషస్సూక్ష్మాఖ్యోఽలంకార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి॥
మయీతి ॥ సంకేతకాలజ్ఞానేచ్ఛయా త్వయి గతే సతి తయా నాయిక
యా కిమాచరితమితి కయాచిత్సఖ్యా పృష్టస్య కస్యచిదేవం వచనం. మ
యి పశ్యతి సాభిప్రాయం విలోకయతి సతి సా నాయికా సీమంతమణిం
స్వీయకేశబద్ధభూషణరత్నం కేశైరావృణోదాచ్ఛాదితవతీ ఆవయో
స్సంకేతకాలః క ఇత్యాశయేన తత్పరిజ్ఞానార్థం మయి సాకూతం పశ్య
తి సతి సా మదాశయం జ్ఞాత్వా సూర్యాస్తమయానంతరమంధకారోద
యే సతి ఆవయోస్సంకేతకాల ఇత్యభిప్రాయసూచకం స్వకీయకేశైస్సీ

కైశ్చైస్సమంతమణిమావృణోత్ ॥ ౧౫౦ ॥ — ॥ పిహితం పరవృత్తాన్తజ్ఞాతుస్సాకూతచేష్టితం । ప్రియే గృహాగతే ప్రాతః కాన్తాతల్పమకల్పయత్ ॥ ౧౫౧ ॥ వ్యాజోక్తిరన్యహేతూక్త్యా యదాకారస్య గోపనమ్ । సఖి పశ్య గృహారామపరాగైరస్మి ధూసరా ॥ ౧౫౨ ॥ — ॥

మంతమణిభిరోధానరూపం చేష్టావిశేషం కృతవతీత్యర్థః. అత్ర నాయికాభిప్రాయం జానత్యా నాయికయాస్సాకూతం కేశైర్మణ్యావరణం కృతమితిభవతి సూక్ష్మం ॥ ౧౫౦ ॥ — ॥ పిహితం లక్షయతి ॥ పిహితమితి ॥ పరవృత్తాంతజ్ఞాతుః-పరకీయవృత్తాంతజ్ఞస్య సాకూతచేష్టితం సాభిప్రాయచేష్టావిశేషః పిహితమిత్యుచ్యతే. పరవృత్తాంతం తదీయలక్షణైః జ్ఞాత్వా కంతతోనుష్ఠానేన స్వస్య తదభిజ్ఞతాస్తీత్యభిప్రాయగర్భః ఇతరజనచేష్టావిశేషః పిహితమిత్యుచ్యతే ॥ ఉదాహరతి ॥ ప్రియఇతి ॥ ప్రియే-కాంతే, ప్రాతః-ప్రాతఃకాలె, గృహాగతే-స్వగృహం ప్రత్యాగతేసతి కాన్తా తత్ప్రియాంతల్పం శయ్యాం అకల్పయత్. ఆస్తరణాదినా సజ్జీకృతవతీత్యర్థః. రాత్రౌ సపత్నీగృహే ఘుఘేష్టిఃహారేణ జాగరణంకృత్వా ప్రాతఃకాలే ప్రియే సాపరాధఇవ స్వకీయగృహంప్రత్యాగతేసతి తద్గతకుంకుమాదిచిహ్నైస్తదీయవృత్తాంతం జ్ఞాత్వా గాంభీర్యాత్కాంతతస్తమనుష్ఠాయైవ రాత్రౌ మత్సపత్నీగృహే జాగరణాచ్ఛ్రాంతోసి. అతోస్యాం శయ్యాయాం సుఖం శేష్వేత్యభిప్రాయేణేయం తల్పకల్పనచేష్టేతి భవతిపిహితం ॥ ౧౫౧ ॥ — ॥ వ్యాజోక్తింలక్షయతి ॥ వ్యాజోక్తిరితి ॥ అన్యహేతూక్త్యా హేత్వంతరకథనేన ఆకారగోపనం స్వీయవిలక్షణాకారనిగూహనమితి యత్సా వ్యాజోక్తిః యత్ర కేనచిన్నిపుణేన గోప్యహేతుకృతమాకారవైలక్షణ్యం హేత్వంతరకల్పనేన నిగూహ్యతే. తత్ర వ్యాజోక్తిరితి నిష్కర్షః. ఉదాహరతి ॥ సఖీతి ॥ చౌర్యకృతరతికాలె భూతలలుంఠనేన లగ్నధూళిధూసరితస్వాంగవికారః సఖ్యాహమపి జ్ఞేయఇతి హేత్వంతరకథనేన

గూఢోక్తిరన్యోద్దేశ్యా చేద్యదన్యం ప్రతి కథ్యతే । వృషాపేహి పరక్షేత్రా దాయాతి క్షేత్రపాలకః ॥ ౧౫౩ ॥ —॥ వివృతోక్తిశ్శ్లిష్టగుప్తం కవినా విష్కృతం యది । వృషాపేహి పరక్షేత్రాదితి వక్తి ససూచనమ్ ॥ ౧౫౪

తద్గోపనం కుర్వత్యాః కస్యాశ్చిదిదం వచనం. హే సఖి అహం గృహోద్యానపరాగైః గృహోద్యానపవనపుష్పరేణుభిః ధూసరా ధూసరవర్ణాఙ్కృతాస్మి మాం పశ్య. అత్ర చౌర్యకృతసురతహేతుకం స్వాఙ్గవైవర్ణ్యమారామవిహారికకాలీనపుష్పపరాగరూపహేత్వంతరకల్పనేనాచ్ఛాదితమితి భవతి వ్యాజోక్తిః ॥ ౧౫౨ ॥ గూఢోక్తిం లక్షయతి ॥ గూఢోక్తిరితి ॥ అన్యః ఉద్దేశ్యో యస్యాస్సా అన్యం ప్రతి వక్తవ్యేత్యర్థః. గీర్వాక్యం అన్యముద్దేశ్యం కంచిదప్రకృతం ప్రతి కథ్యత ఇతి యత్ సా గూఢోక్తిః యముద్దిశ్య కించిద్వస్తు వక్తవ్యం తద్గోప్యం పరైర్గ్రామ్యజ్ఞాయీతి తదేవ వాక్యం తదన్యమప్రకృతముద్దిశ్య శ్లేషభంగ్యా కథ్యతే చేత్సా గూఢోక్తిరితి నిష్కర్షః ॥ఉదాహరతి॥ వృషేతి ॥ కస్మింశ్చిత్కాముకే పరకళత్రముపభుంజానే సతి తత్పత్యురాగమనం దూరతో దృష్ట్వా హా. హే పిట త్వం పరకళత్రముత్సృజ్యాగచ్ఛ. తత్పతిరయమాయాతీతి సాక్షాదుక్త్యా తటస్థానాం ప్రకాశస్స్యాదితి మనసి కృత్వా తదన్యం పరక్షేత్రస్య భక్షకం సమీపస్థం కంచిద్వృషభముద్దిశ్య తత్రదహాస్యత్స్థలసమీపస్థాయా మాత్యా ఇయముక్తిః. హే వృష బలీవర్ద పరక్షేత్రాత్పరకీయసస్యభూమేః పరకళత్రాచ్చ త్వమపేహ్యపసర. కుతః క్షేత్రపాలకః సస్యభూమీశ్వరః కళత్రస్వామీ చ ఆయాత్యాగచ్ఛతి అత్ర శ్లేషభంగ్యా గూఢమిమమర్థం కాముకో జానీయాన్నాన్య ఇత్యాశయేన తం ప్రతి సాక్షాదనుక్త్వా తముద్దిశ్యైకమేవ వాక్యమిదం తటస్థవంచనార్థమన్యం ప్రతి కథితమితి భవతి గూఢోక్తిః ॥ ౧౫౩ ॥ — వివృతోక్తిం లక్షయతి ॥ వివృతోక్తిరితి ॥ శ్లిష్టగుప్తముక్తరీత్యా శ్లేషనిగూహితం వస్తు కవినా విష్కృతం స్పష్టీకృతం యది తదా వివృతోక్తిః ॥ఉదాహరతి॥ వృషేతి॥

— ॥ యుక్తిః పరాతిసన్ధానం క్రియయా మర్మగుప్తయే । త్వామాలి
ఖన్తీం దృష్ట్వాన్యాం ధనుః పౌష్పం కరేఽలిఖత్ ॥ ౧౫౫ ॥ — లోకప్రవాదా
నుకృతిర్లోకోక్తిరితి కథ్యతే । సహస్వ కతిచిన్మాసాన్మీలయిత్వా విలో

హే వృష త్వం పరక్షేత్రాదపేహి అపసర ఇతి ససూచనం కాముకస్య ప్ర
కాశనం యథా స్యాత్ తథా వక్తి వదతి, తద్భర్త్రాగమనాత్ప్రాగేవ త్వ
మపసరేతి తత్సహచరః కశ్చిత్తముద్దిశ్య హితముపదిశతీత్యర్థః. అత్ర
శ్లేషగుప్తార్థస్య కవినైవ సూచనమితి స్పష్టీకృతత్వాద్వివృతో
క్తిః ॥ ౧౫౪ ॥ — ॥ యుక్తిం లక్షయతి ॥ యుక్తిరితి ॥ మర్మగుప్తయే స్వర
హస్యగోపనాయ క్రియయా స్వమర్మచ్ఛాదకభ్రమసమ్పాదకక్రియా
వ్యాజేన పరాతిసన్ధానమనాప్తపురుషవఞ్చనం యుక్తిరిత్యుచ్యతే. వ్య
లీకమతిసన్ధానమిత్యమరః. అతిరహస్యే కర్మణి ప్రవృత్తేన కేనచి
త్స్వరహస్యప్రకాశభీరుణా మధ్యే కస్మిన్నప్యనాప్తే సమాగతే స్వమ
ర్మప్రకాశో మాభూదితి కయాచిత్క్రియయా తస్య భ్రాన్తిం సమ్పాద్య
యత్ర వఞ్చనం క్రియతే తత్ర యుక్తిరితి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥
త్వామితి ॥ విరహాతురాం-నాయికామపేక్షమాణం, నాయకముద్దిశ్య
సఖీవచనమిదం. హే నాయక త్వత్ప్రియా త్వామాలిఖన్తీ వినోదా
ర్థం త్వత్ప్రతినిధిం పటాదౌ లిఖన్తీ సతీ, అన్యాం సనాప్తాం కాంచిద్దృ
ష్ట్వా కరే పౌష్పం ధనుః మన్మథచాపమలిఖదిత్యనేన లేఖనేన హేతునా
ఇయం మన్మథం లిఖతీతి తస్యా భ్రాన్తిం నిష్పాద్య స్వకీయప్రియవిషయా
తికామనామాచ్ఛాదితవతీత్యర్థః. అత్ర రహస్యనిగూహనాయ పౌ
ష్పధనుర్నిర్మాణక్రియయా తటస్థాయాః వఞ్చనం కృతమితి భవతి యు
క్తిః ॥ ౧౫౫ ॥ — ॥ లోకోక్తిం లక్షయతి ॥ లోకేతి ॥ లోకప్రవా
దస్య లౌకికసంభాషణస్యానుకృతిరనుకరణం తదనుకరణాలాప ఇతి యా
వత్. సా లోకోక్తిరితి కథ్యత ఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ సహస్వేతి ॥
సుమారవర్తి భర్తృకాం తద్దర్శనోత్సుకాం నాయికాముద్దిశ్య కస్యా

చనే ॥ ౧౫౬ ॥ — ॥ ఛేకోక్తిర్యత్ర లోకోక్తిస్స్యాదర్థాంతరగర్భితా । భుజంగ ఏవ జానీతే భుజంగచరణం సఖే ॥ ౧౫౭ ॥ — ॥ వక్రోక్తిశ్శ్లేషకాకుభ్యామపరార్థప్రకల్పనమ్ । ముంచ మానం దినం ప్రాప్తం నేహ

శ్చిత్సఖ్యా ఇయముక్తిః. హేసఖి విలోచనే-నేత్రే, మీలయిత్వా నిమీల్య, కతిచిత్త్రిచతురాన్మాసాన్ సహస్వ తతస్తవ ప్రియః క్షేమేణాగమిష్యతీతి భావః. అత్ర మీలయిత్వా విలోచనే ఇతి లోకజనసంభాషణానుకరణాల్లోకోక్తిః ॥ ౧౫౬ ॥ — ॥ అథ ఛేకోక్తిం లక్షయతి ॥ ఛేకోక్తిరితి ॥ యత్ర లోకోక్తిరర్థాంతరగర్భితా స్యాత్తత్ర ఛేకోక్తిః. యత్ర లోకవాదానుకారివాక్యమేవ అర్థాంతరగర్భితాకారేణ ప్రయుజ్యతే. తత్ర ఛేకోక్తిరితి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ భుజంగ ఏవేతి ॥ కేనచిత్కస్యచిద్వృత్తాంతే పృష్టే సతి స్వయమజానన్నివ స్వసమీపవర్తినం కంచిన్నిర్దిశ్య అయమేవ తద్వృత్తాంతం జానాతీతి యస్సోపహాసం బ్రూతే. తస్యోక్తిరియం హే సఖే భుజంగ ఏవ-సర్ప ఏవ, భుజంగచరణం-సర్పపాదం, జానాతి-న కోప్యన్యస్తదేవం వేత్తి. అతోయమేవ ధనార్జనాదౌ తత్సహచారిత్వాత్తద్వృత్తాంతమపి జానాతీతి లోకప్రవాదాభిప్రాయేణ తు భుజంగశబ్దస్య విటవాచిత్వాత్స్వయం ద్వావపి విటావతస్తదీయవ్యభిచారాదిరహస్యం సర్వమప్యయమేవ వేత్తీత్యర్థాంతరగర్భితేయం లోకోక్తిర్భవతి ॥ ౧౫౭ ॥ — ॥ వక్రోక్తిం లక్షయతి ॥ వక్రోక్తిరితి ॥ శ్లేషేణ కాక్వా వా అపరార్థప్రకల్పనం వక్త్రభిప్రేతాదన్యార్థే వాక్యతాత్పర్యకల్పనం వక్రోక్తిః. కేనచిదృజుబుద్ధ్యైవ వాక్యే ప్రయుక్తే సతి కోపాదివశాదన్యేన తద్వచనస్యార్థాంతరం కల్పయిత్వా యత్ర వక్రభాషణం క్రియతే తత్ర వక్రోక్తిరితి నిష్కర్షః. ఆద్యాముదాహరతి ॥ ముంచేతి ॥ అన్యాసంగాదికృతకోపవశేన సురతసుఖపరాఙ్ముఖీం కాంచిన్నాయికాముద్దిశ్య కశ్చిన్నాయకః ప్రాహ ॥ ముంచేతి ॥ హే ప్రియే దినమహః ప్రాప్తంప్రా

నందీహారాన్తికే ॥ ౧౫౮ ॥ —॥ స్వభావోక్తిస్స్వభావస్య జాత్యాదిస్థస్య వర్ణనమ్ । కురంగైరుత్తరంగాక్షైః స్తబ్ధకర్ణైరుదీక్షితమ్ ॥ —॥ భావికం భూతభావ్యర్థసాక్షాత్కారస్య వర్ణనమ్ । అహం వి

భాతి సమయః ప్రాప్త ఇత్యర్థః. అతో మానం-కోపం, ముంచ-త్యజేత్యేవమృజుమతినా నాయకేన వాక్యే ప్రయుక్తే సతి కోపవశాన్నాయికాస్య వాక్యస్యాన్యార్థం ప్రకల్ప్య వక్రోక్త్యోత్తరమాహ ॥ నేతి ॥ హేశఠ ఇహ-మన్నికటే, నందీ-నందికేశ్వరః, నవిద్యతే. కింతు హరాన్తికే-శివసన్నిధౌ, వర్తతే. అతః ప్రాప్తం నందినం ముఞ్చేత్యేవం కథం కథ్యత ఇత్యర్థః. తథా చాన్య సంగపరవశేన త్వయోన్మత్తేన నైవం ప్రలపితవ్యమితి భావః. అత్ర కాలవిలమ్బహేతుం మానం విసృజేత్యర్థపరస్య నాయకవాక్యస్య శబ్దశ్లేషేణ ప్రాప్తం నందినం త్యజేత్యర్థాంతరకల్పనాద్భవత్యాద్యావక్రోక్తిః ఏవం ద్వితీయాప్యూహ్యా ॥ ౧౫౮ ॥ —॥ స్వభావోక్తిం లక్షయతి ॥ స్వభావోక్తిరితి ॥ జాత్యాదిస్థస్య కురంగత్వాది జాతౌ వర్తమానస్య అత్రాదిశబ్దేన క్రియాదిః గృహ్యతే. స్వభావస్య వర్ణనం యది తదా స్వభావోక్తిరిత్యుచ్యతే. యత్ర యథార్థవస్తువర్ణనం చారుయథాతథా క్రియతే. తత్ర స్వభావోక్తిర్నామాలంకార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ కురంగైరితి ॥ ఉత్తరంగాక్షైః ఉద్గతతరంగలోచనైరతిచంచలలోచనైరిత్యర్థః. స్తబ్ధకర్ణైరచాంచల్యం యథాతథోర్ధ్వప్రసారితకర్ణైరిత్యర్థః. కురంగైరుదీక్షితం దృష్టం వ్యాధాదిర్నా ఏవం దదృశురిత్యర్థః. అత్ర వ్యాధాదదర్శనకాలే చారుయథాతథా కురంగత్వజాతిస్వభావో వర్ణిత ఇతి భవతి స్వభావోక్తిః ॥ ౧౫౯ ॥ —॥ అథ భావికం లక్షయతి ॥ భావికమితి ॥ భూతభావ్యర్థసాక్షాత్కారస్య గతార్థస్య భవిష్యదర్థస్య చ యస్సాక్షాత్కారస్తస్య వర్ణనం యత్తద్భావికమిత్యుచ్యతే. యత్రాతీతానాగతే ప్రత్యక్షత్వేన వ్యవహా

లోకయోద్యాపి యుధ్యంతే తత్ర సురాసురాః ॥ ౧౬౦ ॥ — ॥ ఉదాత్త
మృద్ధిశ్చరితం శ్లాఘ్యం చాన్యోపలక్షణమ్ । సానౌ యత్రాభవద్యుద్ధం
తద్ధూర్జటికిరీటినోః ॥ ౧౬౧ ॥ — ॥ అత్యుక్తిరద్భుతాతథ్యశౌ
ర్యౌదార్యాదివర్ణనమ్ । త్వయి దాతరి రాజేన్ద్ర యాచకాః కల్పశా

శ్చర్యకరార్థవర్ణనాల్లక్ష్యతే. తత్ర ద్వివిధో భావికాలంకారఇతి నిష్కర్షః. తత్రాద్యముదాహరతి ॥ అహామితి ॥ సురాసురాః-దేవదానవాః, అత్ర ప్రదేశే యుధ్యంతే-యుద్ధంకుర్వన్తి. అహోద్యాపి విలోకయే. అతికస్యాపి కర్తుమశక్యత్వేన మహాశ్చర్యకరదేవదానవయుద్ధరూపార్థస్యాభావికానాం హృది భావనమిత్యాశయేన తత్ప్రత్యక్షత్వేన వర్ణితత్వాద్భావికాలంకారో భవత్యేవ. ఏవం ద్వితీయమప్యూహ్యమ్ ॥ ౧౬౦ ॥ — ॥ ....

అథోదాత్తంలక్షయతి॥ఉదాత్తమితి॥ శ్లాఘ్యం శ్లాఘార్హంబుద్ధిస్సమృద్ధిశ్చరితం వా కాకవద్దేవదత్తగృహమిత్యాదివదన్యోపలక్షణం సద్వర్ణ్యతే యది తదుదాత్తమిత్యుచ్యతే ॥ ఉదాహరతి ॥ సానావితి ॥ధూర్జటికిరీటినోశ్శివార్జునయోః యత్ర సానౌ యుద్ధమభవత్ తత్సానుమయా దృష్టమితికస్యచిదిదంవచనం అత్రశౌర్యాదిసమృద్ధి మచ్ఛివార్జునయుద్ధరూపచరితం సానురూపవాచ్యార్థస్య ఉపలక్షణం సద్వర్ణితమితి భవత్యుదాత్తాలఙ్కారః ॥ ౧౬౧ ॥ — ॥అత్యుక్తిం లక్షయతి ॥ అత్యుక్తిరితి । అద్భుతాతథ్యశౌర్యౌదార్యాదివర్ణన మాశ్చర్యకరమిథ్యాభూతశౌర్యౌదార్యాది గుణవర్ణనం యదితదాత్యుక్తిరిత్యుచ్యతే ॥ ఉదాహరతి ॥త్వయీతి ॥ హేరాజేంద్ర త్వయి దాతరి సకలాభీష్టప్రదే సతి యాచకాః అర్థినః కల్పశాఖిన స్సరతం వో౽భవన్ త్వద్దత్తాపరిమితధనాది పరిపూర్ణాస్సన్తః యాచకా అపిస్వార్థిభ్యో భీష్టానిదదురిత్యర్థః అత్ర రాజదానస్య యాచకాః కల్పశాఖిన ఇత్యుక్త్యా౽పరిమితత్వం ప్రతిపాదితమతోద్భుతత్వంమిథ్యాభూతత్వం

మూలం ॥ ౯౭ ॥ — ॥ నిరుక్తిర్యోగతో నామ్నా మన్యార్థత్వప్రకల్పనమ్ ।
ఈదృశైశ్చరితైర్జానే సత్యం దోషాకరో భవాన్ ॥ ౯౭ ॥ — ॥
ప్రతిషేధః ప్రసిద్ధస్య నిషేధస్యానువర్ణనమ్ । నద్యూతమేతత్కితవ
క్రీడనం నిశితైశ్శరైః ॥ ౯౮ ॥ — ॥ సిద్ధస్యైవ విధానం యత్తామా

తథాచాద్భుతమిథ్యాభూతిదాన గుణో వర్ణ్యత ఇతి భవత్యేత్యుక్త్యలఙ్కారః ॥ ౯౭ ॥ నిరుక్తింలక్షయతి ॥ నిరుక్తిరితి ॥ యోగతః అవయవశక్తివశాత్ నామ్నాం దోషాకరాది నామధేయానాం అన్యార్థత్వ ప్రకల్పనం యది తదా నిరుక్తిరిత్యుచ్యతే ॥ ఉదాహరతి ॥ ఈదృశైరితి ॥ చంద్రోపాలంభన పరం విరహిణ్యా వచనమిదం హే చంద్ర ఈదృశై రీదృగ్విధైశ్చరితై ర్నిర్నిమిత్తవిరహిణీపీడనాదిమచ్చరితైర్హేతుభిః భవాన్ సత్యం యాథార్థ్యం దోషాకరః దోషాణామాకర ఇతి యథార్థనామక ఇత్యహం జానే నిశ్చినోమి అత్ర దోషాం రాత్రిం కరోతీతి వ్యుత్పత్త్యా నిశాకరార్థకస్య దోషాకరశబ్దస్య దోషాణామాకర ఇతి వ్యుత్పత్తిబలేనాన్యార్థకల్పనాన్నిరుక్తిః ॥ ౯౭ ॥ — ॥ ప్రతిషేధం లక్షయతి ॥ ప్రతిషేధ ఇతి ॥ ప్రసిద్ధస్య విజ్ఞాతస్య నిషేధస్య అనువర్ణనమనుభాషణం ప్రతిషేధః యత్ర కథ్యమానో నిషేధః విజ్ఞాతత్వేన స్వతోనుపయోగాదర్థాంతర గర్భతయా చమత్కారకారీ భవతి తత్ప్రతిషేధాలఙ్కార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ నేతి ॥ యుద్ధరంగే సన్నద్ధం శకునిముద్దిశ్య సోపహాస వచనమిదం హే కితవ ధూర్త శకునే ఏతత్పురో దృశ్యమానం యుద్ధకర్మ ద్యూతం తు దేవనం న భవతి కింతు నిశితైస్తీక్ష్ణైః శరైః క్రీడనం విహారః అత్ర యుద్ధస్య ద్యూతత్వనిషేధో జ్ఞాత ఏవ తథాపి న జ్ఞాత ఇతి నిషేధః పునః కీర్త్యమానస్సన్ త్వం ద్యూతకర్మణ్యేవ ప్రాగల్భ్యం న తు యుద్ధరంగ ఇతి పరిహాసగర్భత్వేన చాకుతాహేతుర్భవతీతి భవత్ ప్రతిషేధాలఙ్కారః ఏతచ్ఛకితవపదేన స్పష్టీకృతమ్ ॥ ౯౮ ॥ విధిం లక్షయతి ॥ సిద్ధస్యేతి ॥ సిద్ధస్యైవ జ్ఞాత

హుర్విధ్యలంకృతిమ్ । పంచమోదంచనే కాలే కోకిలః కోకిలో భవేత్ ॥ ——॥ హేతోర్హేతుమతా సార్ధం వర్ణనం హేతురుచ్యతే । అసావుదేతి శీతాంశుర్మానభేదాయ సుభ్రువామ్ ॥ ౧౬౬ ॥ హేతుహేతుమతోరైక్యం హేతుం కేచిత్ప్రచక్షతే । లక్ష్మీవిలాసా విదుషాం కటాక్షా

స్యైవ విధానమితి యత్రాం విధ్యలంకృతిమాహుః కథయంతి యత్ర విజ్ఞాతస్యైవ వస్తునో విధిరనుపయుక్తస్సన్నర్థాంతర గర్భత్వేన చమత్కారహేతుర్భవతి తత్ర విధ్యలంకృతిరితి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి పంచమేతి - పంచమోదంచనే పంచమస్వరోత్పాదకే కాలే వసంతే కోకిలః పికః కోకిలో భవేత్ । తదానీమేవ కోకిల ఇతి వ్యపదేశార్హో భవేత్ నత్వితరకాలే తదా పంచమస్వరోత్పత్త్యభావాదితి భావః అత్ర కోకిలత్వే సిద్ధే తస్యైవ పునః కోకిలే విధానం నిరర్థకం సద్వసంత సమయే పంచమస్వరశాలితయా సర్వజన హృద్యో భవతీత్యర్థాంతరం గర్భీకరోతీతి భవతి విధిః ॥ ౧౬౫ ॥ —— ॥ హేతుం లక్షయతి ॥ హేతోరితి ॥ హేతోః కారణస్య హేతుమతా కార్యేణ వర్ణనం సంబంధ వర్ణనం యది తదా హేత్వలంకృతిరిత్యుచ్యతే ॥ ఉదాహరతి ॥ అసావితి ॥ అసౌ శీతాంశుశ్చంద్రః సుభ్రువాం స్త్రీణాం మానభేదాయ కోప శమనాయ ఉదేతి అత్ర విధూదయరూప హేతోర్మానభేదనరూప కార్యస్య చ సంబంధ వర్ణనాద్భవతి హేతుః ॥ ౧౬౬ ॥ అస్యైవ లక్షణాంతరమాహ ॥ హేత్వితి ॥ హేతుహేతుమతోః కారణకార్యయోరైక్యమభేదం కేచిత్కవయః హేతుం ప్రచక్షతే కథయంతి యత్ర కార్యావశ్యంభావతచ్ఛైఘ్ర్యాదిసూచనాయ హేతుకార్యయోరభేదో వర్ణ్యతే సాపి హేత్వలంకృతిరితి కేచిదాహురిత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ లక్ష్మీతి ॥ హే వేఙ్కటప్రభో వేఙ్కటాచలస్వామిన్ తవ కటాక్షాః విదుషాం పండితానాం సదాత్వత్పదకమలధ్యానవతామిత్యర్థః లక్ష్మీవిలాసాస్సంపత్సమృద్ధయో భవంతీత్యర్థః అత్ర భవత్కటాక్షమాత్రే

వేఙ్కటప్రభో ॥౧౬౭॥ ఇత్థం శతమలంకారాలక్షయిత్వానిదర్శితాః
ప్రాచామాధునికానాం చ మతాన్యాలోచ్య సర్వశః ॥ ౧౬౮ ॥ ***

శైవ జ్ఞానినాం సమృద్ధయో భవన్తీతి వక్తవ్యే కార్యశైఘ్ర్యాది సూచనాయ కటాక్షా ఏవ లక్ష్మీవిలాసా ఇత్యభేద వర్ణనాద్భవతి హేత్వలంకారః ॥ ౧౬౭ ॥ ఉక్తానలఙ్కారాన్ సంకలయ్య నిగమయతి ॥ ఇత్థమితి ॥ స్పష్టమ్ ॥ ౧౬౮ ॥ ********************

ఇతి శ్రీబుధరంజన్యాఖ్యవ్యాఖ్యానసహితః

శ్రీచన్ద్రాలోకస్సమాప్తః శ్రీ

